

A. Napkchetnek 1933. VI. 5. jashik

VILÁGNÉZET ÉS IRODALOM.

Beszéd. Elmondotta: *Németh Antal* a «Napkelet» első irodalmi délutánján.

A VILÁGNÉZET ÉS IRODALOM kapcsolatának kérdését nem elvont nézőpontból veti fel ez a kurta elmefuttatás, hanem mint az élő magyar irodalom mélyen mai életproblémáját kívánjuk vizsgálni, hogy mit jelent világnézetes irodalom, — mi a magyar irodalom célja és feladata ma, — lehetséges-e a szétszakított magyar irodalom egyesítése?

A világnézet: az ember életérzésének, létezésről való gondolatainak, a cselekvésben beteljesülő akarat indítékainak eszmévé finomult végső képlete. Összetevői mögött rejlő erők elevenen lüktetnek az ember minden mozdulásában, cselekedetében, legyen az az önkifejeződésnek bármilyen alacsony vagy magasrendű formája. A legtöbb emberben sohasem kristályosul a világnézete világos, elvont formába, de ott van feloldva a legegyszerűbb ember lelkében is, ott szunnyad a tudat alatt és láthatatlanul kormányozza minden megnyilatkozását. Az ilyen világnézet tele van zavaros tisztázatlanságokkal, az ösztönök és a bármilyenfokú szellemi kultúra közt felmerülő nagy ellentmondásokkal. A hétköznapi átlagemberben esetről-esetre rögtönözve érvényesíti életformáló erejét a zavaros világkép. Érzéki, konkrét formában jelentkezik. Ezzel az embrionális alakokkal szemben a filozófia képviseli a világnézetnek — a tudat által zárt és szigorú egységbe teljessé épített — absztrakt és életfölötti rendszerét. E két pólus között rendeződnek el: az *irodalom* és a *művészetek*, egyrészt mint valamiféle kristályosult világnézet kifejezői, másrészt — ezzel egyidejűleg: — az érzéki formának hangsúlyozói.

Az irodalom tehát: az emberi életérzésnek érzéki szavakba csordulása. Nem közvetlenül, elvont módon hirdet ilyen vagy olyan világnézetet, hanem burkoltan szólaltatja azt meg, azon keresztül, ahogyan az író az életet, a kaotikus életben sodródó embert látja és annak sorsát megrajzolja a regényben, megjeleníti cselekedeteiben a színpadon és amit s amennyit versével kimerít a lelkében kavargó érzéstengerből.

Világnézet nélkül nincs irodalom és ha van, az nem érdemi meg ezt a nevet. És az az írói alkotás vagy oeuvre jut el az érték legmagasabb csúcsára, melyben a legtisztább egységű világnézet fejeződik ki az irodalmi műformák sajátos eszközeinek zárt kereteiben. Ha az íróban minden életprobléma tisztázódott és ez a világnézet vérré vált és idegzállá lett a testében, az életet ennek a «vérnek» benne áramló ritmusára éli és ezek az «idegzálalak» szállítanak benyomásokat az agynak és az agy rajtuk keresztül indítja s irányítja az író minden szellemi gesztusát.

Az irodalom tehát az író világnézete révén a mindenkori élet áramkörébe van kapcsolva. Ez a tény egy állandóan visszatérő nagy kérdést vet fel: milyen mértékben közeledjek az író az időszerű kérdésekhez, vagy mennyire távolodjék

tőlük. Vajjon feleletet adjon-e a maga világnézete szerint az előtte felmerülő napi problémákra, vagyis a program-művészet zászlója alá szegődjék-e, avagy elvonuljon az élet zajától, hogy nem látva és nem hallva a zürzavart, az emberi-ség időtlen szépség-eszményein merengve alkosson-e? . . .

Néhány év előtt nagy vitát kavart egy könyv, mely azzal vádolta meg az írástudókat, hogy elárulták az irodalmat, kiszolgáltatva a hétköznapi eszmék kufárainak. E könyv megjelenése előtt már régen viharzott és tart azóta is a harc a két tábor között: elefántcsont-toronyban éljen-e az író, vagy pedig lövészárokból harcoljon korszerű eszmékért az irodalom eszközeivel és fegyvereivel?

Nem paradoxon akar lenni, ha azt mondjuk, hogy : egyik tábornak sincs igaza !

Az elefántcsont-torony hívei azt hitték és azt hiszik, hogy az ember kikapcsolódhat a mindenkori életből, teljesen félreállhat az idővel egyúttrohanó problémák tülekedéséből és elkülönítheti magát azoknak lármájától. Ma már tudjuk, hogy a l'art pour l'art ugyanolyan irodalmi-művészeti program volt, mint bármelyik más irány. Az élet végtelen folyójában sodródunk valamennyien és csak a halál vet ki minket a partra, az időtlenség mozdulatlan-ságába. A *tour d'ivoire* álmodói hasonlatosak ahhoz az emberhez, aki hátára fekszik a vizen, arcát az örök ég felé fordítja és nem látva maga körül a versenyzők célratorését, a partok suhanását, azt hiszi, mozdulatlanul lebeg a vizek felett. Pedig mindnyájunkat vissz a végtelen víz árja, méltóbb tehát az emberhez : hazug álmok helyett erőteljes karcsapásokkal versenyt úszni emberi célok felé.

Ez azonban megint nem azt jelenti, hogy ha már nem hallgatnak el a létért való küzdelem csatazajában a Múzsák, hát öltözzenek uniformisba, vegyenek fel rohamsisakot és úgy küzdjenek egy-egy eszme oldalán vagy ellen. Gyakorlati értelmű célokat kitűzni és ezekért harcolni a politikusok célja és feladata. Csak ők hisznek abban, hogy ilyen vagy olyan «izmussal» megvált-hatják népüket, vagy az egész világot. Az író csak lásson és érezzen és mondja el mit lát és mit érez, mondja el úgy, hogy ezren és ezren vele lássuk és vele érezzük azt, amit idáig észre sem vettünk. Mutasson nekünk az emberi lélekből olyan csodákat, amelyeket csak ő tudott napfényre bányászni, — mutasson az emberi életből olyan sorsokat, amelyek megvilágítják a mi sok egyéni sorsunkat és sötétben botorkáló utainkat. Az ő kristályosult világnézete hulljon bele sokezer lélekbe és indítsa meg ott is a belső rendeződést, az egységes világkép kialakulását, az életre-eszmélődés lélekformáló gyönyörű folyamatát. Nem kész világnézet-kaszárnyák celláiba behajtó fegyveres legyen az író, hanem építőmester, aki vezeti, irányítja minden lélek önképző munkáját.

Azonban azt látjuk, hogy maguk az írók állnak legtájékozatlanabbul a világraoszbán. Nincs olyan élethitük, mely az irodalmi alkotásaikon keresztül hitet gyűjthetna a lelkek millióiban. Maguk is tétován keresik az előttük meredő problémák megoldását és ezért menekül egyrészt az elefántcsont-toronyba, másrésztük a szellemi lövészárók harcaiba. Ezért van az is, hogy sokan saját bensőjükkel teljesen ellentétes világnézet hirdetői. Mást mond a száj és mást a művük sorok közötti igaz tartalma. Mert nem mindig fedi az írónak, az embernek a világnézetét a mű által képviselt életszemlélet. A lélek elrendelt hitét ilyenkor még nem sikerült az írónak kiemelnie tudata síkjára. Igazi világnézet csak ösztönösen bújik meg a mondatok mélyén, az életben pedig idegenből vett eszmék uralkodnak gondolatain. Ilyen esetben az alkotás szellemi tartalma

a fontos és nem az ember. Az írók világnézeti csoportok szerint való szerveződésének napjaiban könnyen megesik, hogy a látszat és nem a lényeg szerint ítélnék. Nem szabad a másik táborba száműzni a tehetséget, mert ez nemcsak nagy veszteség egy közös művészi célkitűzés versenyzői számára, de gyakran mindörökre megakadályozza azt, hogy az alkotó tudatos emberi világnézete és tudatalatti művészeti akarata egyet jelentsen. Nemcsak Ady Endre lélekszorsára gondolok itt, akinek kínzó kettéosztottsága megoldhatatlan konfliktus maradt és mementót kiált minden eljövendő kornak. Egy őstehetségű mai erdélyi írónk minden sora csupa magyar erő, szótlan nagy magyar-földet-szeretés, költészet. Szabad-e azok közé száműznünk őt, akik közé valónak vallják emberi szavai és megtagadnunk őt, mert még álmodik, mint egy gyermek? Különösen a képzőművészek között pusztít a saját lényegük fel nem ismerésének betegsége. Belemerülve a tárgyi világ szemléletébe, színeibe és formáiba, a konkrét jelenségekkel való foglalkozás közben, a megfelelő filozófiai kultúra hiánya és az igaz művészlélemben mindig felfalálható naivság miatt gyakran nem tudnak ellenállni olyan világnézeti formulák elvállalásának, amelyekhez bensőleg kevesebb közük van, mint valami készenvett gyári ruhához. Egy nagytehetségű piktorunk, akinek minden képéről árad a magyar levegő, özönlik a magyar nap aránya, egyidőben úgy hitte, hogy ő másképpen érez, gondolkodik az életről és nem magyarul. A száj tévedett és nem azok a titkos erők, amelyek beleírják kimondhatatlan és meghatározhatatlan misztikus jelekkel az alkotó igazi világnézetét magába az alkotásba.

Vannak azután kis- és féltehetségek, akik hangos szóval állnak egy-egy zászló alá és műveiket világnézeti jelszavak alatt próbálják becsempészni a köztudatba. Ki kell rekeszteni ezeket, akik szájjukkal egy bizonyos csoport-hoz tartoznak és műveik szellemi tartalma ellentmond ennek a világnézetnek. A hirdetett eszmék közössége nem lehet útleveléértéktelen, vagy hazug értékű irodalmi alkotás számára.

Világnézetet követelünk a műtől, de értéket is. Nem igaz az, hogy nincs ilyen vagy olyan irodalom, csak *irodalom* van: tehát egyesek csak esztétikai értékszínvonalakat akarnak elismerni, de világnézeti kategóriákat nem. Ez azoknak az álarcuk, akik valamiféle világnézetfölötti magasabbrendű irodalomnak a köntösében akarják belopni eszméiket a naiv, gyanútlan közönség házaiba. Nekünk nincs csempészárunk a hajónkon: mi nyíltan valljuk, hogy csak világnézetes irodalomban hiszünk és nyíltan bevalljuk azt is, hogy mi ez a mi világnézetünk.

Azt mondtuk, hogy az író szükségszerűen a benne tudatosan vagy öntudatlanul élő világnézet szemüvegén át látja az életet, embereket és műveiben az ő életérzése és világképe szerint ad feleletet az eléjebukkanó kérdésekre. A felelet akkor lesz időtálló, ha egy olyan létszemlélet diktálta a megoldást, mely nemcsak ma, vagy holnap kielégítő, de a változó viszonyok minden vonalán az marad. Az élet napi problémái semmiféle emberi program alapján meg nem oldhatók. A legmaibb, a legmodernebb, a legradikálisabb életszemlélet, mely a millió-arcú élet-szfinks minden rejtélyét meg tudja oldani: a krisztusi világnézet. Minél inkább élő valósággá lesz egy íróban ez az örök létszemlélet, annál időtlenebb feleletet tud adni a kor sok-sok nagy emberi problémájára. A föld sorsa azt példázza, hogy akkor vannak válságok, kínzó kérdések, bajok, amikor az ember eltávozott a krisztusi életeszménytől. A Krisztustól távoli ember vergődése az események könyörtelen láncában, cselekedetei közben eredménytelen célratörése és visszahullása, lelkének érzelmi

hányattatásai, — mindig megújuló alakban, más és más kor-színezetben, — ez a profán irodalom egész történelme. Az irodalomnak nem lehet nagyobb hivatása, mint az, hogy merészen, bátran, heroikusan tükröt mutatva az életnek, a léleknek, az emberiséget ráeszméltesse a problémák egyetlen megoldására, utat mutasson és a saját kristályosult élethitével tömegek lelkének biztoskezü, emelkedettségű építőmestere legyen.

De az író sohasem él kiszakítva a térből és időből, köti nemcsak kora, hanem minden más alkotónál lenyűgözőbben köti őt egy lerázhatatlan szellemi egységbe művének anyaga, a — nyelv! Az igazi író, minél nagyobb szellem, minél inkább ezek és ezek kiáltó szája, annál inkább nemzeti író! És minél inkább kifejezője nemzetének, annál inkább számíthat nemzetközi komoly elismerésre. Báró Eötvös József szavai ötlenek eszünkbe: «Minden irodalmi műnek nemcsak hatása, de még becse is azon összeköttetéstől függ, melyben az a nemzet életével áll; s bizonyos, hogy világgöltő csak az lehet, ki előbb egy nemzet költője volt. Csak miután gondolatai a szűkebb kört, melyben kimondattak, egészen eltölték, akkor terjednek azok tovább». És nem az a nemzeti író, aki mellét veri, hangoskodik az ő hazafiséga mellett. Egy Berzsenyi Dániel, egy Ady Endre, ha százszor is ostort fontak lángszavakból, hogy megkorbácsolják fajtájukat, *ahogyan* megsuhogtatják a rettenetes szavakat, mélyebben és igazabban magyarok, mint sokan azok közül, akik gáncsolták őket.

A krisztusi lélepszellem és a magyar fajta férfias, kemény szeretete adják azt a koordinátát, melyhez mérjük a magyar írókat és alkotásait. Ennek a két egymást metsző, végtelenbeívelő vékonyka vonalnak a keresztjét minden írónak vállalnia kell, aki hozzánk akar tartozni. Aki nincsen velünk, ellenünk van! Nem törekszünk naívnul a szétszakított magyar irodalom egységének megteremtésére. Ezt a szakadást nem mesterséges erők hozták létre, hanem a lelkek szétbomlása. Az individualizmus szellemi fegyelmet nem tűrő, minden korlátot áttörő önkénye robbantotta fel az egységet. Hogyan lehetne olyanokat, akik még mindig az individualizmus hajsoltjai, egy közös táborba tömöríteni? Az embereknek előbb meg kellene a lélekben váltaniok önmagukat, hogy egy közös eszme képviselői lehessenek. És ha igent mondana is a száj, vajjon a mű nem árulná el az igazat, hogy: egyetlen közös érzésük, gondolatuk nincs a miénkkel?

Igenis: legyen sokszínű és sokcélú a magyar irodalom. Minden diplomáciai manővernél, mely ideig-óráig egy táborba tömörít olyanokat, akik ketten se férnek meg egymással — szebb diadal lesz az, ha velünk közös hitű új, fiatal sereg támad körülöttünk és együtt haladunk tovább a közös cél felé.

Minden nemzedék másképpen lát és másképpen érez, mint az előttejáró. Ez nem «fejlődést» jelent, mint ahogyan sokan büszkén hirdetik, hanem folytonos, folyamatos és feltartóztathatatlan változást. Jelenti: az életet! Ha két generáció *szembenáll* egymással: jelenti, hogy az idősebb nemzedék elmaradt az élettől, — a mult érzés- és szemléletformái között tévelyeg. Nem akar tudomást venni az élet, az emberek, a problémák megváltozásáról, erőszakkal csirájában fojt el, megvet és kiközösít minden reformot és így mesterségesen idézi fel a reakciót, az irodalmi vagy művészeti forradalmat, melynek révén a fiatalok érvényesülésüket remélik. Harminc év előtt a generációk szétszakadásával kezdődött a magyar irodalmi széthullás. Ma, az új nemzedék, a mai húszévesek egy nagyon megváltozott, zilált élet új keretei között, az elődök elnyomását nem ismerve, csak tájékozatlanul állnak az irodalmi vadonban,

de nem kell az apák ellen harcolniok. Ez hátrány egyrészt, mert az érvényesülésért vívandó harc pillanatnyi cél lehetne, mely közös táborba tömöríti őket, másrészt előny, mely a szétszórt, tétova lelkeket nem gátolja a tradicionális fejlődésvonal követésében. A hagyomány nem jelent meddő konzervativizmust. A hagyomány talaj, amelyhez erősen odatapadnak a jövő felé vezető sínek. És a sínek nem azért vannak, hogy vesztegeljen rajtuk a vonat. Hanem hogy suhogjon a múltó pillanattal a holnapok felé. És azon sem szabad megbotránkozunk, ha ez az új nemzedék néha elhagyja a hagyományok talaját, amikor nagy szellemi távolságokat gyorsan akar átszelni. Akkor is a föld az, melyen nekifut a gép és ahová leereszkedik, ha célját elérte.

Úgy érezzük, hogy a mai fiatalság lélekalkata magán viseli nyíltan vagy önmaga előtt is rejtve, titkolva annak a két eszmének a jegyét, melyet céljaink homlokán látunk fényleni. Ennek a jelében hívjuk szeretettel a fiatalokat és nyújtunk kezet minden közöscélú tiszta írói akaratnak bajtársi kézfogásra.

Keresztény és nemzeti irodalom mai, korszerű életprogrammal betöltve, ez az, amiért küzdött eddig is és küzdeni akar megnövekedett és fokozottan tudatos erővel a «Napkelet». Azt mondtuk, hogy az igazi irodalom nem lehet tendenciózus, de a belőle kisugárzó világnézetnek nagy lélekformáló ereje van. A különböző emberi világnézetek életben való érvényesülésének útját mindig az irodalom készítette elő a lelkekben. A szétszakított irodalom egyesítése reménytelen célkitűzés, de sokszorosan szebb és nagyobb feladat beteljesítése a lelkek egységének megteremtése egy eszme jegyében. A magyar olvasótábor belső világnézetei átfarmálásának heroikus munkájával egyidejűleg magától némul majd el az a hangzavar, mely ma az irodalom zenekarából a közönség felé száll. Nem próbálgatják többé egyesek a maguk kis egyéni futamait, hanem minden hangszer a maga helyén, a maga idejében, egy testetlen művészi akarat által harmóniába hangolva zendül majd fel, hogy az irodalom polifóniája a megújult magyar életet hirdesse.

Molnár C. Pál.

Fametszet.

REMÉNYIK SÁNDOR VERSEI.

«MIÉRT HALLGATOTT EL VÉGVÁRI?»

Levélben kérdezték.

*Elhallgatott: elmúlt a pillanat,
Melyben — a mélyből — hangja felszakadt.*

*A nagy Perc hulláma tovább futott,
Melyben az Idővel találkozott.*

*Kihunytt a máglya. És jól tudta ő:
Az a láz fel nem melegíthető.*

*Elhallgatott, — mert visszás valami:
Daltalan szívvel tovább dallani.*

*Elhallgatott, mert új parancsok jöttek,
Új rendelése az otthoni rögnék.*

*Elhallgatott s a röghöz visszatért,
Mint földműves, — a harc ha véget ért.*

*A sors kiáltott: válasszatok hát:
A szülőföldet-e, vagy a hazát?*

*Ő túl régi s mai határokon:
Zászlót bontott egy magyar csillagon.*

*Hisz abban, ami örökkévaló,
Fegyverrel, csellel ki nem írtható.*

*Abban, mi bennünk oly magyar s oly mély,
Hogy idegen kéz odáig nem ér.*

*Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.*

*Elhallgatott, — mert vad tusák közül
Immáron Istenéhez menekül.*

*Vele köt este-reggel új kötést.
És rábizza az igazságtévést.*

LEVÉL A GYÖRGYFALVI LEÁNYKONFERENCIÁRÓL.

«Egy ifjúsági konferencián,
 Reggel, korán,
 A földön ülve,
 Térdemre fektetve a Bibliám,
 A Bibliám
 (Amíg szunnyadnak még a többiek)
 Írom Magának ezt a levelet.
 Hogy tudja:
 Kolozsvár határán e kis falucska
 Most
 Isten tanyája lett.
 Zsoltárok szállnak, versek zengenek.
 A Magasságos beszédeivel
 Csordultig a szívrünk,
 S akarva-nem-akarva
 Maga is itt imádkozik velünk,
 Míg alacsony szemöldökje alatt,
 Kis ablakokon az ég benevet . . .»

Megkaptam és elolvastam mohón,
 Nem egyszer ezt a kedves levelet,
 Ezt a kedves,
 Ezt a kemény erdélyi levelet.
 És a sorok:
 Apróbetűs asszonysorok
 Úgy zengtek, mint a reformátorok,
 Hajdan,
 Üldöztetések irtó idején.
 Valami nagy, végső népi remény
 Izzott fel a sorok között ragyogva,
 Valami mulhatatlanba-fogódzás:
 «Tebenned bíztunk eleitől fogva!»

Én Istenem, tedd hát, ha teheted:
 (Míg szunnyadnak,
 Szunnyadnak a ránkbizott többiek)
 Úgy írjuk mi is minden dolgainkat,
 Mi otthon-maradt pennaforogatók,
 Mint az a lélek azt a levelet.
 Olyan egyszerűen, olyan igazán,
 Túl bölcselkedésen, politikán,
 A puszta földön ülve,
 Reggel korán,
 A térdünkre fektetett Biblián.

ÁRNYÉKEMBER.

SZEPTEMBER tizenhetedikén, Szent Ferenc napján, egy kollégája meghívta Tamást névnapi vacsorára. Kikefélté ruháját, kemény gallért vett és elment. A házigazda előre megfontolt örömmel fogadta s bemutatta azoknak a vendégeknek, akiket nem ismert. Kezet csókolt, kezet szorított. Közben gépiesen motyogta:

— Nagy Tamás, Nagy Tamás...

Hasonló morgásokat kapott válaszul. Olykor azt is hallotta: «örvendek». Ilyenkor ő is örvendett.

Valaki azonban a szokásos dunnyogás helyett, keményen és határozottan rákiáltott:

— Fábián!

Megrezzent s ijedten hajlongott.

— Hát te nem ismered Fábián doktor urat? — ámuldozott kollégája.

— Nem... igazán... én nem is emlékszem... — hadarta s elvörösödött.

— Na, nem baj, majd megismerkedünk. Üljön ide mellém, — mondta a doktor s letelepedett egy karosszékbe.

Pirultan ült le. Feszengett s nem beszélt.

Fábián magasra lendítette jobb karját:

— Uram, a speciálizálódás századában a modern embernek nincs ideje a vallásra és nincs ideje a poézisre sem. Ez a két dolog egyformán formavirtuózítás lett.

— Kétségkívül... — bátortalankodott Tamás.

— Én tragikusan élek, uram. Mert bennem van vallásos érzés, van poézis... Bennem minden van. De a világ bezáródik előttem. Nekem semmitem jutott az életből. Szerelmes vagyok. Szeretnek. Mégsem enyém a nő, akit választottam. Én csupa értelem vagyok, csupa költészet, csupa vallás, csupa akarat. De valami hiányzik belőlem. Ez a valami — minden. S ezért talán sohasem lesz enyém az a nő. Tragikus élet az enyém, uram... Holnap vagy holnapután jöjjön el hozzám. Délután háromtól ötig és este kilenctől tizenegyig otthon szoktam lenni. Itt a címem ezen a névjegyem.

Asztalhoz ültek. Tamás szembe a doktorral. Végre megnézhetette nyugodtan. Fábián keskeny orra két oldalán olyan közel feküdtek egymáshoz a szemek, hogy csaknem érintették egymást. Valami valószínűtlenség tátongott tekintetében. S a mozdulatai? rövid, száraz,

gyors gesztusai, mint fecskék cikáztak a levegőben. Homloka simán, jegesen világított. Beszédközben vértelen ajkai nagyokat rándultak. Oknélküli feszültség érzett hangjában. Egész viselkedésében. Valahogy olyan volt a kis ember, mint egy bomba. Közvetlen a robbanás előtt.

Néhány napig Tamás egyáltalán nem gondolt rá. Valami azonban nyugtalanította. Olyanszerű érzései voltak, mint az adósnak, amikor elfordított arccal elhalad szabója üzlete előtt. Törte a fejét. Erőlködött. De nem tudott rájönni, miféle elintézetlen ügye lehet.

Egy szombaton az irodában kollégájára pillantott. Róla eszébe jutott a névnapi vacsora. A vacsoráról Fábián. Fábiánról a meghívás. Előkotorászta zsebéből a névjegyet. Nézegette . . .

— . . . furcsa alak . . . — ez volt minden megjegyzése.

Nyugtalan volt vasárnap. Hétfőn is. Kedden este elment Fábiánhoz.

Hazamenet úgy tűnt föl neki, hogy nagyon jól telt az idő. Váratlanul jól. Egy dolog zavarta csak : miért akarta Fábián mindenáron, hogy ő egy rend kék ruhát csináltasson magának, holott ruhára nincs szüksége s egyébként sem szereti a kéket?

Később még kevésbé értette, hogy miért csináltatott valóban egy rend kék ruhát s mihelyt kész lett, miért látogatott el vele rögtön új barátjához?

Ugyanis első látogatásától kezdve legjobb barátokká lettek. Gyakran találkoztak. Fábián szemelláthatólag boldog volt, mikor együtt voltak . . . Tamás pedig vásárolt magának galambszín kalapot, halvány-szürke nyakkendőt. Leszokott az étkezéselőtti dohányzásról. Nadrágtartóját derékszíjjal cserélte föl. A korzó helyett a villanegyedben sétált esténként. Ágyban többé nem olvasott s templomba kezdett járni.

Mindezt Fábián tanácsára tette. Egy kevés töprengés után belátta, hogy a doktor okos, művelt ember. Tanácsait kezdetben vonakodva követte. Utóbb maga kért irányítást legkisebb dolgaira vonatkozólag is. Örült, hogy nincs többé egyedül a nagyvilágban.

Novemberben esett az eső. Akinek nem volt kalucsnija, térdig átázott lábbal baktatott. Tamás is. Topogott s rázta magáról a vizet az előszobában. Benn csak ennyit mondott :

— A bank megbukott. Állás nélkül maradtam . . . Annyi pénzem van, hogy egy félévig lesz mit ennem . . . Azontúl? . . . Mit csináljak? . . .

A doktor fölugrott. Le- s felrohant a szobában. Sebesen. Kerülgette s lökdöste a bútorokat . . .

Aztán így szólt :

— Tanács kell? — Tessék : menj cukrásznak !

— Cukrásznak? . . .

Apai fensőbbsséggel folytatta:

— Mondom : menj cukrásznak. Látom : csodálkozol. Ha matrónak küldenének, akkor igen, akkor csodálkozhatnál. De matrónak nem

vagy jó. Láthatod : én praktikusan gondolkodom. Érveim vannak bőven. A mesterség nem nehéz. Ha fantáziád van, művész lehetsz. A konkurencia elviselhető. Főképp, nem fog sem sok idődbe, sem sok fáradságodba kerülni, hogy egy tanfolyam elvégzése után állást szerezz . . .

Sokáig magyarázott.

Tamás arcáról elpárolgott a rökönyödés. Dülöngözött a tekintete. Aztán elszántan fölállt :

— Hát Isten neki, elmegyek cukrásznak . . .

Az ajtót nyitva felejtette maga mögött.

A doktor rákönyökölt az asztalra. Elmélkedett :

. . . belőlem kiváló cukrász válnék. Ez jó megoldás. Anyagi viszonyaim amúgyis sanyarúak. Elsőrangú ötlet : menjen cukrásznak ! . . . Milyen szende habosrollókat tudnék én kreálni . . . szemérmetlen béleket . . . perverz tortákat . . . delikvens indiánereket . . . Művész lennék. Alkotó művész. Elsőrangú ötlet : menjen cukrásznak ! . . .

* * *

. . . cukrász . . . cukrász . . . hát persze, hogy cukrász leszek . . . És Tamás nemsokára újságolta barátjának, hogy beiratkozott egy háromhónapos cukrászművészeti kurzusra s nagyszerűen halad.

A harmadik hónap végén, az elért jó eredmények alapján, állást kapott egy másodrangú cukrászdában.

. . . A réztányérok dideregtek. A februári szél érthetetlen szavakat dünyögött. A konfliskocsisok piros orra alatt ezüstös zuzmara szállotta meg a torzonborz bajuszt. A fagyott hó recsegett, mint az üvegcserep.

Szörnyen fázott. Sietett. Alig várta, hogy fűtött szobájába érjen s lefekvés előtt magába öntsön egy pohár forró teát.

— Tamás ! — ütődött hozzá a hang.

Fábián közeledett feléje. Valami nagyon fölindíthatta. Dülöngözött az izgalomtól.

— Szervusz — üdvözölte s előkotorászta kezét a zsebéből.

— Hogy vagy? — udvariaskodott aztán.

De barátja nem válaszolt. Egy pillanatig maga elé bámulva, szótlanul hadonászott. Aztán rászégezte szemét s hevesen hadarta :

— Mondtam már . . . szerelmes vagyok. Hónapok óta. Már harmincöt éves multam. Ez végleges nálam. Bedő Paola, így hívják . . . Bosszút akarok állani rajta. Tegnap azt csinálta . . . Kérlek . . . Mosolygott. Velem volt és rámosolygott egy tisztre. Ma . . . ma megyek hozzá, hát . . . együtt állnak a kapu előtt. Elrohantam mellettük s akkorát köszöntem, hogy az egész utca meghallotta. Ez nálam végleges. Bosszút akarok állani. A Jardin-bárba megyek. Magas, szőke nő táncol ott. Az egyetlen, aki táncol, mert a többi . . . Meg is mondtam Paolának . . . Féltekeny volt. Hát ezért. Ezért éppen ezzel, na ! . . . El kell menni hozzá . . . El kell föltétlenül menned, Tamás. Az a nő nagyon tetszik nekem. Épp neked való volna s muszáj megbosszulnom magam . . . Ideje,

hogy már te is szert tégy nőre, hiszen . . . Nemcsak a bosszú, de tetszik is . . . Menj el ma este föltétlenül . . .

Félájult volt az izgalomtól.

Tamás megütődve vizsgálgatta. A sok össze-vissza beszédből annyit értett meg, hogy a doktor vele akar a Jardinba menni.

— Gyere föl egy percre hozzám. Még úgysis korán van. Megiszunk egy teát, aztán elmegyünk.

Fábián le sem ült. Ide-oda szaladgált. Ropogtatta az ujjait s ráraesett az órára.

. . . Gyér, silány közönség lézengett a bárban. A cvikkeres szakszofonos buzgón csiklandozta a vendégek hátgerincét. A zenekar többi tagjai lelkiismeretesen segítették. Gertrudisz, a szivaroslány, cigarettákat és mosolyokat kínált. A műsor elrettentő volt: néhány félmeztelen nő bizonyítgatta, hogy pályát tévesztett. Hervadt mozdulatokkal. A szöke táncosnő nem szerepelt. Időközben ugyanis programmváltozás történt.

Fábián két szeme majd összekoccant a türelmetlenségtől, mikor a pincértől megtudta ezt. Valamit hadart magában. Közben hol Tamás, hol saját combjára csapott . . .

Az unalom szembeásított velük. Lassan rászánták magukat, hogy a helyiség füstös levegőjét fölcsereljék a februári faggyal.

Otthon elgondolkozott Tamás. De aztán a holnap jutott eszébe. A sütemények. S elaludt.

Délelőtt tortákat simogatott. Délután ismét.

Este beállított hozzá a doktor.

Mozdulataiból csepegett a jókedv és az elégedettség:

— Nagyon kedves voltál tegnap. Nem fogom sohasem elfelejteni. Vonzódj hozzám . . . akarom mondani: vonzódodom hozzád. Légy mindig barátom. Mint tegnap. Légy a barátom. Jó?

Furcsa lágyság tükrözött szemében.

Kezét nyujtotta. Kezet fogtak.

— Most már rendben van minden. Örülök, hogy tegnap nem volt a bárban az a nő. Csúf lett volna bosszút állani. Egyáltalán a bosszú csunya dolog. Igaz, hogy néha fönséges. Olyankor, ha az akarat győz. A puszta akarat . . . Paola szeret. Nyugodt vagyok. Szervusz.

* * *

Elszaladt egy hét.

Március hideg volt. Tamás szobájában izzadt a kályha. A doktor komor arccal kezdett mondanivalójába:

— Fontos dolgot akarok közölni veled. Barátom vagy. Meg kell hallgatnod. Barátságunk nevében kérem tőled ezt a szolgálatot: holnap délután elmész Venczel Ádám úrhoz, Nagytemplom-utca 6, földszint és megpofozod . . . Mit? . . . hogy te nem ismered? . . . hát bemutatkozol, öregem . . . Előzőleg még egy kijelentést teszel. Ezt én már megfogalmaztam, ezzel nem szükséges fáradnod. Ime: uram, azok a szennyes

pletykák, amelyeket ön Bedó Paola kisasszonyról terjeszt, aljas rágalmak. Vegye tudomásul, hogy ezért meg fogom fenyíteni s akkor . . .

Itt az indulattól elakadt a hangja :

— . . . akkor megpofozod ! De nemcsak úgy egyszerűen, csak úgy felületesen, hanem : a jobb kezed fejével megütöd a jobb arcát, aztán a tenyerrel a balt. Érted? . . . Egyszerű az egész, de . . .

Tamás félbeszakította :

— Értem, értem . . . De végre is, miért pofozzam meg Venczel Ádámot, amikor sem őt, sem Bedó Paolát nem ismerem? Nem tudom belátni . . .

— Te nekem barátom vagy, Tamás. Magad mondtad. A barátság a jellemek megegyező és meg nem egyező vonásain alapul. A barátság törekvés a tökéletes felé. Metafizikai tények határozzák meg. A barátság elkerülhetetlen. Ezért lettünk mi barátok. Mi ketten együtt tökéletesebbek vagyunk, mint külön-külön. Mi egy életet élünk. Már most én meg akarom pofozni Venczel Ádámot, mert becstelen rágalmazó, ezért kell teneked . . .

— De ember ! Én nem ismerem őket. Én nem szeretem az egyiket és nem gyűlölöm a másikat. Én . . .

— Ne beszélj így ! Ilyen meggondolatlanul ! Ne beszélj így ! Te nem ismered Paolát. Ezt elfelejtettem. Persze : ez az ok. Hát be foglak neki mutatni s akkor meglátod. Addig azonban pofozd csak föl azt az aljas gazembert.

— De miért nem te magad? Félsz?

— Venczel Ádámtól! Micsoda ötlet ! Hiszen akkor nem gondolnék arra, hogy megbüntessem. Akarom mondani : te nekem barátom vagy, az egy vén kéjenc, zörögnek a csigolyái, amikor fúj a szél, másképp eszembe sem jutott volna . . . Vagyok én ennyire előrelátó. Te ! Te fogod őt megpofozni ! Ezt a metafizika parancsolja. Mert neked élned kell. Hát nem tudod fölfogni, Tamás? Egy pofon, amelyet valakinek adunk, az valami kimondhatatlanul nagyszerű. Minden tettben benne van az egész élet. Egy pofonban épúgy, mint egy csókban, mint egy zokogásban . . . Csak meg kell látni. Át kell érezni . . . Én mélységesen érzem minden tett előtt, de soha nem tudtam . . . De neked élned kell ! Egész uralomra vágyó lelkem, az a robusztus lendület, amely bennem van, a fantáziám, a szellemem, az érzéseim gazdagsága, gyorsasága, nűánszai, mindez benne lesz ebben a pofonban . . . Nem szalaszthatod el ezt az alkalmat. Különben is halaszthatatlan már a dolog. Örületesen sürgős, hogy megpofozzam ! Örületesen ! . . . Élni kell ! Ez az egyetlen bizonyosság, amelyet sem a filozófiák, sem a vallások nem tudnak kihúzni a lábunk alól. Hagynunk kell, hogy az élet történéjék bennünk. Ma egy pofont adunk, holnap egy csókot. És élünk ma is, holnap is. S az életünk : élet, azaz változás, bőség, nyugtalanság . . . És ha élünk, nagyszerűek vagyunk, Mint az univerzum. Lelkünk Isten lelkének tükre lesz. Ezt a fenséges érzést akarod te elszalasztani, Tamás?

Kivörösödött a lelkesedéstől. Hadonászott. Apró, gyors gesztusai úgy követték egymást, mint a záporcseppek.

De hiába beszélt. Tamás kábultan figyelt rá. Kiürült, ellankadt szemekkel. Mintha nem bírna a szavakkal. Mégis, mihelyt a másik léleketet vett, rökönyödött ismételve, hogy ő nem ismeri sem Venczel Ádám urat, sem Bedő Paola kisasszonyt s ezért nem verheti meg az egyiket, amiért a másikat rágalmazta.

Fábián dűltan rohant el. Az ajtóból még visszakiáltott :

— Be fogom neked mutatni őket. Meqlátod, hogy igazam van . . .

* * *

Néhány nap mulva Tamás és a doktor elmentek Nagytemplom-utca 11. szám alá. Egy ó-házba. Bedő Paola Géraldy verseit olvasta. Roskadt diványon ült, talpig feketében, szürke cigarettafelhőkben. Ökölnyi szemeit rájuk tátotta. Óriási pillantásával, úgy érezte Tamás, mindkettőjüket magába habzsolja. Aztán mosolygott.

Rapszódikusán társalogtak. Költészetről, osztrigáról s a délafrikai néger hajviseletekről. Végül egyedül Fábián beszélt. Mint egy lavina, dűbörgött elő belőle az élet himnusza.

Tamást részeg szédület fogta el . . . Lassan összenézett a leánnyal... egyszer . . . még egyszer . . . Sokszor . . .

Másfélóra mulva a szemben fekvő alacsony, földszintes ház régi-módi csengőjét cibálták.

Múmiaarcú vénasszony dugta ki fejét az ablakon :

— Itthon van — dunnyogta válaszul kérdésükre.

Bementek. Venczel Ádám úr eléjük jött. Aranykeretes pápaszeme meg-megvillant. Csontszínű, kellemetlen arca volt.

Szertartásosan helyet kínált nekik.

Fábián megsértődött :

— Én az ön házában nem . . .

— Közben Tamás nyugodtan leült. Mikor ezt észrevette, elharapta a mondatot. Lenyelte s letelepedett.

Shogyssem sikerült témát találniok. Feszengtek mind a hárman. Venczel úr szórakozottan tapogatta a széktámlát. Tamás a mennyezet s a padló között osztotta meg figyelmét. Legnyugtalanabbul a doktor viselkedett. Hol elfehéredett, hol kipirult s fölötte izzadt. Száját mindigre nagyra nyitotta, de sohasem mondott semmit. Végül föl pattant s elszántan kifelé indult.

Venczel úr és Tamás ellenségesen méregették egymást. Aztán kezét fogták.

A járókelők gyanakodva fordultak utána. Fábián roppant föl-tűnően viselkedett az utcán. Gesztikulált. Szökdécselt. Kiabált.

— Hát nincs igazam, ha meg akarom pofozni ezt az embert? . . . Megpofozni! . . . Te! Te! Te láttad! Te láttad s mégsem szólsz semmit... Csodálatos ártatlanság!

Tamást kezdték magukkal ragadni a szavak. Megragyogott a szeme. Reménységek csiklandozták : . . . «élni kell . . . ma egy pofont adunk . . . holnap egy csókot . . . egy csókban benne van az egész élet . . . az élet változás, nyugtalanság . . .»

. . . az élet . . . az élet . . . próbálkozott a kérdéssel. De nem tudta befejezni. Váratlan, a homályból alig kibontakozó s tünedező képek meséltek neki az ismeretlen világról. Érezte, hogy számtalan kielégítetlen, számtalan nevetlen vágy zsi bong a testében.

Mihelyt egyedül maradt, bosszankodva emlékezett vissza . . . Belekeveredni, minden ok nélkül, egy ilyen kellemetlen ügybe ! Hogy csinálta ? Miért csinálta ? Nem értette. Bosszankodott.

Fábián kiengesztelte. Heteken át mindennap ezen fáradozott. Hosszasan beszélt szerelméről Paola iránt. A lány ökölnyi szemeiről s a mindenségről, amely elfér bennük. Biztatta Tamást : szeresse ő is. Hogy védje meg. Hogy bosszulja meg.

Kénytelen volt hát Paolára gondolni. Meg is tette. Mind gyakrabban és gyakrabban. Az utcán sokszor hitte, hogy ő jön vele szembe. Szomorú lett, mikor kitűnt, hogy valami idegen. Álmából fölriadva, őt látta a sötétségben. S cigarettája füstje az ő vonásait rajzolta a levegőbe.

Nyugtalanságában szívtelenül bánt a tortákkal.

Nem is nyugodott meg addig, míg el nem látogatott a leányhoz. Kora délután ment. Nem akart találkozni a doktorral, aki mindennap öttől hétig ott volt.

Szerény nivójú társalgást folytattak. Tamás többször feléje kapott egy szüntelenül kínálkozó gondolatnak. Végre kibökte :

— Maga különös leány, Paola . . . Egy . . . hogyismondják, egy csoda a mi specializálódott világunkban. Magában van költészet és van misztikum . . . Pedig ez ma már mindenkinél formavirtuóztatás. Nagyon, nagyon különös . . .

A leány hátra vetette fejét. Fölényes mosollyal sutto gta :

— Talán . . . talán . . . De ma különösnek lenni semmiesetre sem különös. Manapság, kedves Tamás, minden normális ember abnormis.

Tamás tíz percig némán töprengett. Miután sikerült megértenie, még mondott egyet-mást. Aztán búcsúzott. Visszavonult szeretett süteményei körébe. Elégedetten. Nagy megkönnyebbülést érzett, hogy túlélt ezen a vizíten.

A doktor másnap is Paoláról beszélt. Harmadnap is. Csak róla hallott. Csak róla gondolkozott. Lassanként rászokott arra, hogy délután négy és öt között, egy órát a leánynál töltsön. Valami boldogságféle kezdett csirázni benne.

— . . . élek . . . — konstatál gatta reménykedve — . . . s még akárok élni sok, sok mindent . . .

Fábián azonban szüntelenül megzavarta : — a pofon ! a pofon ! a pofon ! és Venczel Ádám !

— . . . hát ez is élet . . . — ábrándozott. De úgy érezte : hiányzik

belőle a tehetség az ilyen irányú életnyilvánításokhoz. Sokat zaklatta a probléma. A pro-k ellen, amelyeket a doktor összehordott, kevés kontrát tudott fölvonultatni. Álmatlanság gyötörte. Valami izgalom kóborgott benne. A cukrászda konyhájában, mint a gyilkolnivégyő négerek, meredtek rá az indiánerek s a puncstorta olyan volt, mint egy véres halott . . .

Egy nap pattanásig feszült idegekkel indult el s megnyugodva tért haza.

Alighogy leült, belépett Fábián. Nyugodt volt ő is.

Aznap délután Tamás megpofozta Venczel Ádám urat.

Jókedvűen cigarettáztak. A doktor szeme nedvesen ragyogott. Látszott, hogy nyüzsögnek lelkében a gyöngédségek.

Hosszú, hálás pillantást vetett Tamásra, miközben búcsúzott s csak ennyit mondott :

— Haladunk a tökéletesség felé.

Fábián egyidőre eltűnt. Négy-öt hét múlva jelent meg újra. Alig állott a lábán. Arcát összeráncolta a soványság. Szinte megaszalta.

Rekedten suttogott :

— Édes Tamás, be kell vallanom neked, hogy én . . . Várj egyébként . . . Paola . . . Úgye tetszik neked Paola? . . . Meg tudnád ölelni, csókolni? . . . Na, látod. Hát kérlek, én soha még szerelmes nem voltam. Engem más dolgok érdekeltek. Én . . . én gondolatban éltem. Problémák zaklattak. Én előbb tisztába akartam jönni az étellel s csak azután . . . Elkéstem. Aztán, tudod, hiányzott az életemből mindennemű szeretet. Apám fiatalon halt meg. Anyám sokakat szeretett, rólam megfelekezett . . . De meglehet, hogy ez nem is jelent semmit . . . Unom. Unom részletezni. Ilyesmit sokan beszélnek. Már hallhattad másoktól . . . Most ! Életemben először, szerelmes vagyok. Én ismerem magam. Évekig küzdöttem ez ellen az érzés ellen. Harmincöt éves vagyok és tudom, amit érzek, az végleges. Ha Paola nem lesz az enyém, elpusztulok. Minden reménységem hozzátapadt. Az ember életének határai egybeesnek vágyai határaival. Féltemem vágyaimat, mert a vágy csak akkor életeladó, ha van reménység . . . Hiba volt. Nagy hiba . . . Paolát feleségül kívánom. Rajta kívül semmiben sem remélek. Nekem ő az élet. Most mégis hozzád jövök, hát érted te ezt? . . . Ő is szeret. Nem úgy, mint én. Gyerekség volna hinni. Paola hajlékony. Mint a többi nők. Sokat foglalkoztam vele, hát felémhajlik . . . S mostanában vár . . . Ülünk . . . ülünk s elakad bennünk a szó. Összenézünk s látjuk egymás száján a csókot . . . S én . . . én . . . én nem birom megcsókolni, érted? — rettentesen akarom s mégse, érted? . . . Egy csók végleges valami. Pecsét. Vannak esetek, amikor az. Mi ugyanis megállapodtunk : amikor megszületik lelkünkben a csók, akkor csókolni fogunk. Ezt én akartam így. Féltem. Féltem, hogy ellenkezni fog s akkor én soha többé . . . Szóval féltem . . . Ez a csók, ez lett volna a pecsét. Utána pár napra az esküvő...

Holnap... Ha holnap nem történik meg... Kerültelek téged. Mikor bemutattak, azt mondtam magamban: óvakodj és ne találkozz soha ezzel az emberrel. Erre odaadtam neked a névjegyemet s kértelek, hogy látogass meg. Kerültelek. Különösen amióta megpofoztad Venczel Ádámot. De végzetes, kijátszhatatlan metafizikai törvények játszottak közre. Megmásíthatatlanok... Holnap az utolsó nap... Holnap... Holnap menj el Paolához. Holnap délután öt óraker. Olyankor szoktam én is. Engem már ismernek. Nem lesz otthon az anyja. Minden délután elmegey hazulról. Senki nem lesz otthon. Abban a szobában lesz, ahol megismerted. A diványon fog ülni. Melléje ülsz... Szemei világitani fognak... Ötötől hétig lesz időd, ez alatt meg kell csókolnod!

Sebesen, lélekzetvesztetten beszélt. Tamás látta, amit mondott: a félhomályos szobát, Paolát a diványon, a rányíló roppant szemeket s ajkán érezte ajkát...

Hét óra körül jött Fábián és reggel háromkor ment el. Alig vándzorgott a fáradságtól. Kimenet hozzáütődött az ajtóhoz. Csaknem elesett.

Tamás ásított. Nyújtózott. És lefeküdt.

Másnap a meghatározott időben, öt óraker, ott ült Paola mellett a diványon. Háromnegyed hatkor csendesesen átölelte s rácsókolt a szájára. Hatkor elengedte s elrohant. Várták a torták.

Este a doktort találta szobájában. Még sápadtabb volt, mint előző nap. Ijesztően. Valami irigység és valami megkönnyebbültség tétovázott arcán. Bólintgatott, mint aki igent mond.

Aztán akadozó, gyáva mozdulattal két aranygyűrűt kotort elő a zsebéből:

— Mondtam neked: Paolát feleségül kell venni. Már régóta. Egyedül a csók hiányzott. Megtörtént. Én leszámoltam. Magammal. Mindennel. Holnap odaadod neki a gyűrűket s megbeszélsz vele mindent, beszerzed az okmányokat stb... Ha ezzel készen leszel, az esküvőt tartásatok is meg rögtön.

Sóhajtott. Feje a mellére csuklott. Hirtelen fölszegte:

— És szeresd. Parancsolom, hogy szeresd. Nem lehet nélküle élni. Szeresd, mert így lesz a mi barátságunk tökéletes. Kikerülhetetlen törvények játszottak közre. Hasztalan lett volna... A cél?... a cél?... a célt nem ismerem. A célt eltakarta a Teremtő akarata. Én csak önmagamot látom. Iszonyú bánat és iszonyú kielégültség van bennem... Hasztalan... Holnap... holnap is öt óraker, mindig öt óraker...

Tamás elvitte a gyűrűket s egy hét múlva megesküdtött Paolával.

Hetek, havak... Egy év múlva csüggedten gondolt arra, hogy ő voltaképpen sohasem akarta feleségül venni Paolát. Akkoriban egy roppant határozott, szikár özvegyasszony tetszett neki. Ehhez járt délutánonként. Anyagi gondok nem bántották. Övé volt az egyik legjobban menő cukrászda a városban.

Felesége nem mozdult hazulról. A diványon heverve Baudelaire és Gérard de Nervált olvasta. A levegő megőszült a cigarettafüsttől. Ökölnyi szemei nedvesen csillámlottak.

Tamás még egyszer összeakadt Fábiánnal. Decemberi szél zörgette a réztányérokat s didergette az emberek hátát. Mocskos rongyok fityegtek róla. Fogai kocogtak a fagytól. Hústalanná aszott kezét Tamás mellének szegezte. Keveset mondott, de szeme kemény volt, mint az acél.

Aztán eltűnt a sötétedő utca homályában.

Tamás tétován meredt utána. Szavai ott zsbongtak homlokában. Kibirhatatlan nyugalanság kezdte feszíteni.

Rohant.

Otthon bezárkózott szobájába. Ezen az estén gondolt először arra, hogy nincs célja az életének.

Kolozsvári-Grandpierre Emil.

Buday György fametszete.

AZ UDVARI TÖRPE.

A SPANYOL örökösödési háborúban Max Emanuel, bajor választófejedelem XIV. Lajos oldalán a Habsburgok ellen harcolt. Mikor 1704-ben Eugen herceg az angol hadvezérrel, Marlborough-val Höchstädtnél és Blindheimnél leverte a franciákat és bajorokat, a választófejedelem kénytelen volt hadserege maradványait a Rajnán túlra követni. A németalföldi helytartóság székhelyére, Brabantba vonult, melyet XIV. Lajos bocsátott szerencsétlen szövetségese rendelkezésére addig az időig, míg az általános béke számára is jobb sorsot ígért.

Max Emanuel a leghevesebb és legszenvedélyesebb, de talán a legtehetségesebb uralkodók egyike volt, kik valaha is éltek. A gondolat, hogy gyönyörű országából elűzve azt a császáriak pusztításainak kiszolgáltatta, előbb mély búskomorságba taszította, majd lármás mulatságokba kergette, melyekkel fájdalmát remélte elkábítani.

Egy ilyen mulatság alkalmával sajtáságos pástétomot szolgáltak fel. A pástétom méretei és művészies elkészítése az egész társaságot bámulatba ejtette.

Leemelték a tetejét... a pástétomból egy huszárcsákó emelkedett ki. A csákót komoly, kissé bátortalan gyermekarc követte, majd huszáregyenruhában egy kis alak, végül az egész emberke óvatosan kimászott a sütemény körfalából, finom ezüst sarkantyúját pengetve végigmasírozott az abroszon és katonás tisztelegéssel elhelyezkedett a választófejedelem előtt.

Ez a sajtáságos, különben jól megtermett, de korára túl kicsiny gyerek a tizenegy éves Cuvillies Ferenc volt Soigniesből. Abból a kis vidéki városból való, amely Bruxellesből Monson át a francia határhoz vezető országút mentén feküdt.

A választófejedelem erre a látványra szerfelett jót nevetett.

Kérdéseket intézett Cuvillieshez, élénk eszűnek és jólneveltnek találta, miért elhatározta, hogy magánál tartja udvari törpének.

Igy maradt «de Nain Cuvillies» az udvari táborban.

A háború tovább folyt. A sors vaskockái évről-évre franciaország rovására vetődtek. Ekkor megbukott az angol minisztérium, Marlborough visszahívták a szárazföldről, a kocka fordult és 1714-ben a rastatti béke visszaadta a választófejedelemnek országát.

Hazatért Münchenbe és magával vitte udvari törpéjét is, aki eközben húszéves és két arasszal magasabb lett, de mégis nagyon kicsi

és fölötté törékeny emberke maradt. Természetesen pástétomokba már régen nem ültették. Mert ez a Cuvillies Ferenc értette, hogyan ébresszen maga iránt tiszteletet azoknál, akikkel találkozott, de különösen a választófejedelemnél mindenekelőtt nélkülözhetetlenné vált bámulatosan finom érzéke révén művészi dolgokban. Ha bármikor kereskedők jöttek, értékes szőnyekkel, hímzésekkel, porcellán és ezüst holmikkal, divatkereskedők, vagy építészek tervrajzokkal, a kicsi felállt egy székre, két kezét az asztalra támasztotta és olyan komolysággal és alapossággal szemlélte a tárgyakat és terveket, olyan találó ítéleteket mondott, olyan csalhatatlanul rámutatott az előnyökre vagy hibákra, hogy hamarosan már semmit sem szereztek be, míg tanácsát meg nem hallgatták. Ő maga a legcsodálatosabb és legművészebb dolgokat rajzolta, ékszereket, tükörkereteket, bútorokat, kárpitokat, de különös kedvvel tervezett házakat teljes berendezéssel... Mivel ezenkívül becsületes és szellemes ember is volt, a választófejedelem kínos helyzetéből ki akarta emelni és jövőjéről legjobb ereje szerint óhajtott gondoskodni. Mert egyben az államnak is szeretett volna használni, elhatározta, hogy Cuvillies mérnök és az erődítések építészé lesz.

Különös kitüntetésképpen és talán némileg tréfából is — müncheni testőrezredéhez zászlósnak osztotta be.

A testőrezred már akkor is csupa hosszú legényből állott, akiknek a kis Cuvillies anélkül, hogy meghajolt volna, könnyen a lábuk között tudott áthaladni. A gondolat, hogy ezt a kis porcellánfigurát mint hadnagyot lássa egy szakasz élén, kétségbeejtette az ezredet. De a választófejedelem parancsolta! Az ezredes gondolkozott, gondolkozott és a harmadik napon elhivatta Franzlt, mert Franzlnak keresztelték el rögtön, aki ezüst sarkantyúját halkán csörgetve, gondosan ápolt egyenruhájában meg is érkezett, az ezredes elé masírozott és katonás köszönéssel állt meg előtte, éppen úgy, mint akkor régen, a brabanti ünnepi asztalnál, Max Emánuel előtt.

A parancsnok bajuszát sodorgatta és jóakaratólag szólalt meg:

— Hallja, kedves zászlósom! Maga úgy véli, hogy mindenképpen a fenséges választófejedelem testőrezredében van a helye?...

Cuvillies látta, hová indul a beszéd és lesütötte a szemeit. Ilyen pillanatokban iszonyúan szenvedett törpeszerű alakja miatt, tudta, hogy eszesebb, mint az összes testőrlegények együttvéve és csak a természet nevetséges, aljas és kárhuzatos szeszélye rontott bele az életébe, de eléggé bölcs volt, hogy belássa: az ezredesnek igaza van.

El nem titkolt szomorúsággal válaszolt:

— A választófejedelem parancsolta.

— Ő parancsolta... — bólintott az ezredes lehangoltan.

Egy légy ütődött az ablaküveghez. Mind a ketten az értelem nélküli zümmögésre hallgattak. Cuvillies majdnem felsóhajtott. Végre annyit mondott:

— De ha az ezredes úr úgy gondolja...

— Mindenesetre úgy gondolom! — válaszolt a másik láthatólag megkönnyebbülve. Mélyen lehajolt és a kis zászlós vállára tette a kezét.

— Legyen olyan jó, kedvesem és beszéljen a választófejedelemmel — mert hát ez nem maradhat így.

Most mégis csak felsóhajtott Franzl, csöppet se katonásan sóhajtott, de aztán meggondolta magát, köszönt és a legfeszesebb fordulattal távozott.

Az ezredes utánanézett és rázta a fejét.

Mikor másnap a kis zászlós apródszolgálatot teljesített a választófejedelem asztalánál, előhozta az ügyet Max Emanuelnek.

A választófejedelem összeráncolta a homlokát, — de akkor Cuvilliesre nézett, amint az boldogtalan megadóan, gyámoltalanul és szomorúan állt előtte. A választófejedelem lenyelte a mennydörgést és vihardübörgését szelíd, meggondolt morgásra változtatta. Sajnálta a kis embert, érezte, hogy mi mehet végbe a szívében.

— Az eredes csak egy ökör... — mondta végül, szálló rosszkedvvel. — Mindazonáltal úgy látom, ő azt hiszi, hogy neki igaza van. Jól van tehát! Nemcsak katonák vannak a világon, Cuvillies! Érted? Pakkold be a táskádat. Párisba utazol. Kémkedjél! Tanulj meg mindent, amit azok a fickók tudnak! Bujj be minden egérlyukba, hallgatózzál minden ajtónál. Ha pedig visszajössz és nem tudsz majd éppen olyan nagyszerű palotákat építeni, mint Blondel, akkor erre a csillárra fognak felakasztani. De én ismerlek téged, Cuvillies; mi nem fogunk benned csalatkozni. Az udvari pénztár fizet mindent. Vizontlátásra!

Ez volt a kis François legboldogabb napja.

Szobájában saját méreteinek éppen meg nem felelő erős kifejezésekkel vágta az egyenruhát a falhoz, csipkés fehéreneműt, selyemharisnyát és brokátmellényt vett magára és úgy ugrált a székek között, mint a szöcske.

Ő — építőmester!

Tündérpaloták táncoltak képzeletében, függöktertek.

Tükörtermek.

Elragadó szalonok arany, fehér, kék színekben.

Arany, arany, arany...

A választófejedelem meg lesz elégedve François Cuvilliesvel.

* * *

Évek múltak. Közben a szelíd kis emberről semmit sem hallottak a müncheni udvarnál. Csupán alázatos írások és köszönőlevelek jöttek tőle, hogy szorgalmasan tanul és dolgozik, tanárai meg vannak vele elégedve és ő reméli, hogy a fenséges választófejedelemet haladásáról hamarosan meggyőzheti. Max Emánuel örült, meg volt a tehetsége ahhoz, hogy értékeket felismerjen és Cuvilliesjét meg tudta becsülni; kéretlenül pénzt küldött neki egy római úthoz, mellyel tanulmányait befejezze.

És egy napon Franzl megint itt volt.

Semmit se változott, sem külsejére, sem belsőleg. Sohasem egészen fiatal, de nem is öreg arcán ugyanaz a bátortalanul bizalmas és szelíd kifejezés ült most is, amelyikért mindig szerették.

Egy arasszal se lett magasabb és sovány kis alakja szerényen húzódtott meg az udvar tekintélyes főméltóságai között, feltűnően világos, ragyogó barna szemében meg mindig ott reszketett a nevetségességtől való titkos félelem, de zavartalanná és nagyokká lettek a szemek, mikor szép dolgokra figyelhettek.

Ilyen volt ekkoriban a «kis» építómester, aki várt az alkalomra, amikor majd szorgalmának gyümölcsét bemutathassa.

Ahol foglalkoztatták, elbűvölő ízlést tanúsított, amihez hozzányúlt az finom keze között meseszerű szépséggé és bájjá változott. A kagylók új divatját, a rokokót ő hozta magával és megmutatta a bajoroknak, hogy mit értenek most Párisban elegancia alatt. Kék selyem falakra arany madrigálokat varázsolt, velencei tükrökre cikornyás tündérhálókat szőtt, egyszerű stuckot dobott a mennyezetre és az virágerdőkke változott, fuvolákká, trombitákká nőtt és mint arany guirlande verődött vissza a fényes padlózatokban. Cuvillies a rokokó szellemét két gyermekkezében tartotta.

Max Emanuel mindjobban belátta, hogy milyen kincset gondozott benne; 1725-ben kinevezte Cuvillieset udvari építómesterévé. Egy évvel később meghalt a választófejedelem.

Fia, Károly Albrecht követte, aki később VII. Károly néven római császárrá lett — a legsóvárgóbb és ezért a legszerencsétlenebb fejedelmek egyike, kikről a világtörténelem megemlékezik. Egy férfi, akinek nagy, csodálatosan kék szeméből a szépség utáni örök vágy sugárzott és akinek ezért korlátlan hatalma volt az asszonyi szívek felett. Még a későbbi években is... mikor a korona súlya virágjában már letörte és Frankfurtban megpillantotta őt a városbíró fiatal leánya, — késő öregségében bevallotta, hogy Károly Albrecht volt életének egyetlen szerelme.

Ez a férfi, aki az örök szépség utáni vágy édes mérgét hordozta szívében, akit az asszonyok úgy rajongtak körül, mint ahogy egy márványistent körülfonják a rózsák, ő lett most a kis Cuvillies Ferenc ura.

És ezzel kezdődött a kis építómester fénykora, szerencséje és szív-fájdalma.

Károly Albrecht nem lett volna atyja fia, ha rögtön észre nem veszi, mi rejtőzik Cuvillies gyenge testében. Hamarosan teljesen magához vonta őt és rábízta müncheni rezidenciájában «a gazdag szobák» kiképzését. Cuvillies ünnepelni kezdett, mikor olyan ember előtt tárhatta fel tehetségeit, aki nem kívánt mást, mint szépséget. A legkecsesebbet, a legragyogóbbat gondolta ki, mire csordultig telt szíve képes volt. Az általa alkotott szobák sora pompában és bájban azokhoz a tündér-

palotákhoz hasonlított, melyeket a rokokó messze keletnek tulajdonított, pedig tudta, hogy ezek a paloták nem léteznek. Fény költözött oda, ahol ez a kedves kis ember dolgozott. Ezer gyertya lángja ragyogott az aranycirádák és fali tükrök között, buja színektől melegen égtek a kárpitok, fénylett a padozat.

Szép asszonyok abroncsos selyemruhákban ringatódзва, magas-sarkú cipőkben jártak a ragyogásban, körülöttük rejtett fülkékből hangzó lágy zene keringett. Kék bársony függönyök omlottak le a kis kabinettek bejáratai előtt. Kacagás akadt meg a mennyezet kagylóiban — a rokokó első és legszínesebb virága nyílt ki.

És sok, nagyon sok szép asszony volt ott, akikért ezeket a csodákat megteremtették. Mind eljöttek, ragyogtak egy ideig, elhervadtak egyetlen éjszakán és visszaléptek a névtelen alattvalók tömegébe, hogy még szebbek jöjjenek utánuk. A választófejedelem felesége, Mária Amália, I. József császár leánya, nem volt ezért a legboldogabb; de azokban az időkben bizony ilyen volt a fejedelmek házaselete.

De a legszebb, a legragyogóbb: Topor Morawitzka Marysienka volt.

Világított, mint egy csillag, mely a föld keleti szélén feltűnik. A Toporok ezeréves családja Lengyelország alapítói közé számította magát. Ezer év óta nem volt lengyel háború, sem lengyel ütközet, melyben egy Topor Morawitzky ne harcolt, vagy el ne esett volna. És most megjelent Marysienka grófnő Münchenben. Szép, lángoló, szellemes, pazarló, szeszélyes és elkápráztató — igazi lengyel.

A választófejedelem tökéletesen rabjává esett ennek a nőnek. A grófnő mosolygott, teljesen rendjénvalónak találta ezt és úgy gyakorolta hatalmát, ahogy ezt már előre várni lehetett.

És azután elkövetkezett az az este, mikor a kis Cuvillies megismerte a nagy szívfájdalmat.

Álarcos-bált parancsolt a választófejedelem, vagy talán a Morawitzka — ez mindegy.

A város összeszorult háztetői fölött hótól nehezen lógott az ég. Az alkonyat kezét nyújtott a sötétségnek és a békés fekete házsorok közt megvillantak az ablakok. A rezidencia ünnepélyesen ki volt világítva. Gyaloghintókat hordó emberek aranyos terhük alatt meggörnyedve nehezen haladtak a mély hóban. Magasra tartott széllámpákkal futárok világítottak előttük.

Cuvilliesnek kötelessége volt megjelenni. Félig örömmel, félig kelleetlenül tette. Örömmel, mert szeme és szíve sohase tudott betelni a fényvel és szépséggel; kelleetlenül, mert mint mindig, kicsiségének kinevetésétől félt most is. Mint takarékos ember, gyalog próbált elmenni. De egy hórákásnak szaladt, amiből alig tudott kiszabadulni. Nedvesen, átfázva újra hazafutott ruhát váltani és ajkait keskenyen húzta össze a gondolatra, hogy egy rendes nagyságú ember, egyetlen lépéssel átjuthatott volna a végzetes hótömbön. Ez nem volt jó kezdet.

Végre átöltözött, frizuráját rendbe szedte és bepuderezte. Most már udvari gyaloghintót rendelt és várutcai lakásából a rezidenciába hímblázott.

A párnák közt még érezni lehetett az illatosított puder szagát, a levegő remegő és meleg volt, a gyaloghintót éppen mostan használhatta egy hölgy. Cuvillies különben igen érzéketlen volt ilyen dolgok iránt, de ma mélyet lélezett és valami boldogságféle áradt el benne. Hátradőlt, félig lehúnyt szempillái alól a kint mozgó embereket és lámpákat nézte, érezte, hogy az udvarhoz tartozik és szerény szívében sejteni kezdte, hogy milyen magasan áll egy kavallier.

Mialatt mindezt élvezve, lábait keresztberakta és kezét a párnához támasztotta, valami keményet érzett jobb mutató ujja alatt. Megfogta, a félhomályban szeme elé tartotta és egy kis rózsává formált tüt ismert meg, amelyet a vállkendők összetűzéséhez használtak. Cuvillies mosolygott. Arra gondolt, hogy másvalaki milyen elragadó kalandot teremtene ebből a leletből, gyorsan egész regényt gondolt ki és közben olyan izgatott lett, hogy a tüt, mint valami igazi rózsát a kabátja kihajtójára tűzte. Ezután a számára hallatlanul szemtelen tett után el is felejtette a kis holmit és élvezte a gyaloghintó enyhe ringatását.

Kitűnő hangulatban ért a bejárat elé és megindult a lépcsőkön fel a terem felé, melyek pompájukat neki köszönhatték.

Az alattomos hórákás volt oka, hogy későn érkezett. Ezalatt senki sem kereste vagy nélkülözte a nagy emberek közül a kis építőmestert. A bál már megkezdődött.

Cuvillies megállott az ajtóban és boldogságtól ragyogó szemekkel nézte művét. Igen, azért, hogy gyertyafény csillogjon, lágy hegedűhang szóljon, hogy tarkaruhás emberek, szép, vidám, előkelő sokasága forogjon itt — azért teremtette mindezt.

A levegő forró és aranypárás volt a fagygyertyáktól, álarcosok tömege kavargott a tükrök fényében megsokszorosítva. Ezer aranyos, kecses díszítés csillogott a mennyezetről. Hangok kerengtek a teremben, mint nyári madarak virágos rétek fölött.

A zene újra felhangzott és láthatatlan enyhe erőszakkal menüettet rendezett. Már az első ütemek után magánosan állt a kis Cuvillies, ki a rendezetlen zürzavarban eddig biztonságosan érezte magát a falnál. Azt hitte, most mindenki őt fogja nézni és újra zavartnak és szerencsétlennek érezte magát. Félénken osont az ajtóhoz, magára adatta a legkisebb dominót, amit csak találtak, álarcot kötött arca elé és csak akkor tért vissza a terembe, mikor a táncot már befejezték.

Az új zürzavarban ide-odatolták, míg hirtelen abban a csoportban találta magát, ahol Marysienka grófnő trónolt. A grófnő a középén ült, mellette azok, akik a választófejedelemhez való viszonyát értékelni tudták.

— Ó, a mi bűvésznünk — mondta Morawitzka, mikor a kis dominót megpillantotta és szép szemöldökeit, mint egy fejedelemnő kegyesen

magasra húzta. — Jöjjön csak ide, Cuvillies! Helytelen magától, hogy mindig a sarokba húzódik. Többet ér maga, mint ezek az urak itt együttvéve . . .

Az építész elsápadt álarca alatt, halálra ijedt ettől a bóktól; attól félt, hogy a grófnő szavai új ellenségeket, új irigyeket szereznek neki. Itt állt most és nem tudta, mihez kezdjen, érezte, hogy megfigyelik és megmosolyogják és legszívesebben elbujt volna egy egérlyukba.

Morawitzka elragadó mozdulattal emelte magasra karját és csókra nyujtotta kezét. Cuvillies zavarában szinte eszméletlenül közeledett, egy lépést tett előre, selyemköpenyét hátravetette amilyen gyorsan csak tudta és alázatos háláját lehelte a finom ujjacskákra.

— Ah — mondta a grófnő csodálkozva, mialatt ő fölemelte a fejét. . .

— Ah! mi ez? Jöjjön csak közelebb, ide, egész közel.

Cuvillies reszketett.

A grófnő teljesen hátravetette dominóját és megfogta ünnepi öltözete gallérját :

— Cuvillies, mi ez? Hogy kerül magához ez a tű?

Cuvillies szédült : a kaland !

— Ez a tű — válaszolt akadozva — ez a legméltóságosabb tű — méltóságos grófnő — az az —

— Építőmester ! — mondta ő egy csöppet sem halkan — ez a tű az enyém ! Micsoda indiszkrécio öntől. Így bánik egy nő gáláns emlékével, aki jó hírnevére büszke? Cuvillies ! Mit fognak az emberek gondolni, ha ezt megtudják? Több titoktartást tulajdonítottam magának. Pfuj ! Hogy hozhatta kedves titkunkat ilyen módon nyilvánosságra? Gyalázas ! Hűtelen !

Cuvillies közel volt az ájuláshoz. Nem látta, milyen pajkosan nevetett a grófnő és hogy szorították össze a többiek ajkukat, hogy komolyak maradhassanak.

— Grófnő, esküszöm önnek ! . . .

— Esküszik? Ismerem az esküt ! Hallgasson ! — És a körülállókhöz fordult : — Hölgyeim és uraim, mit szólnak ehhez? Engem így kompromittálni ! Nem kell őt ezért megbüntetni?

— De igen ! — szólt egy hang, melynek hallatára a kis Cuvillies az utolsó ítélet harsonáit vélte hallani, mert a hang a választófejedelemé volt.

— Arra ítéljük őt, hogy az ön oldaláról el ne mozduljon grófnő, még ha hajnalhasadásig akarna is táncolni.

A gavallérok elragadtatásukban tapsoltak.

Cuvillies érezte, hogy aggodalma alaptalan volt. Ártatlan szíve csak most kezdte a tréfát érteni. Élete legmélyebb térdhajlását csinálta abba az irányba, honnan Károly Albrecht szavai az ítéletet kihirdették.

De ekkor közvetlenül a füle mellett meleg lehetetet érzett, egy asszony közelségét és Morawitzka suttogását hallotta :

— Nagyon kegyetlennek találja ezt az ítéletet, építőmester? Igen?

Ekkor érezte másodszor ezen az estén a titokzatos varázst, ki-egyenésedett és határozottan, értelmesen, lovagi tartással válaszolt:

— Életemet a szépségért!

Ebben a pillanatban megszólalt a zene.

Cuvillies megtalálta a komédia legragyogóbb és leghatásosabb befejezését. Ő volt a győző — hódolatteljes Morawitzka Marysienkával szemben, aki ragyogott ettől, mint egy csodálatos csillag.

A grófnő elfogadta a karját, le kellett hajolnia, de olyan ügyesen tette, hogy nem hatott nevetségesen. Tánchoz álltak fel. A kis Cuvillies megfelejtkezett önmagáról, olyan mámoros, olyan boldog volt. Kecsesen és élénken táncolt, olyan finomak voltak mozdulatai, hogy a grófnő elbámult.

Megtanulta, hogy mindent úgy vizsgáljon, vajjon kedvező keretet ad-e neki; megszokta, hogy az emberek szolgálják, szolgálják az ő ragyogását, csak egy volt nála is jelentékenyebb — a választófejedelem. És most megjelenik ez az építőmester, egy gyermek, egy törpe, egy senki — alig veszi észre, hogy ő csak tréfál vele és úgy viselkedik, mintha Topor Morawitzka Marysienka akarna hódolni neki! Tulajdonképpen nevetséges volt. És mégis — ezeknek a termeknek varázsos szépségét, az aranyvonalakat, amik hullámszerű és dalolni látszanak, akár a gitár húrjai, mikor egy rajongó isten ujjai futnak keresztül rajtuk — ezt ő teremtette: különös, nagyon különös ember.

A szép, okos Marysienka gondolkozott.

És mire a táncnak vége volt, ő is elkészült a gondolataival.

— Cuvillies — mondta, mialatt helyükhöz tértek vissza — magadós nekem egy magyarázattal...

Bólintott.

— Nem itt! Óvatosaknak kell lennünk.

Cuvillies büszkén húzta ki magát. A grófnő észrevette ezt és mosolygott.

— Holnap a «dever»-nél várom.

— Ahogy parancsolja — felelt ő boldogan.

— És most menjen, a választófejedelem nem köszönné meg magának, ha ítéletét parancsnak venné.

— Milyen okos — gondolta a kis építőmester.

— Megígéri, hogy eljön?

— Mindent!

— Jó!... — és a kezét nyujtotta neki — azoknak az időknek legsebbe kezét — kegyesen és ígérőn, mint a szerelem királynője tenné. Cuvillies meghajolt és csókot lehelt az ujjak hegyére, az első csókot életében, melynél egyébre gondolt, mint csupán kötelességre és udvariaságra. Aztán eltűnt. Annyi túlfeszített boldogság volt a szívében, mintha ismeretlen világmésszeségekből rásugárzott volna a Nap. Ő reá, aki eddig csak egy kis, szeretetben szegény emberke volt.

Marysienka grófnő tágas, pompától gazdag palotában lakott a Pranner-utcában. Odazarándokolt az udvari építész szépen öltözve és kifésülve másnap délfelé. Úgy érezte, mintha lelkében egy gyertyának nagy aranylángja lobogna.

Nem nagyon örült, mikor az előszobában vagy féltucat udvari gavallért talált, dacára, hogy erre el lehetett készülvén. Egy kék bársonyfüggöny mögött, mely az ajtót takarta, különféle dolgok történtek. Selyem suhogott, tük csörömpöltek, puderdobozokat raktak vissza az üvegre. Azután egy szobacica szaladt át a termen, kezében a reggeli csokoládéval.

A függönyt széthúzták.

A grófné sárga selyem-mennyezetes ágyban ült, vállán és karján csipkezuhatag ömlött alá, mint egy fátyol-vizesés.

Rámosolygott udvartartására és felragyogott :

— Cuvillies ! . . .

— Asszonyom ! . . . — mondta a kis ember szerény ujjongással és besietett az ajtón, míg a többiek meglepetten állva maradtak.

— Adja ide a csokoládémat ! Igy. Szabad a tálcát tartania.

— Milyen gyöngéd, finom kezei vannak magának, barátom . . .

Hogy aludt?

— Éppen ezt akartam kérdezni, grófnő . . .

— Jól és egy aranytemplomcskáról álmodtam, amit maga épített nekem. Elragadó volt. Művészi fülemülék ültek a párkányokon és szerelmesen énekeltek. Minden sötétpiros rózsacsokrokkal volt díszítve — egy édes mámor. Tegye a tálcát az asztalra. Segítsen bele a papucsomba . . .

Cuvillies két parányi lábat látott a pehely paplan alól kibujni és rájuk húzta a saffiánpapucsokat.

Ekkor a szép Marysienka visszavetette a paplant, lecsúszott fekhelyéről, ott állt a hirtelen szédüléstől környékezett építőmester előtt és nem volt rajta más, mint értékes csipkeinge.

— Ninon !

A komorna közelebb lépett.

— Húzd össze a függönyt ! Cuvillies elragadó. Tehát abban az előnyben részesül, hogy nem küldjük ki. A harisnyámat ! A fűzőmet ! Segítsen hát, építőmester !

— Azt kívánnám — mondta ez teljes zavarában — azt kívánnám, bár toilettje életem végéig tartana.

Marysienka hangosan nevetett.

— Mindenesetre úgy néz, mintha ijedtében meg akarna halni. De ne tegye meg semmi esetre se, sohase találják többé ilyen szeretetreméltó gavallért. A szoknyámat ! . . . a fésülködőköpenyemet ! . . . a tükröt ! . . .

Aztán bebocsátották a többieket. A grófnő köré gyülekeztek és aztán Cuvilliest egyszerűen elsöpörték csodálatuk bókjaiknak áradatá-

val. Ő az ablakhoz állt, homlokát a téli hideg üveghez szorította, hogy vérét csillapítsa, mely kétségbeejtő gyorsasággal szaladt az erein keresztül. Úgy érezte, mintha belsejében egy új, nagyon kalandos ember élne, aki véletlenül és csupán még egy kis időre van a régi nyomorúságos testben. Úgy érezte, hogy csak egyszer kellene mélyen lélekeznie és ez a test szétpattanna és ő tízezer rózsaszínű virágot tarthatna a szép grófnő csodálatos tekintete elé. Ezek a majmok, akik ma ő körülötte ugráltak, nádból font bábuk voltak a számára, amilyeneket a szabók használtak, hogy udvari öltözeteket akasszanak rájuk.

Érezte: lealázó a fecsegésüket hallgatni, mert mint zavaros cseppek hullottak a grófnőre. Az építőmester szenvedett tőlük.

Elszántan hagyta el a szobát és hazament. Senki se látszott ezt észrevenni. Cuvillies Ferenc mérhetetlen boldogságot vitt magával. Ma először látott egy asszony mást őbenne, mint csupán a művészies törpét. Az embert, a férfit — Egy nő? A nő? Az összes asszonyok legszebbike!

Az építőmester palotákat érzett a lelkében kinőni, orgonafugákat hallott morajló terek fölött. Aranycirádák fonódtak köréjük, majd leheletfinom törékeny csipkediszekké formálódtak. Lelkének minden halhatatlan érzése hatalmas szárnyakkal szállt fölfelé az ég kapuihoz.

Nyugtalan délután következett, majd éjszaka alvás nélkül, nagy-szabású álmokkal, felhevült arcokkal tele, azután egy reggel, mikor minden valósággá zsugorodott össze és vígasztalan józan szemmel nézett rá.

A kis építőmester mogorva és önmagával szemben gúnnyal volt tele; délelőtti jei mindig olyan szürkék voltak, mint a meszelt fal. Mialatt borotválkozott, az arcát figyelte és a legudvariatlanabb gondolatái támadtak egy Cuvillies nevezetű emberrel szemben.

— Majom! — szólt gonoszul hozzá. — Majom! Majom!

Amaz a tükörben elszomorodott, grimaszt vágott, emez a tükör előtt nagyon elégedett volt, hogy azt elszomorította. Jól esett neki. Mosolygott, — a másik szintén mosolygott szeretetreméltó kis ráncocskákkal a szeme külső sarkában. Magából a szemből egy sugár tört fel, olyan, mint a nap, mikor elvonuló viharfelhők után az istenien magas-tos táj szikrázó szépségét feltárja és megérteti. És itt is van valami, gondolta Cuvillies saját szeméről, ami egy másik világból jön, ami több és nagyobb, mint egy udvari gavallér pirosra lakkirozott cipősarkának a magassága.

Én vagyok Cuvillies építőmester... Ki akarja ezt a sugarat elvenni tőlem? Ki olyan nagy, hogy ennek a világosságnak a forrásához nyúlhatna?

Kopogtak.

A választófejedelem komornyikja, minden polgáriasság felett magasan álló, fontos és befolyásos férfiú lépett be.

— Uram — szólalt meg. Hanghordozása a szolgálaiasság, udvarias-

ság és fölény keveréke volt. — Uram, a választófejedelem őfensége önt méltóztatik hívni.

Az építómester nagyot nyelt; érezte, hogy reszket a keze és megvágta az állát.

— Szolgálatára állók . . .

A komornyik semmit sem tudott, tehát mindentudóan mosolygott:

— Minden jól fog menni! Meghívás az udvari ebédre . . .

Cuvillies fellélegzett és hallgatagon gyávának szidta magát. Ritkán történt meg, hogy az udvari ebédhez hívták, tehát kitüntetésnek kellett tekintenie.

Több meghajlás után egyedül maradt, rendbehozta külső megjelenését, a belsejével még egyelőre nem akart ez sikerülni neki.

Végre megérkezett a gyaloghintó és ezzel továbbhíntáztatta magát.

Kis körben étkeztek. Cuvillies közelében érezte a Moravitzka üdvözítő szépségét és úgy olvadt bele a puha boldogságba, mint egy égszínkék pehelytakaróba. Ez az együttlét oly közel vitte a szerelmeséhez, hogy nem kívánt semmit, pedig — vagy talán éppen azért, mert — senki sem törődött vele.

De később visszavonult a választófejedelem, oldalán haladt a grófnő és szemével intett a kis építómesternek, aki tiszteletteljes távolból követte őket, további parancsra várva. Az ajtóban megfordult a választófejedelem:

— Cuvillies!

A függöny suhogva csapott össze hármuk mögött.

Keskeny fehér kezének egy mozdulatával leülésre szólította fel a választófejedelem. Csodálatos, derült és alapjában mégis melankólikus kecsességgel mosolygott. Ezzel a mosollyal nem csupán az asszonyokat tudta lefegyverezni.

A kis ember úgy ült előtte, mint egy kis kutya, mely kész az apparírozásra.

A választófejedelem hajlandóságában ragyogott.

— Na, mester, hogy érezzük magunkat?

— Ha fenséged megengedi, mint egy virágzó fa a fehér-kék ég alatt.

— Hol tanulta a bókokat, barátom? Úgy tűnik fel nekem, magas iskolában járt.

— A lehető legszebb iskolába . . . — mondta Cuvillies. Moravitzka ragyogott az élvezettől.

— Maga nagyon megváltozott . . .

— Az élet téves utakból áll és olyan, mint egy kaland. Odysseus és társai is abba a helyzetbe kerültek, hogy átváltoztatták őket.

— Aminél, remélem, hogy Circéje kellemesebb formát fog a maga számára választani.

— Az építómester elvörösödött.

— Nem bájos? — kérdezte Marysienka. Károly Albrecht a fejét rázta és ellenállhatatlan kegyvel válaszolt:

— Egy Cuvillies nem bájos...

A kicsi felragyogott, boldogan és hálásan.

Némi csend után megszólalt a választófejedelem:

— Nagyanyám építtette ezt a Nymphenburgot. Akkoriban még sok pénz volt az országban. És a művészeket olyan feladatok elé lehetett állítani, melyekért nem volt okuk szégyenkezni. Ma már nem vagyunk olyan gazdagok belsőleg sem, de külsőleg sem. Annál rosszabb a maga genialitásának, Cuvillies, mert mit jelent az: úrnak lenni?

A kék szem a távolba nézett és mély bánat hajnalodott benne. Olyan csendes, elmerengő volt ez a tekintet, hogy az építőmester sohasem tudta elfeledni.

— De mégis! Hagyjuk ezt... Meg kell elégednünk. Igen, csekélyebb, ha a nagyobb túlnagy. Mi nem építhetünk palotákat, de, mondja, barátom, egy kis kastélyt, egy pavillont? Mi?

Az építőmester figyelve bólintott és kezével formázó mozdulatot csinált.

Ez a buzgalmában jelentéktelen mozdulat újra jókedvre hangolta a választófejedelemet. Mozgékony szelleme sziporkázott, mint egy pompás szökőkút a tűzijátékok tarka fényében.

— Fák közt, Cuvillies, künn, a nymphenburgi parkban. Egy kis kastély a Diana berkeiből hazatérő vadász számára — nos, hová? Gyöngédebb, kevésbé ellenálló országokba, egy vámházacska a hídnál, mely Artemis birodalmából Aphroditéébe vezet.

A választófejedelem könnyedén meghajolt és Topor Moravitzka Marysienka grófnő kezét ajkához emelte...

Ebben a pillanatban Cuvillies Ferenc számára elveszett: életboldogság, mennyország, öröküdvösség, nevetés és sírás. Mint törpe állt a szolgálaiasság legalacsonyabb fokán.

Mint eszköz, mint bolond, mint egy tárgy.

— Meg van lepve? — kérdezte barátságosan a választófejedelem. Mozdulatlan kifejezéssel nézett az építőmesterre.

Cuvillies a grófné szemeit kereste, de az félrenézett...

— Nos?

— Fenséges választófejedelem... — dadogta. Azt akarta mondani: Én tegyem meg? Én fonjak rózsákat és aranyat a boldogságtok köré? Én fessek piros bársonyt a szívem vérével? Én varázsoljak oda gyöngéd szépséget annak a számára, akit szeretek — az ő boldogságára, amit egy másikkal élvez?

— Fenséges választófejedelem... — Mi tört, mi szakadt el ebben a percben? Micsoda zuhanás volt ez! Légvárakból származó mélységbe...

— Nos tehát?

— Fenséges választófejedelem... — mondta Cuvillies és sápad-

tan állt ura előtt — én . . . a terveket . . . a legközelebbi napokban . . . a legjobbat . . . meglegedve . . . — Kitámolygott.

Topor Moravitzka grófnő elgondolkozva, nagyon elgondolkozva nézte az ujjai hegyét. Tudta, az aki itt kiment, talán az egyetlen férfi volt, aki csak az övé, teljesen és örökre az övé volt.

De nem szólt semmit. Minek is?

* * *

E délután óta Cuvillies eltűnt az udvar számára.

Ha meghívták, kimentette magát, sok dolgát adva okul. Ha keresték, beteg volt. Valóságban két hétig lakásán maradt a nélkül, hogy egy lépést tett volna akár az ajtaja elé is. A magányt akarta. Nyugalomra volt szüksége a hirtelen felébredés után, ami legszebb, tárgyaltalan és legmerészebb álmát követte. Lassanként belátta, milyen esztelen volt és hogy senkire sem volt oka haragudni — hacsak önmagára nem. Ezt a feje mondta. De a szíve nem törődött az ilyen beismerésekkel.

Fájt, nagyon fájt.

A nagy velencei falitükörbe, amit különben nagyon szeretett, belevágtá a porzóját és mogorva meglegedéssel mosolygott a cserepek fölött, pedig tudta, hogy céltalan nevetséges tükörképét a világból száműzni. De a rombolás zaja megkönnyítette kedélyét.

Aztán elkezdett dolgozni. François Cuvillies, aki mindig mestere volt a gráciának és finom önuralomnak, üvegekkel körítette el magát, melyekben nehéz öreg burgundi aludt. Éjszaka meggyújtott hat gyertyát, hármat jobbra, hármat balra, burgundi üvegével leült az asztalhoz és nekilátott.

Az első üveg után, mint egy halvaszületett gyermeket tartotta karjaiban nagy szenvedélyét, sírva és átkozódva eltemette. Aztán vette a szívét, egy összegyűrt piros selyemkendőt és kiterítette. Izzani kezdett most a gyertyaláng, mely a piros boron keresztül a papírra világított. Ködök szálltak fel és különös alakokat formáltak. Minden halandó idelelt maradt — egy elszáradt vesztőhelyen. A vér énekelt, szellemi arcok bukkantak fel démoni komolysággal, majd néma mélabúival, kétségbeesve, majd azzal a fájdalommal, amely már a báj féltestvére. A kéz a rajzönt kereste.

A messze tornyokból ideszálló óraütés gyöngéd nyájkolompolásá változott. Rétek, vadrózsák, hősi romok, lengő szalagok, juhásznők és lovagok jelentek meg előtte.

Cuvillies vitette magát. A föld félhomályban maradt mögötte.

Őfelé az Elizeum csillogott keces istenekkel tele. Artemis szelíd őzekkel körülvéve, virágzó berkek közt járkált, Aphrodite tetszelegve forgott magas tükrök előtt, rózsás ujjai közt egy púderpamacsot tartva...

Igy teremtődött a kastély: a cikornyás idők legbájosabb költeménye szeretetreméltó géniusztól körülbegve, amint halk bánattal és végtelenül kecesen távoli pásztorfurulyákkal egyesül hangjuk.

* * *

Tavasszal nőtt ki a nymphenburgi parkban a rétekből. Egyszerűen, nemesen kívülről, pazar és táمولgó érzékek mámorával bensejében. Cuvillies naponta kihajtatott és a legcsekélyebb részletre is felügyelt.

Nyugalmát megtalálta a sikerben. Sokszor, szép estéken, mikor a kalapácsok már elpihentek, elgondolkozva állt az erdő szélén és nézte kis csodaművét. A legjobbbat, amit lelkéből, szívéből adhatott, építette bele: fájdalmát és örömét, mennyországot és poklot.

Ősszel történt, hogy a zizegő lombokon keresztül Marysienka grófnő kocsija közeledett az úton.

Cuvillies hallotta és látta őt, de nem tért ki. Marysienka megállította a kocsit és feléje szaladt.

— Kicsi nagymester — mondta neki. Cuvillies a kezére hajolt.

— Nagyon fáj? —

— Nagyon fáj, grófnő! — válaszolt. — De miért beszélünk erről?

A nap, még a nap is csak egy oldalról világíthatja meg a tárgyakat. Egy kis boldogság, egy kis szenvedés — más nem marad vissza az idők mulásával. Én azt hiszem, ez szükséges is. Miért? Ha az én kicsinységemet elfujja az élet, nem marad meg sem az örömem, se a fájdalmam. De amit kikalapált, kiújjongott, kivert belőlem, az megmarad. De mi marad a maga öröméből, fájdalmaiból, grófné? Még egy sóhaj sem a szélben. Itt állok én és itt áll a művem. Ki csinálja utánam? Hogyan? Ki? Mikor? Láss, ez az élet egyetlen értelme. Az életből alkotni, még ha fáj is...

A grófné ránézett.

— Maga... Én irigylem kegyedet...

— Megengedem...

— Igen, ha én egyszer meghalok...

— Akkor senki sem fog törődni önnel...

— De magával igen, Cuvillies...

— Velem igen! Az egyetlen, amit nekem az élet nyújt, csak akkor jön meg, ha már halott leszek. Szép, de kissé fájdalmas tréfa. És józan kilátás.

— Maga frivol!

— Csak okos lettem.

— Boldog?

— Csak az ostobák boldogok.

Marysienka hallgatott.

Az építőmester nagy önuralommal és nem minden csípősség nélkül kérdezte tőle:

— Azon gondolkozik, hogy boldog-e?

— Nem, én nem vagyok az...

— Hogyan?

— Ez a pavillon, Cuvillies — ez egy mauzoleum...

— Egy...

Marysienka bólintott:

— A szerelem istenének szárnyai vannak, barátom. Én sohasem fogok a maga ezüstös-kék szobáiba belépni!

— Meg akar halni?

— Úgy, körülbelül... Férjhez megyek.

— Ön...

— A választófejedelem kívánja házasságomat Porcia herceggel...

— Ez azt jelenti...

— Ez azt jelenti, hogy elég volt neki. Nagyurak és áprilisi nap. Hisz tudja. Nem én vagyok az első, sem az utolsó.

— És a kastély?

— Elragadó, ironikus tréfa; készítette egy genie, akit Cuvilliesnek hívnak és egy kontár, akit sorsnak neveznek... A választófejedelemné után Amália lesz a neve...

Cuvillies a fák csúcsát nézte, ahogy az esti szellő lassan hullatta le lombjukat. Az erdő alkonyuló homályába tekintett. Legkedvesebb csodaépületének eltűnő fehérségét figyelte. És akkor a szép Topor Morawitzka Marysienka szemébe nézett. Szája körül a rokokó mosolya játszadozott.

— A sors nem kontár, grófnő. Én meg vagyok bosszúlva. Legyünk barátok, ez az egyetlen szabadság, amit az élet megenged nekünk.

Geissler Horst Wolfram.

A nymphenburgi Amalienburg.

Fáy Dezső fametszete.

SZABÓ ZOLTÁN VERSEI.

NÁSZPOMPA.

Templom előtt, hogy vártam a kedvest, nyári este,
furcsa mosollyal a számon egy padra leültem,
kis öregasszonyok jöttek, megálltak,
és két ember sorsának édesztét kóstolta fogatlan szájuk:
esküvő.

(Azaz gyászpompa pirosban, mirtusz és
fehér felkiáltójel, hogy elmúlik tőled
asszonyban a szűz, a csókban az asszony,
gyerekekben a csók, mint
megnőtt gyerekek arcáról a régi mosoly.

Azaz tömjénfüst, virág és ember,
ember egymással.
Idegen érzékek borzongása ma esti nászúk lihegésén
lobban.)

Ó, nyájbaverődő nénikék
sutlogó áhítata friss ágyak előtt, lobogó,
elbújt csókok hamu alatt. Az utca
nyáresti szeleket dajkál.

Ki hullatta halkan a szót szomorúan, idegen
esküvőkön: halál?

Ki dobta ki halk mosolyát idegen temetésen:
ó, hajnali csók?

FEBRUÁRI ZSIBBADÁS.

A délutáni napban fényesen
párolognak az utcák, az arcod
szétn mosódó, puha vonala
a tenyeremben bennmaradt.
Bimbós
virágot láttam a
földön: mondtam neki:
kedves. Szorongva ismerős, dunaparti
köveken találgattam a láb

nyomát, harangszóval az Isten
elémjött.

Valamikor
színes kavicsot mostam a vízből
gyerekekkel, most zsidbadtan állnak
a partok: egymásbázárt ajkainkat
belülről régmeghalt, idegen
emberek csókolják.

A SZEGÉNY EMBER DICSŐSÉGE.

ACSÉPLÉS-NÉL nagy becsületet szereztek Csik Balázsék. Látták is ám hasznát, mert répaszedésre is ott marasztották őket. Jó keresetük volt, utóvégül is tele bugyellárisal ültek vonatra, hogy karácsonyi nyugovóra hazakövetkezzenek Malomfalva községébe.

Mindenki elismerte, hogy Csik Balázsé az érdem: ő volt a cimboraság feje. Rendtartó ember ő, tudja, mi az igazság! A munkát megköveteli embereitől, de a járandóságot is hiány nélkül ki tudja szedni a gazdák szűk markából. Szavajárása: «Úton igazság, otthon barátság!» Hej, de bíróságra termett ember volna, ha szegény embert is közel eresztenének a hivatalhoz!

Hol félfüllel, hol szemtől-szemben, csak meghallotta Balázs a neki juttatott szép szavakat. De csak félig való öröme telt a dicsőségben, mert mind azon füstölgött magában: Miért nem hallják mindezt odahaza Malomfalván is! Ha nem egész faluszeriben, legalább a falu derekán, ha ott sem mindenütt, legalább abban a kis zindelyes házban, amelynek özvegy Nagy Péterné ifjasszony a lakója. Ott úgy értékesülhetnének a dicséret szavai, mint nevelő eső a zsendülő vetésföldön!

Mialatt Csik Balázsban ilyen belső égedelmek lobogtak, a vonat megérkezett Segesvárra. Nagy csúfság, de úgy van: itt a székely nemzetnek le kell szállnia a nagy vaskabalaról és föl kell ülnie a kicsire, amely Segesvár és Udvarhely között fújja a párát csöndes szaladtában.

De ehhez a vonatcseréléshez is szerencse kell ám! Csik Balázsék például nem találták el. A nagy vonat elálmoskodta a pontos érkezést, nosza fölmérgelődött a kicsi s elugrott Balázsék nélkül Keresztúr felé.

Most aztán mit csináljanak a kenyeres cimborák? Várjanak-e késő éjszakáig, vagy gyalogszerrel nekivessék mellüket a Hargita szelének?

Süsse ki Balázs, nála van az úti igazodásra való tudomány! Rendre fődél alá szivárogtak s egy kis öntözéssel próbáltak védekezni a sanyarú szél szárító ereje ellen.

Balázs pedig ott tusakodott alá s fel a vendéglő előtt. Úgy kellene hazaérkezni, hogy a menyecske lássa meg, milyen nagy tisztessége van Csik Balásznak a cimborák körében.

Ahol a szív telve, ott mozog az elme! Csik Balázs előtt végül megvillant, hogyan lehetne teljes dicsőséggel megérkezni özvegy Nagy Péterné kapuja elé.

A vendéglő előtt üres teherautó állt. Hol van a soffőr? Ugyan hol lett volna? Az is ott volt a vendéglőben, békésen szunnyadozott a kályha

mellett levő asztalnál. Balázs a kályha mellé állt s néhány erős köhintést eresztett a soffőr gyökkintgető feje felé.

A sapkás ember föleszénkedett s ránézett Balázusra. Balázs elmosolyodott, aztán nyájasan kérdezte :

— Mért nyugtatja az úr a motort, tán bizony nagy út előtt áll?

A soffőr nem vette rossz néven a barátságos közeledést. Biz ő nem jókedvéből lopja itt a napot. Petróleumot kellene vinnie a zsákodi malom számára, de a hordók csak holnap délelőtt érkeznek meg. Addig itt kell unatkoznia.

Balázs intett a cimboráknak, néhányan az udvarra léptek s megbeszélték az ügyet. Hiszen, ha nem kerülne sokba ! Szép dolog volna, úri dolog volna ! Nagy tisztességére szolgálna a cimboraságnak, ha autóval térhetne meg a munkából. Látnák a felfuvalkodottak, hogy a szegény ember is munkája után meg tudja kóstolni az úri alkalmat.

Próbálja meg Balázs, tapasztalja ki a soffőr eszét !

Visszaszállingóztak a szobába. Balázs újra a kályha mellé állt s fűtőtétetésre fordította tenyerét.

— Jó kenyér az úré ! — vetette oda a soffőrnek. — Csak bizgeti azt a kerek micsodát ültében, sem ina nem reszket, sem dereka nem szakad s kapja a jó fizetést hónapjára.

— Bár úgy volna, de nem úgy van ! — sóhajtott a soffőr. — Bár a más kenyeren élnék, de az a baj, hogy tulajdonos vagyok . . . Az a baj, hogy enyém a gép !

— No hallja, hát baj az? — álmélkodott Balázs. — Akinek olyan szép, nagy gépje van.

— Bizony baj, mert nincs kereset ! Már pedig az tudnivaló, hogy az a teherautó, amelyik gyakran áll üresen, utóvégül kiszalad a tulajdonos alól.

Balázs vágott egyet szemével a cimborák felé : most fordul a kerék !

— Bizonyosan ott a baj, hogy a tulajdonos úr igen drágás. Túl sokat kér a fuvarért ! Mai napság nincs keletje a drága mulatságnak.

Most vette észre magát a tulajdonos ! Ohó, itt nem nyájasságból folyik a szó. Né, hogy süt feléje a cimborák szeme ! . . .

— Aztán hova kellene? — tapintott mindjárt elevenre.

— Messzeckére ! Amoda Malomfalvára !

— Hány kilométer?

Számítgatták a cimborák, ez is, az is hozzávetett, lehet vagy ötven kilométer, de bizonyosat senki sem tudott mondani.

Végre megegyeztek a kilométerkövek száma szerint. A tulajdonos úr számolja meg, hogy Segesvártól Malomfalváig hány számozott kő van, aszerint lesz a fizetés.

Nagy bolydulás támadt a szobában az egyesség létrejöttén. Csik Balázs embereket szalasztott szét, hogy nyájba tereljék a félrejárókat. A tulajdonos úr kiszaladt, megberregtette, útrakészítette a motort, majd lócákat hozott ki a vendéglőből s odahelyezte, ahol kevésbé érzik a

rázás. Úri utazás lesz ebből! Balázs megfúvatta a dudát, jó erős hangja van: faluszéltől-faluszélig fog hallatszani. Hej, amikor Malomfalván az alszegi lejtőn bedurrannak a faluháza elé!... Lesz nagy összefutás! Bizonyosan a menyecske is oda fog billenni édeskedvesen s nem sajnál pár nyájas szót a jóljárt emberek vezetőjétől...

A tulajdonos úr a köznépet a lócákon helyezte el, Balázst pedig elől, maga mellé becsülte, még pokrócot is juttatott neki.

Most aztán neki az útnak istenigazában! Csik Balázs dicsérete nőttön-nőtt a cimborák ajakán. Nagy ész! Hogy ezt így ki tudta találni! Nem kerül többbe, mint a vonat s nem kell unalomból italba elegyedni. Még napvilág otthon lesznek Malomfalván.

Keresztúr városa előtt összetanakodtak: kissé meg fognak állani a piacon, a gyermekeknek cukrot, kiflit vesznek, az öregeknek dohányt. A tulajdonos úrnak nem volt ellenvetése, ő is benéz egyik üzletbe, ahol az autóalkatrészeket árulják, kifizeti valami adósságát.

Ott álltak meg a Csillag-vendéglő előtt. A boltokat közel találták, mindenki hamar elvégezte a vásárlását. Indulhattak volna, de a tulajdonos úr csak nem érkezett az autózületből; ügylátszik, vitája támadt a fizetség körül.

Tanakodtak, emberkedtek: mégis csak úgy kívánja a becsület, hogy Csik Balázst a cimboraság egy pohár borral felköszöntse. Szép megegyezéssel bekövetkeztek a Csillagba s kikérték az áldomásbort.

— Az Isten szerencsétlenül minden föltett szándékodban, Balázs fiam! Tudod te, hogy kire-mire gondolok!... — köszöntött poharat Csóka Mózsi.

Hiszen lehetne itt egymást tisztelni naphosszat, de közben a tulajdonos úr előkerült s meg-megnyomta odakünt a kutyája farkát.

Kiürítették poharaikat, fölkapaszkodtak a lócákra, az autó elindult. De most már nem mindenki tudott ám szépen ülni a helyén. Gecse Daniék például felállottak, összeölekeztek, énekeltek s figurára verték össze bokájukat a rohanó gépen. Helyen-közön mindenki énekelt Benedek Andrást kivéve, mert ő egy zökkenőnél megharapta a nyelvét s inkább köpködött és morgolódt magában. Vig menet volt, a népek faluhosszat csodájára szaladtak ki a kapukon. Örült népe vigasságának Csik Balázs: lám, milyen győzelemmel térnek meg azok, akik az ő kormánypálcája alá adták magukat. Látni fogják ezt csakhamar odahaza Malomfalván is!

Csakhamar? Várjunk egy kicsit! Mert mitörtént a kobátfalvi kaptató tetején? Nyekk! A masina megállott! Fujt, berregett a motor, de a kerekek nem forogtak.

Hol van a baj? A tulajdonos bebújt a gép alá.

Viaszló képpel tápázkodott fel.

— A csuklócsavarnál van a baj! — mondotta.

— Hát csak tessék gyorsan megigazítani! — izgult föl Balázs a fennakadáson. — Már nem vagyunk messze, lámpagyújtásra haza kell érkeznünk.

— Megigazítani? — mosolygott keserűen a tulajdonos. — Nem megy az olyan könnyen! Nem fakó szekér ez, hogy egy-két koppantással helyreüssük. Van-e kovácsműhely a közelben?

— Van a falu túlsó végén!

— Hát akkor rajta, taszítsuk vissza a gépet!

Csik Balázs fejével is rosszalta az indítványt.

— Már olyant nem cselekszünk, hátrafelé nem megyünk! — mondotta. — Ha már taszítani kell, akkor csak előre, Malomfalva irányába! Útközben majd ott találjuk a szentmihályi kovácsműhelyt, ott majd megigazítják!

— Ez megint okos beszéd! — helyeselték a cimborák. — Balázs mondotta, hát előre!

A tulajdonos felült, megfogta a kormányt, az utasokat pedig megbiztatta, hogy taszítsák el lejtőszélig az autót, aztán ugráljanak fel, mert a fék és kormány jól működik, lefelé magára is szaladni fog. Így ment aztán tovább az utazás, ahol hágó volt, leszállottak és nekivetették vállukat, ahol lejtő volt, felugráltak és vígan ereszkedtek alá.

Elérkeztek a szentmihályi kovácsműhely elé. Itt aztán Csik Balázs megint szólt egyet népéhez.

— Tudjátok mit, atyafiak? Mit töltenők itt az időt? Ha már ennyiben van a dolog, taszigáljuk el Malomfalva széléig. Ott felülünk, a falu végén s a szép lejtőn leszaladunk a faluháza elé. Ki tudja, mennyi időbe telnék a tatarozás? Ha későn, lámpaoltás után érkezünk haza, mit nyerünk a falu szemében? A kicsi kutya sem fog észrevenni.

A cimboráknak tetszett ez az indítvány is, de a tulajdonos úr váltig ellenkezett, akadékoskodott, tudni akarta a csuklósavar baját, nem akart tovább menni.

— Malomfalván is van kovácsműhely, mit akar az úr? — nyugtatta meg Balázs. — Ott legalább kedve szerint működhetik, senki sem fogja siettetni.

Balázs akarata győzedelmeskedett, nekivezselkedtek a hágónak, tovább tolták az autót Malomfalva felé. Hágj fel, szállj le, hágj fel, szállj le! . . . Az út állása szerint.

Már teljességében látszott Malomfalva alkonyati képe, most gyulladtak a lámpák. Megérkeztek a falu szélére, megálltak, szuösszantak.

Balázs megbiztatta a tulajdonost, hogy néhány jókiadású dudaszót eressen le a völgybe, a falu felé, hadd serkenjenek a népek. Most, lesz, ami nem volt! . . . Megparancsolta embereinek, hogy ki-ki foglalja el a helyét a lócákon. Maga pedig odaült a tulajdonos mellé, a tisztelet-helyre.

Megindultak lefelé a lejtőn. Veszettül szólt a duda, kurjantottak, énekeltek, ordítottak a cimborák! Minden úgy sikerült, ahogy Csik Balázs elképzelte. Nagy sokaság szaladt össze a korcsmához, közrefogták az érkezőket. Mi szakadt a falura: ég zeng-e, föld reng-e, vagy emberölés van? Csik Balázs úgy szállt le az autóról, mint a győzelmes hadvezér

a lováról. Szétnézett . . . hát özvegy Nagy Péterné is ott mosolyog a közelben . . .

Paroláztak s áldázkodtak, örvendeztek, aztán hazaszéledezett a cimborák egy része. Az árvább fele beszivárgott az ivóházba, ezekkel tartott Csik Balázs is.

Hej, de szívesen nyitott volna be ő is a zsindeyes kis házba, na, de még nem ért odáig a dolog. Most, a szép hazajövetel láttára bizonyosan puhul egyet a menyecske szíve!

Telt-múlt az idő az ivóban. Csik Balázsék elmondották járásukat, kelésüket, meghallgatták az itthon való híreket.

Egyszer csak benyit a teherautó tulajdonosa s odaveti Balázsnak, hogy pár szava volna vele, lépjenek ki az udvarra.

Mi lelte? Miért nem akarta idebent megmondani?

Csik Balázs nagyon mord arccal tért meg a beszélgetésből. Rászólt Csóka Mózsira, aki most is körülötte hajladozott.

— Szaladj, hívd ide az egész cimboraságot. Félórán belül mindenki ittlegyen, aki azt akarja, hogy továbbra is barátomnak ismerjem! — Majd utána szólt a szaladónak: — A hídnál várlak, oda gyülekeztetek!

Dejszen jöttek a kenyerespajtások, még a vacsorát is félbeszakították a hívó szóra. Bizonyosan kedve szottyant Csik Balázsnak egy kis mulatságra, teljék kedve, megérdemli!

Csik Balázs a hídnál fogadta és karéjba állította embereit.

— Baj van, emberek! — mondotta. — A tulajdonos úr nem tudja megigazítani az autót. Azt mondja, ki kell cserélni a csuklót.

— Az az ő baja! — kottyantotta el valaki.

— Ki az, aki olyan könnyen veszi? — csattant föl Csik Balázs.

Kiderült, hogy Piroska Gergőből buggyant ki a szó.

— Esztelen beszéd! — mondotta Balázs keményen. — Nemcsak az ő baja, hanem a mienk is! Gondoljátok meg: a tulajdonos a bíróhoz akar menni panaszra. Azt mondja, hogy ő már Kobátfalván visszafelé akart menni, Szentmihályon meg akart állni, de mi erőnek-erejével idetaszigáltuk . . . Ezt akarja a bírónak feladni . . .

— Szép reménység! — hüledezett Takó Pali. — Elfeslik a dicsőség, ha megtudja a falu, hogy magunk taszítottuk az autót a falu széléig.

— Ez a helyes beszéd! — ismerte el Csik Balázs. — Olyan csúfság lesz a taszításból, hogy az unokánk is megszenvedi. S ez csak az egyik fele. Mert a tulajdonos azt mondja, hogy neki nagy kára lesz abból, ha holnap délelőtt ott nem lehet a segesvári állomáson. Azt mondja, hogy Isten úgy segítse, be fog minket pörölni . . .

— Tyúh, még pör is! — rémüldöztek a gyengébbszívűek. — No, Balázs, most süss ki valami okosat!

— Már kisütöttem, de rajta legyen mindenki! — jelentette Balázs.

— Mit cselekedjünk?

— Az autót az éjszaka visszataszítjuk Keresztúrra. Ott vannak

alkatrészek, a tulajdonos úr kicserélheti a csuklóvasat s még idejében leszaladhat Segesvárra.

— Keresztúrig . . . no, az elég keserves! — sóhajtott valaki.

— Mit óbégatsz? — förmedezett Csik Balázs. — Az a rongyos tizennyolc kilométer? Annak is fele lejtő, tehát menet fel is ülhetünk . . .

Szó sem esett több, Csik Balázs nagy esze most is legyőzte a tudatlanokat. Csakugyan . . . Sokkal jobb lesz az autót az éjszaka leple alatt eliktatni a faluból! A falu szájára bocsátani, hogy mi módon autóztak hazáig? Rettenetes szóhajtás lenne belőle!

A kovácsműhelyhez settenkedtek s nagy vigyázattal, hogy zajt ne üssenek, taszítani kezdték a szélütött teherautót Keresztúr városa felé...

Gyallay Domokos.

SZÁMADÓ ERNŐ PARASZTKÖLTŐ VERSEI.

PARASZT IGRIC KESERGŐJE.

Álomból az ökröm,
Száz lánc földem, tanyám,
Vágyból az asszonyom,
Meséből az apám.

Se égen, se földön
Nincsen nyugovásom,
Nappal éhség üldöz,
Éjjel sírom ásom.

Ködsátorom alja,
Hol falu, hol város,
Bánatkertem alja
Könnygönggyel virágos.

Ugyan hová legyek,
Haljak-e, éljek-e . . . ?
Ki szívének kedves
Pór igric éneke . . . ?

ANYÁM SIRJÁNÁL.

Lehajlott a szomorúfűz a tóra,
Ráhajtom bús fejemet a sírodra.
Édesanyám, hej ha tudnád sorsomat,
Hogy az Isten az árvának,
Az árvának de keserű sorsot ad.

Viszi a szél a katángot, de hányja,
Hány az élet, hol előre, hol hátra.
Mindenfele, csak jójele sohse vel,
Csak ha majd a kiskigyelmed,
Kiskigyelmed szíve mellé eltemet.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

KEZET ráztak atyafimódra, miután az öreg föltette magában, hogy még ma este nekilát a válaszlevél megfogalmazásának. Aközben elnézett maga elé, annyit dűnnyögve:

— Csak azt nem értem, mi lehet ez a «sajtóordas»?

Eljött aztán a harmadnap reggel, amikor indulni kellett, hogy a terebesi állomáson búcsút vegyenek a háborúba induló nevelt fiútól, akit — ha lehetett volna — soha-soha el nem engednek a háztól.

A nagykocsiba fogatott a tisztartó úr. Az útravalót, amelyet előző napon süttött anya és leánya, a kocsis mellé rakták föl, a tekintetes úr melléje tette a tíz liter szerednyei bort demizsonban s akkor Béry Bálint úr és felesége fölszállt a hátulsó ülésbe, Zsuzska pedig velük szemközt foglalt helyet, a kisülésben . . . Hívták ugyan Imre bácsit is, Imre bácsi azonban épp a Lopotnyiknak küldendő válaszlevél megfogalmazásával volt elfoglalva s különben is emberemlékezet óta nem hagyta el a Hallgató-molyva területét. Azonban üzent az ő halálba induló öccsének, miközben így intézte a szót Béry Bálinthoz:

— Mondjátok meg Andrásnak: elvárom tőle, hogy soha nem hoz szégyent a családra! Amíg kurta életemből tart, mindennap gondolkodok rá, most azonban egészen megzavart és kihozott sodromból barátom, Lopotnyik . . .

— Megmondjuk neki, Imre bácsi — biztosította a tisztartó úr. S odaszól a kocsisnak:

— Hajts!

A két ló kiugrott s a hintó kerekei símán kezdtek görögni a mély homokban.

Az első kietlen őszi nap volt ez.

Mert sűrű felhők nyomták az eget, mintha egy nagy-nagy baka-köpenyeg terítették volna ki a világ fölé. Csend ült mindenfelé, a levelek csaknem mind leestek már a fákról s érezni lehetett a levegő szagán, hogy egy héten belül megindul a szél a Babiagura ormai felől s attólfogva zúgni és jajgatni fog a pusztá határban, míg csak le nem hull az első hó . . . Fázékony idő volt és Zsuzska, aki a kisülésben kuporodott össze, feltúrte átmeneti kabátja gallérját. Szótlatlanul ültek mind a hárman.

Félórával előbb ott várakoztak már a tőketerebesi állomás peronján . . . Hanem ekkorára vége volt már minden háborús lelkesedésnek, mely az első hetekben önkivületbe ejtette az itthonmaradókat, valahányszor újabb katonavonatok indultak meg a világ négy tája felé.

Üres volt a perron, szinte kihalt. Egy-két tót menyecske ácsorgott a perronon karján megrakott kosárral. Itt-ott felbukkant a vasúti személyzet valamelyik altisztje, amint sietve haladt el az iroda, vagy a raktárhelyiség felé. Unalom ásítózott köröskörül. Mindenki torkig volt már az öldökléssel s az emberek nem kívántak egymásnak egyebet, minthogy egyszer már békében hajthassák álomra a fejüket. A kiégett frontokon pedig haldokoltak, egyre haldokoltak ezalatt a Ferenc József katonái.

Ott álldogáltak hárman, szorongva és szótlanul, amikor hirtelen előrehajolt Zsuzska s annyit suttogott szomorú hangocskáján :

— Jön a vonat . . .

Csakugyan, fekete füst lengett a határ fölött. Upor irányából s néhány pillanattal később feltűnt a mozdony gyász-színű alakjával. Még néhány újabb pillanat s a házmagas lokomotív bedörrent az állomás épülete elé.

A főnök némán tisztelgett.

Abban a szempillantásban, amikor meg sem állt még a vonat, nyalka és hányaveti tartású hadapród ugrott le a tisztikocsiból. Feszés egyenruhában jött, sárga lábszárvédőben s hegyesen biggyedező kicsi sipkában, melyet úgy nyomott le a jobbszeme fölé. Leugrott, körülnézett s akkor sebesen indult meg a reávarakozó kicsiny társaság felé. Zsuzskát érte el elsőnek s karjai közé kapta. Aztán megcsókolta nevelőszüleit is.

(Senki-senki más nem szállt le a vonatról. Mintha csak összebeszéltek volna előzetesen.)

Akkor újból a leány elé lépett Turgonyi András, elővett a zsebéből két karikagyűrűt, a kisebbiket a Zsuzska bal-nevetlen újjára húzta föl, a nagyobbikat a magáéra. És míg Zsuzskának nehéz könnyek gyűltek a szemébe, annyit mondott keményen :

— Úgy-e, várni fogsz reám mindig ?

— Mindig — súgta vissza a leány.

Turgonyi András így folytatta :

— Elvárom tőled, hogy olyan hűséggel leszel irántam, mint voltak a régi magyar menyasszonyok, akik halálukig várakoztak csatába indult vőlegényeikre. És ha nem jönnék vissza soha, meg fogsz siratni keserves sírással !

— Megfoglak siratni — mondta halkán a háborús menyasszony, aki akkor már alig volt magánál.

A két öreg megilletődve állt a fiatalok mellett . . . Akkor Turgonyi András intett a vonat felé, mire leugrott két tisztiszolga. Az egyik teméntelen elemózsiát, a másik a szerednyei bort cipelte föl a vonatba.

Erre a jelre csak kinyílt a tisztikocsi ajtaja s a hadbainduló tisztiek — élükön a zászlóaljparancsnokkal — egymásután ugráltak le a kocsiból. Rendezkedtek úgy-ahogy s akkor mind a huszonketten a perron felé indultak. Ott — élükön a zászlóaljparancsnokkal — bemutatkoztak a

szülőknek és a kis menyasszonynak s mosolyogva gratuláltak valamennyiöknek. Aztán, mintha összebeszéltek volna titokban, úgy csoportosodtak, hogy a tiszttartó urat és a mamát vették közre a huszonketten és tartották szóval őket. Bizonyára azért, hogy Turgonyi András szíve szerint beszélgethesse ki magát a legszebb menyasszonnal, aki fehér zsebkendőjét od-odaemelte a szeméhez.

Annál keményebb maradt Turgonyi András. Megfogta a Zsuzska kezét :

— Igérd meg, kedves, hogy nem fogod epeszteni magad fölöslegesen !

Béry Zsuzska nem könnyeztetett többé. Lengyelkék szemével bátran nézett vissza a hadapród úrra, mint ahogy el is lehetett várni egy régi kispajtástól :

— Igérem neked, Andráska, hogy soha nem fogok ingadozni, hanem rajta leszek mindég, hogy méltó maradhassak hozzád !

— Köszönöm, Zsuzska — mondta csöndes szóval a fiatalember.

Sietve futott el az a negyedóra s egyébként is alig tudtak mit mondani egymásnak. Fogták az egymás kezét s hallgattak. De akkor juthatott valami az eszébe Turgonyi Andrásnak, mert a pénztárcája után nyult :

— Itt van első hadapródi fizetésem, amelyet már nem költhettem el. A felét nálad teszem le, másik felét pedig add át Hornyák Péternének ! Annak a béresasszonynak, akinek elesett a férje . . .

— Át fogom adni, Andráska — mondta szomorúan Béry Zsuzska. Turgonyi András tovább magyarázott :

— Fizetésemet ezentúl neked küldöm meg . . . Gazdálkodj vele okosan, mert az már a kettőnk közös pénze lesz !

— Igen — válaszolt halkán Zsuzska. Mert érezte, hogy közeledik a válás pillanata.

És akkor fújni kezdtek a kürtösök. A tisztek eltávoztak udvariasan, utolsónak Turgonyi András állt oda a tiszttartó úr elé :

— Isten áldja meg, apám !

Aztán a kevésszavú tekintetes asszony elé lépett :

— Isten áldja meg, anyám !

Azok ketten megölelték szótlanul.

Akkor magáhozkarolta Zsuzskát :

— Csókolj meg, kedves . . . Nem szabad pityeregni !

— Nem fogok . . . — suttogta sáppadtan a leány.

S utána nézett a vőlegényének, amint félszemre-biggyesztett sipkában, hetyke járással indult meg a tisztikocsi felé s ugrott fel a lépcsőre. S nézett-nézett Béry Zsuzska a vonat után, amikor vastag füstje látszott már csak a mozdonynak s ez a füst alacsonyán terült szét az ősi takarodót fúvó mezők felett. És ott állt megkövülten, a perron korlátoszlopának támaszkodva, amikor semmi-semmi nem látszott többé abból a füstből . . . Édesapja megérintette a karját :

— Gyerünk haza, leányom!

Szótlankodva mentek a kocsihoz s egész úton hallgattak.

Hogy mentek el azok az első hetek.

Zsuzska megígérte, hogy nem fogja epeszteni magát s szavát meg is tartotta. Legalább amikor látták a házbeliék. Lábujjhegyen járt-kelt a szobákban takarítás közben s régi dalocskáit mintha végleg elfelejtette volna. A tekintetes úr a gazdaságban és a mezőn volt elfoglalva: a határban akkor szedték a krumplit s a meggyujtott krumpliszár füstje mélyen dült el a mezők felett. Felhők csüngtek a mennybolton s haldokló hangulata volt mindennek közeli és távoli környéken. Kődök megé bujt el a messzi hegyek láncá s Imre bácsi kabátot húzott magára, ha a filagóriában próbált elemélni a világi dolgok tökéletes hiábavalósága fölött. Zsuzska esténként hamarosan szobájába vonult vissza s kifáradva a napimunkában, ellapozgatott vőlegénye valamelyik könyvében s már aludt is. A lámpa nem egyszer égve maradt az éjjeli szekrénykéjén. De hajnalonként ébren volt már az ágyban s olyankor sokat foglalkozott vőlegénye sorsával, akiről szinte minden héten hősi hírek jöttek a Hallgató-molyvára. Odakint ébresztőt kiabáltak a kakasok, Zsuzska pedig megremegett vőlegénye életéért... Az orosz harctérről jöttek, egyre jöttek a levelek s Béry Zsuzska nagy hűséggel válaszolgatott valamennyire.

A Hallgató-molyva lakóira különösen hatottak ezek a harctéri értesítések és noha fel-felujjongtak reájuk, titokban szorongani kezdtek. Hiszen tudták, hogy előbb-utóbb el kell esnie minden katonának. Legelőször azonban a legénykedő legényeknek.

Száll-szállt a híre Turgonyi Andrásnak s ezredek és hadosztályok róla beszélgettek esténként a hidegedő lövészárkokban. Őmaga kurtán írt, ám e röpke sorokból is megértettek mindent odahaza. Egy hét múlva a harctérre való érkezése után értesítette Zsuzskát, hogy — ő vigyáz az ezredzászlóra. Két hét múlva megtudták, hogy megkapta a bronz vitézségi érmet, október végén zászlóssá lépett elő s a kis ezüst vitézségi-éremmel tüntették ki, november közepe körül megkapta a nagyezüst vitézségi érmet is. Levele végére odabiggyesztette még:

«Ha így tart továbbra is, megígérte az ezredparancsnok úr, hogy karácsonykor hazaereszt tiz napra. Csókol: András».

Arról azonban, hogy miért érték hullócsillagszerűen a kitüntetések, hallgatott mélyen.

Hideg lett ekkorára s az emberek a melegedő mellé szorultak vissza. Imre bácsi régesrég útnak indította már válaszlevelét Lopotnyik Antal főmunkatársnak, melyben tudósította vén pajtását, hogy úgy ő, valamint derék öccse s egész szeretett családja fölötté szívesen várják körükbe a sajtómatadort. Azóta megjött Pécs környékéről a válasz is, mely végződött e szavakkal:

«. . . Szent András-napja körül tehát, ha addig le nem tartóztatnak, amiért a becsület és tisztesség zászlaját merem tartani magasra a kezem-

ben, betoppanok körötökbe, pajtás, hogy — ötvenkét csavargó esztendő után — megrázzam baráti jobbodat. Imrém, Imrém, nincs itt tekintélye a tollnak : a haza összes bérencei összefogtak ellenem s mind szűkebb kört szorítva körém, vernek, miként a veszettgyanús ebet. A többit szóval majd ! Férfias kézszorítással egykori osztálytársad :

Lopotnyik Antal, főmunkatárs».

A levelet elolvasta a tisztartó úr is s annyit jegyzett meg rá mindössze, miközben sanda kis mosoly bujkált a bajusza végében :

— Originális ember lehet ez a maga volt osztálytársa, Imre bácsi . . .

— Úgy tapasztalom magam is — vélte Imre bácsi, miközben köhintett kettőt a markába. — Lopotnyik Antal nevezetesen extravagáns alaknak bizonyult már deáki éveiben is.

Két héten belül lett volna esedékes Lopotnyik Antal betoppanása.

Hanem akkor egy napon, olyan időben, mikor a napipostával nem futott még be a küldönc, a hardicsai református tiszteletes úr igyekezett a molyva felé. Gyalogszerrel és nagysietve. És fölérván a tisztartói-lak tornácára, kezét fogott a tekintetes úrral s így kezdte lihegve :

— Nagy dolgok vannak előkészületben, kedves Bálintom !

— Miről van szó, Jánosom ? — érdeklődött kíváncsian a tisztartó úr, miközben befelé tuszkolta maga előtt a kedves vendéget.

Háda János tiszteletes úr kapkodva beszélt, úgy menetközben :

— Az okból is siettem ki hozzád, hogy közöljem veled a nevezetes ujságot : Közelg végül hazánk régsóvárgott felszabadulásának pillanata . . .

Bent voltak már az ebédlőben, a tiszteletes úr székbe ereszkedett. És mert tapasztalni volt kénytelen, hogy Bálint barátja egyelőre semmitsem ért az ő célásaiból, egy nagyot fujt :

— Halálán van immár Ferenc József . . .

A tisztartó úr meglepődött. S belepillantván a napilapba, melyet a tiszteletes úr hozott magával, sóhajtott :

— Szegény öreg király . . . Most kezdődik el a mi tragédiánk . . .

— Miféle tragédia ? — horkant fel Háda János lelkipásztor. — Most megfizetünk az aradi bitófákért ! El fogunk szakadni az átkos Ausztriától !

A tekintetes úr maga elé búslakodva beszélt :

— De a legalkotmányosabb király vált belőle. Tartok tőle, hogy halálával szét fog hullni a birodalom s magyar hazánk nem állhat meg egymagában . . . Az Isten adjon bízó lelket mindnyájunknak az elkövetkezendő hónapokra !

Az ujság igaz volt : I. Ferenc József valóban haldokolni kezdett a schönbrunni kastélyban. Előző napon dolgozni akart még, azonban fáradt kezéből kiesett a toll és ő, akinek szerencsétlenségektől és sorscsapásoktól életében egyetlen zokszavát nem lehetett hallani, most panaszkodva mondta elősietett szárnysegédének :

— Elfáradtam . . .

Másnapra holtan feküdt. S mikor világgá repült a hír, hogy az öreg császár nincsen többé, gyász és rémület fogott el mindenkit.

A Hallgató-molyván a tekintetes úr fennhangon olvasta föl esténként az ujságot, miközben Imre bácsi, a mama és Zsuzska nagy figyelemmel hallgattak minden szavára. Tíz napig tartott, amíg császárok, királyok és fejedelmek fel tudtak seregleni Bécs városába, hogy utolsó tisztességtételére legyenek öreg barátjuknak.

Soha-soha olyan temetést!

Akkor már fekete gyászban, visszafogott lélegzettel figyelt mindenki a birodalomban, mely Svájc határszélétől Oroszország határszéléig nyúlt ki. Béry Bálint tisztartó úr meg-megremegő hangon olvasta föl az ujságból, hogy amikor a Burgból — Bécs széles körútjain — megindult az utolsó menet, a gyásztól és búbánattól szinte roskadozott a császárváros. És míg búsan jajgattak a gyászindulók, fekete lovak vonták Ferenc József-koporsóját a gyászkocsival, mely után császárok, királyok, fejedelmek és egyéb szövetségestársak lépkedtek lehorgasztott fejjel... Ott voltak a főhercegek, hercegek, a grófok, a bárók, a főrendek, a képviselők, az egész birodalom... Gyászlépésben jöttek a drabantok, ezeket magyar lovastestőrök követték feledhetetlen nyalkán. Régi ágyúk kongtak a menetben, aztán frontkatonák jöttek mély gondok között: minden ezredtől a két legvakmerőbb harcos... Lyukas köpenyben, gyűrött blúzban... E marcona legények között ott lépkedett Turgonyi András is, de ezt nem tudták még akkor a Hallgató-molyván. Ezek a széltől és vihartól vert katonák nehéz szívvel búcsúzkodtak császári és királyi uruktól... És mialatt utolsó útjára indult I. Ferenc József, ágyúi szakadatlanul villogtak a kormos éghatár alá merült csata-tereken.

A tekintetes úr olvasván fennhangon a temetési tudósítást, nehezen sóhajtott fel:

— Mi lesz most velünk?

S Imre bácsi így tett hozzá, miközben megingatta kopasz homlokát:

— Haj-haj!...

Ez után a temetés után olyan csönd állt be Ausztriában és Magyarországon, hogy az emberek fölfigyeltek a szívük dobgoására.

December volt már, amikor — hosszabb szünet után — tábori lap érkezett Zsuzska címére. Turgonyi András értesítette benne szerelmes menyasszonyát, hogy ezrede őt küldte ki a nagy temetésre. Mellesleg odavetette, hogy megkapta a legnagyobb kitüntetést is, az arany vitézségi érmet s egy nappal előbb soronkívül nevezték ki hadnaggyá. Híre van, hogy legközelebb maga elé fogja rendelni a fiatal új király. Valószínűen azért, hogy kezet foghasson vele. Levelét így végezte:

«Karácsony előtt három nappal most már biztosan odahaza leszek!
Csókollak, csókollak: András».

Keleti bolsevizmus — nyugati bolsevizmus.

Egyik folyóiratunk nemrégiben megint felvetette ezt a még mindig s talán még nagyon sokáig fájdalmasan időszerű kérdést: van-e, lehetséges-e «bolsevista világveszedelem». A szerző, aki néhány évvel ezelőtt végigbarangolta a nem kis mértékben titokzatos szovjetbirodalom földjét s ilykép a rendszer harmadik, ú. n. Sztalin-i formáját közvetlen szemléletből adatott megismernie, határozott igennel felel. A veszély azonban — szerinte — nem ugyanaz nálunk, mint nyugaton. «Mert a bolsevizmus keleteurópai méreg.» «Ne feledjük el — írja — Magyarország másfél századig élt a török uralom alatt szolgaságban, Lengyelországot szétdarabolták, Oroszország a mongol kánok és a cárok igájában nyögött. Nyugaté a szabadság, Keleté a tekintély. Nyugaté az egyéniség és a függetlenség. (Tell Vilmos! Hofer András! Washington György! Žižka! a hollandok szabadságharca a spanyolok elleni harcokban!) Az orosz «szabadsághősök» ezzel szemben csak Pugacsov és Sztenjka Rjāzin, a két rablóvezér.» «Nyugaton is lehet szó minden bizonnyal egy átmeneti bolsevizmusról, de csak nagyon is átmenetileg. A bolsevizmus ott az értelmén, az egyházakon, a szabadságtörökvéseken feltétlenül összemorzsolódnék.» «A kereszténység nyugaton a nagystílű demokratákat termelte ki: Brüning Henriket, Don Sturzot, Seipel Ignácot, Stöckert, Luegert, Marc Sanguiert. Az újabb kor nagy bolsevistái ellenben mind keleti intellektuéllek voltak...» «Míg Oroszországban a bolsevizmus már félemleröltön túl (!) tartja kezében a hatalmat, Németországban a szociáldemokrácia részéről és «magánoldalról» teljes hidegvérrel elfojtották.» «Németországban a legkiméletlenebb bolsevistaüldöző Noske volt, aki pedig szociáldemokrata és volt altiszt!» «Nyugat a szabadságot követeli! Gondoljunk csak Irországra, ahol egy negyedfélmilliónyi nép az egész angol világbirodalom, a világ negyedrésze ellen harcolt...»

Nem azért idéztünk ilyen bőségesen, mintha a szerző sajátosságos «Kelet-Nyugateurópa»-elméletével akarnánk hadakozni. Hiszen amit mond, abban van bizonyos igazság is. De a tények, melyekre elméletét építi, nem túlszerencsésen választottak. Tudjuk, mennyit érnek az olyan teóriák, melyek történelmi érvek mankójára támaszkodnak. A mult gazdag geológiájában kiki szabadon bányászhat. Felszínre hozhat s tetszése szerint éppen olyan «kinceseket» hozhat felszínre, melyek igazolják feltevéseit; a többieket, a nem megfelelőket, egyszerűen elhallgathatja. Az a szomorú körülmény, hogy Oroszország és Magyarország mongol és török igában «nyögött», a Nyugat pedig nem, aligha tekinthető ennek a Nyugatnak különös érdeméül: hiszen Európa boldogabb felének a «szabadságát» éppen a Kelet «szolgasága» váltotta meg. A cikk pontosan számon tart minden nyugati «szabadsághóst», a Hofer Andrásokat, sőt a Žižkákat is, lelkesedik az ir és holland szabadságmozgalmakért, de nincs egy szava Hunyadi Jánosról, Bethlenről, Rákócziról, Kossuthról; tiszteli Brüninget és Luegert és elfelejti Széchenyit és Eötvöst. Nyugat minden-

kor önző testvére volt Keletnek. «Mi már ismerjük ezt a könnyed és rugalmas nyugati demokráciát.» Ez a demokrácia emelte fel jákobi hangját 1918-ban. De a kéz, mely valóságot teremtett a szavakból, Clémenceau keze volt.

Mi tehát úgy helyesbítőnk a cikk megállapításait, hogy a «bolsevizmus» speciálisan orosz lelki termék. Orosz s nem pedig keleteurópai. Keleteurópa minden más népének: lengyelnek, romának, magyarnak, bulgárnak époly *idegen* képlet, mint akár a franciának. Az orosz nép egészen különleges etnikumot képez. Faji, történelmi vagy vallásbeli rokonság mivel sem visz közelebb ehhez a zárt népiséghez. A bolsevizmus csak orosz földön születhetett. A marxista Lenin társadalmi forradalma elé az «orosz misztika» és az «orosz meszsiánizmus» tette simává az utat. A kollektív gondolatot, a deperszonalizáció eszméjét a mélységesen pravoszláv Dosztojevskij s hű követői hirdették prófétai erővel s ugyancsak ők kölcsönöztek erkölcsi alapot a későbbi forradalom imperializmusának, mikor a nyugati s «individualizmusában megrotthadt» kultúra helyébe az új orosz világtrend eljövételét jóslták. Ebben a tekintetben tehát nincsen különbség reakciós és radikális oroszok között: valamennyien egyéniség-gyűlölők s hittel hiszik Oroszország messiási elhivatottságát. Lenin segítőtársat lelt az orosz intellektuel gondolkozásában: a muszka Spenglernek a bolsevista forradalom lángjaiban a várvavárt új középkor hajnalhasadását látták. A bolsevista forradalom csak távolról tűnik nemzetietlennek: hiszen — mint jeleztük — a lelki megalapozás pionirmunkájával voltaképp mélygyökerű nemzeti erők érlelték győzelmes faji gondolattá. «Nincs semmiféle nemzetköziség, csak orosz nemzeti forradalom van», mondja Borisz Pilnják, a kommunizmus költője.

Természetesen ezzel korántsem akarjuk azt állítani, hogy a bolsevizmus egyszerű eredője ennek a kettős s merőben eszmei törekvésnek; a bolsevizmus ezenkívül még rengeteg pluszt tartalmaz. De ezt a pluszt, valamennyi építőelemét, így többek között a marxizmust is, teljesen a maga képére formálta, a maga módszeres egységébe olvasztotta: nemzetivé tette. S a «Nyugat», mint a polgári rend és az egyéniség hazája, ebből a nézőpontból tekintve, már közvetlenül az oroszok föld határain túl kezdődik. Nemcsak Németországban fojtották el a bolsevista kísérleteket, hanem nálunk is. S a magyarországi proletárdiktatúra bukását elsősorban a magyar földműves szívós és rendíthetetlen ellenállásának köszönhetjük. Figyelemreméltó jelenség ez, ha meggondoljuk, hogy ennek ellentétéként az orosz bolsevista forradalmat ép a parasztság általános felkelése fokozta hatalmas népi mozgalommá.

Mikor tehát a bolsevizmus fajlagosan orosz mivoltát bizonyítgatjuk, ez egyszerűen csak annyit jelent, hogy Lenin rendszere az oroszokon kívül egyetlen más európai népnek sem nyújthat elviselhető életkereteket. A kommunista lázadások kérdése azonban más lapra tartozik s nem szorítható ebbe a tételbe. Míg a szovjetállam él, él a bolsevista világforradalom gondolata is. Hiszen a bolsevizmus csak addig bolsevizmus, amíg forradalmi. Az orosz kommunista köztársaság számára egyszerűen életfeltétel a hasonlórendszerű nemzeti államok kiképzése s erre a célra Európa minden országában találhat szövetségeseket. S itt nem szabad elfelejtenünk, hogy a bolsevista taktika nem a tömeginerciára, hanem apró kalandorsapatok gyors és terrorisztikus műveleteire alapítja támadása sikerét: a kommunistalázadásokat mindig kisebbségi csoportok kezdeményezik. Állíthatja-e magáról teljes határozottsággal akár Anglia, akár Franciaország, hogy ilyen mindenre elszánt vörös «avantgarde»-ok toborozásához nem akad külvároaikban elegendő emberanyag? Mi is valljuk, hogy a bol-

szexizmus leküzdésének egyik leghathatósabb lelki fegyvere a pozitív vallásosság, a krisztusi demokrácia. De ítéljük meg: mit ér egy akármilyen sokmillió nép pusztán lelki, eszmei antagonizmusa azzal a hallatlan kisebbségi terrortal szemben, mely huszonnégy óra alatt ájulttá rugdoshat egy országot, mely vérbe fojt minden védekezést s amelynek irtalom, becsület és erkölcs — ostoba polgári előítélet!

Szerzőnk így foglalja össze a bolsevistaellenes küzdelem főbb irányelveit: «Ezért tehát munka, komoly munka minden ázsiaiság ellen, nem a diktatúra vagy a horogkereszt jegyében, hanem a megváltás, Krisztus síma keresztjének, a keresztény demokráciának jegyében. Nem az «erős kéz» hozza meg számunkra a bolsevizmus letörését, hanem a személy szabadságának napja...»

Helyes-e ez? Nem könnyelműség-e «Kriegsgefahr» esetén a diktatórikus intézkedéseket ostorozni; nem történelmi rövidlátás-e támadni és gyengíteni az ú. n. «erős» központi állameszmét, mikor a bomlás elemeinek minden «docus minoris resistentiae» behatolási kaput jelent?

Az orosz bolsevistaforradalom történetének ismerete merőben ellenkező következtetésekre jogosít.

Tetszetős és kínálózó tétel, de csak felületes szemlélő állíthatja, hogy a bolsevizmus a cári autokrácia, tehát a túlhajtott és idejétmúlt «etatizmus» szükségszerű reakciója. Nem ide tartozik s nem is kívánjuk felvetni a kérdést, mennyiben volt okos és helyes a lehanyagolt orosz államrendszer s ugyancsak meddő fáradozás lenne annak a sokszor hangoztatott feltevésnek a bizonyítgatása, vajjon korszerű reformok meggátolhatták volna-e az októberi forradalom kitörését. Az «evolúciós» államformák végeredményben történelmi folyamatok termékei s nem racionálisan elgondolt utópiák megvalósulásai. Tudjuk, a cári uralom is nevelt forradalmárokat. Ezek a forradalmárok azonban polgári keretekben képzeltek el az ország megújulását: demokráciát követeltek. S a monarchiát voltaképp ezek a baloldali polgári pártok pusztították el 1917 márciusában; a történelmi «pillanat» megválasztása azonban egészen egyoldalúan, uralmi törekvések szűk pártszempontjából, azokra a veszedelmes időkre esett, mikor egy szerencsétlen háború következtében a központi kormányzat helyzete minden irányban megrendült. Győzelmük nem volt nehéz. Sikerült szétrombolniok az erős kéz uralmát s valamennyien hitték: sikerült megteremtteniök az új orosz demokráciát is.

A fiatal orosz köztársaság s az orosz polgári világrend gyors bukása egyetlen okra vezethető vissza s ez: a forradalmi vezetők teljes politikai iskolázatlansága. Az ideiglenes kormány tagjai — enyhén szólva — politikai műkedvelők voltak. Feltételezték, hogy a háborút, melyet Churchill szerint már a cári kormányzat elveszített, megbomlott hadseregükkel győzelemre vezethetik; s ezzel egyidőben tető alá hozhatják a belső átalakulás roppant építőmunkáját is.

Ma már tudjuk, a történelmi Oroszországot csak két alapos intézkedéssel lehetett volna megmenteni. Először: azonnali béke a központi hatalmakkal s a züllött és javarészen forradalmi hangulatú hadsereg gyors leszerelése. Másodszor: helyreállítani a fegyelmet s egyesíteni a nemzeti erőket az államellenes törekvésekkel szemben. A különbéke kiverhette volna Lenin kezéből a demagógia félelmetes fegyverét, a másik csirájába foljthatta volna a bolsevista mozgalmakat. Ám a demokratikus kormányzat félt ezektől a döntő politikai lépésektől. A nemzeti szervezkedésben jobboldali többségtől tartott, a szovjetellenes harc pedig antidemokratikus intézkedéseket követelt s Ke-

renszkijék nem annyira Oroszorszáéért, mint inkább a márciusi forradalom vívmányaiért aggódtak . . .

S itt egy kis lendülettel visszakanyarodhatunk Noske német népbiztos elvtárshoz. Igen, Noske mert. Noske mert «erőskezű» és mert diktátor lenni. Nem sokat törődött demokráciával és személyes szabadsággal, hanem lövetett. Csakhogy . . . miféle demokrácia az ilyen?

Szakáts László.

Tíz verseskötényv.

Szász Menyhért : Húsból és vérből. Budapest, 1933. 72 l. — **Képes Géza : Márványba véslek.** Budapest, 1933. 48 l. — **Vihar Béla : Ut önmagadtól.** 40 l. — **Forgács Antal : Fanyar idő.** Budapest, 1933. 32 l. — **Perneki Mihály : Ágyrajárók.** Budapest, 1933. 32 l. — **Számadó Ernő : Új sütet kenyér.** Budapest, 1932. 48 l. — **Holló Ernő : Mindent meglátni benned, lélek.** Budapest, 1933. 64 l. — **Jankovich Ferenc : Kenyérsegeés.** *Bartha Miklós Társaság* kiadása, Párizs, 1932. 32 l. — **Fási-Kiss Zsigmond : Igy jöttem.** Mezőcsát, 1933. 96 l. — **Harsányi Ilona : Hangtalan éj.** Újpest, 1933. 48 l.

Szász Menyhért a Hét munkatársai közül való. Már akkor ritkán írt, azóta sem jelent meg tőle két-három kötetnél több s voltak évek, mikor egészen magába temetkezett. Mostani verseskötényve (régí és új termés) híven kifejezi ezt az önkéntes számkivetést. Legjobb versein is meglátszik, mily lassan értek, mennyi viaskodásba kerültek. E lassú érés ellenére sem mindig alkalmas pillanatban jutottak formába. Vulkanikus folyamat ez, magán viseli a kirobbanás impozáns voltát, de hatalmas tűzcsovái mellett bő salakot is hajt. A hév, indulat roppant erővel jelentkezik, a vers anyaga kész, csak a művész keze hiányzik még sokszor, hogy rendet teremtsen s egyetlen tollvonással a szándékolt magasságba emelje a verset. Szász nagyobb az elgondolásban, mondanivalójának sejtetésében, mint formába öntésében. A költő kisebb

benne a moralistánál, az epés, gyilkos humorú szatirikusnál, a nagyigényű és kiábrándult hazafinál, világpolgárnál. Ami költészet benne: többnyire részletekben izzik, ezekben merül ki az ereje, a vers többi anyaga már szintelenebb, egyenetlen, csattanó nélküli vagy egészen befejezetlen: mégis egy-egy szerencsésebb ihlettel megírt rész átvilágít e szürke sorokra s a félbemaradt vagy kisiklott szavakat némiképp kiegészíti a mögöttük rejtőzködő, burkait csak félig lehántani képes gondolat. Érezzük, hogy egy nagy becsvágyú, nagyon jó és szigorú életnézetű ember beszél hozzánk, elégedetlen és mégis boldog ember, aki sajnálja és szereti a világot: soha le nem higgadó sziszifuszi költő. Van pár monumentális verse (*Útitársam, Lovak panaszkodnak*) s leggyengébb darabjaiban is néhány megkapó, erővel teljes kép. A kötet hiányai ellenére érdekes jelenség: egyéniség van benne.

Képes Géza megfelelt annak a várakozásnak, melyet a Protestáns Szemleében, Napkeletben közölt versei keltek. Új költő, eredeti tehetség s ha művészi eszközei, témaköre nem vadonatújak is, értéke nyilvánvaló s a legszebb reményekre jogosult. Személytelen lírikus, magáról alig beszél; nem tudjuk, szomorú-e, víg-e, csak azt látjuk, hogy komoly, nagybecsvágyú, finom ízlésű, pompás, halású, élesszemű művész. Látni, halani — ez *Képes Géza* eleme. Felfigyel a természet legkisebb rezdülésére, a színeknek gazdag skáláját veti palettájára. Szavai roppant elevenek, két-három szó már egy kis

cselekményt jelent s lejtésük finom, kecses muzsika. Képes ritkán hagyja meg a látottat eredeti alakjában. A nagyot miniatűrre tömöríti, az apróságot végtelen dimenziókban teríti szét. Minden él, lélekzik, lüktet, ami szeme elé kerül s artistikus, bizarr körvonalakat kap. Verseinek nagy része metafora, hasonlat, az ellentét meglepő végleteiben; sok természet, kevés természetességgel, szakadatlan vízió, fokozott árny és fény játéka. Kiírhatnánk kötetéből egy sereg eredeti képet és sokszor az egész verset kellene idéznünk. Több ez a japán zsuzsu-költészet primitívségénél s nem méltatlan európai testvéreihez. Könyve számottevő ígéret: ha vannak is túlzásai s ha eddig inkább az apróbb vers forma-és zenei hatásában legerősebb is, azt hisszük, Képes Géza nagyobb lélekzet-vételre született.

Vihar Béla kötetében tanácstalannul lapozgatunk. Versei előtt ajánlást olvasunk: «ünnepélyes megilletődéssel anyámnak, a hegynek, víznek, erdőnek... az eljövendő nagy Paraszt-magyarország elébe és vérem géniuszána... a széles országoknak, az összefogó kezeknek, az ajkaknak, melyek némák... azoknak, akik ülnek, várnak és szomjúhozna». E lendületes beharangozás után mást vártunk volna, mint amit a kötet nyújt. Az «albérlet szerzetese» lázálmaait (szülőföld, harctér, idegen országok) ritkán tudjuk megérteni. Néha egészen világos, szép sorai vannak, de túlnyomóan az effélékben van részünk: Tenyerebben virágot tartok, az állatok tekintetéből téptem ki; — Vagy rántok egyet vállam bánatán, olyat, mint a káromkodás; — Talpam alatt országok filmszalagja szalad szabadon...

Igy valamikor is Harun al Rasid udvarában láttalak utoljára,
a kalifa csipketermében lejtetted lépésed tiktakját életem óráján

mikor is betellett idő,
szakállá rőt bolyhaival megjelent az ivri herceg Kanaánból,
a fűszerek hazájából
és szolgálival együtt hétszer érintette a földet...

Jóízűen mosolygott, mint egy arab betű,

Izlam oldalbordája, Harun al Rasid és tarka habtollal cirógatta testét sok kávézagú szerecsen turbánban — ó bagdadi cipő! Bagdad kalifája! Uram! —

Bókjaim rokokó tortáját de odavágám a táncoló szökökúthoz...

(*Török lány, magyar bimbó.*)

Forgács Antal már első sorával meghökkent:

Hallathatom-e dicsőséges szavamat
e furcsa zsvajban, hol minden szög-
letben
bandita áztatja sósvízben kötelét,
s köpenye fonnyadt ráncai közt simul
a kés,
mellyel száraz torkomon hegedül
majd?...

Bíráói felől már előre a lehető legrosszabb véleménnyel van:

Hogyha megérted fénylő szavamat és belerúgysz,
tudom majd, hogy igazam van...

Tizennyolc verse: elégedetlenség. Nagy készülődés társadalomjavításra, alkotásokra, de csak a nekigyürkölő-és még eleven variációit kapjuk. Lehet, hogy Forgács Antal tehetséges ember, egyelőre kevés poggyással indult el s amellet előkelően palástoltgatja versei csekély számát: tíz üres lap van füzetében, pedig harminckét tág lapon — egy kis szerénységgel a külsőben — akár ötven szép költemény is közölhetett volna.

Perneki Mihály az «ágyrajárók» nyomorát, a társadalom könyörtelen elzárkózását szikrázó haraggal, bőbeszédűen hánytorgatja. Nem költészet ez, hanem rímtelen versekbe tördelt vezércikkek, statisztikai kimutatók. Minden együttérzésünk mellett

a verselőnek is jut részvétünköbölböven, amiért nemcsak emberbaráti lelkületéért vár elismerést, hanem nyilván költői babérra is számít. De túloz is kegyetlenül, mikor minden fényt kizár hősei világából. *Házassági évforduló* c. versében például egy kétszobás udvari lakásba vezet; ünnepi ruha van a házastársakon, tósztot is mondanak, a férj ajándékot vett feleségének. Végre az asszony is kirukkol a meglepetéssel; öt éven át kuporgatta rá a pénzt, olyan «közszükséglet» cikkeire, melyet egy pengőért bármely kétszobás otthon biztosíthat magának, sajnárú időben is.

Számadó Ernő parasztköltőnek nevezi magát. Perneki Mihály vigasztalan versei után kétszeresen megvigasztal ez az istenbízó, ember-szerető falu-szülőtte. Szörnyű nyomorban élte le gyermek- és ifjúkorát, most is keserű a sorsa, mégis egészséges világa van, gyermeki naívsága, bizalma. A népdal és a Biblia voltak tanítómesterei, a hangjukon beszél, feltűnően egyéni erővel, ha még dadogva is. Írásai olvasásakor nem szabad felejtenünk azt a tenger utat, melyet nagyobb célok felé csörtető lába az istenhátamögötti falutól a kultúra kőházáig megtett. Van néhány izes verse, de igazi hatást egész kötete vált ki; minden sorát érdemes elolvasni, még költeményes prózáját is. Számadó tovább jut a népdal egyszerű hangjánál, szeme már megnyílt a nagyváros lelkiségének is, melyet paraszti környezetéből kiszakadva, ámuló szemmel figyel. Fejlődést, kiteljesedést várunk tőle.

Holló Ernő könnyen hangolódik, igazibb ihlet nélkül. Szavai ritkán bontakoznak ki. prózai értelmükből, a simán folyó jámbur sodrában tisztes strófákká gyarapodnak, kevés bennük a lírai lobogás, eredetibb kép. A versfaragás jobbfejta példányai ezek a versek. Holló Ernő néhány

erdélyi hangulatképe is csak a felszínen marad. Intelligens, jóhiszemű ember, aki talán más műfajban fog magára lenni.

Jankovich Ferenc egészen fiatal költő még, régi és új irányok közt tapogatózva keresi önmagát. Kötetében legszebb az ifjúi jókedv, a szerény önbizalom, nagy szavak nélkül is rokonszenvet ébresztő. Van ritmus-érzéke, festői készsége, vannak szép sorai s talán tehetsége is van, hogy idővel több figyelmet keltsen.

*Fási-Kiss Zsigmond*ban is van költői hajlam, egyelőre a költői tehetség feltűnőbb nyoma nélkül. Ugyancsak benne tapos az elkoptatott frázisok avarjában. (Élet járma; — Meghalt a zaj, csend az úr messze távol; — Felfalták kedvem a barna gondok; — Leszek én szívetek királya; — Voltam én is szép Álomország koronázott kényes királya; — Remények királya; — Vágyaim szekeren stb.) Irredenta versei is csak hangosak. Néha meg tud szabadulni a banálításoktól; bár csak ezen az úton próbálna fejlődni, ha alkalmasabb teret nem találna magának.

Harsányi Ilona jóindulatú kezdő. (Álomország, Álomherceg, bíborhajnal, bíborszerelem, mámoros menyasszonyi-fehérség, égipalota; Itt Álomherceg az úr stb.) Gyöngéd, érzelmes jólélek. (Nem éltünk hiába, ha csak egy fájó sebet ifjan, fehéren bekötöttünk.) Takács György az előszóban méltán említi, hogy «gyönyörű világa, felemelő optimizmusa» van. Ez azonban még nem elég a jó vershez. Pedig Takács máris rendkívüli szerepet juttat Harsányi Ilonának: «művész a szó legtisztább értelmében»; «költő, aki mindig megbűvöli a lelket»; szava «kinyilatkoztatás». Kár így elkényeztetni az embereket, akik verseskönyvek nélkül is szépen teljesíthetnék nemes hivatásukat.

Vajthó László.

Zsidó nacionalizmus regényekben.

Mostanában — véletlenül vagy szándékosan? — egymás után jelennek meg zsidó írótól zsidó témájú regények fordításban, de eredetiben is. *Schalom Asch* trilógiája (Pétervár, Varsó, Moszkva), *Joseph Roth* «Hiob»-ja a mai zsidóság problémáit tárgyalják, *Joseph Delmont* «Örök rabságban» című regénye az orosz elnyomásban és a Talmud sötét béklyóiban sínylődő zsidóságot festi, *Pap Károly* «Megszabadítottál a haláltól» című novellagyűjteménye pedig bibliai témákat költ át.

A négy közül Schalom Asch a legtehetségesebb. A formát feláldozza mondanivalója kedvéért, mégis állandóan küzd a kifejezési lehetőségekkel. A gondolat nem a formával együtt születik meg és nem is akar találkozni vele. Legfőbb célja az önkifejezés. Lompos, nehézkes mondatokban kíméletlenül őszinte. Nem akar túlozni sem a tényekben, sem érzéseiben: ahol állításai nem fedik az objektív igazságot, szubjektív igazságértéke mindig megvan mondanivalójának: hiszi, amit leír és hosszas meggondolás után hitte csak el. *Joseph Roth* közepes tehetség, naturalizmusba oltott misztikus páthosszal. *Joseph Delmont* a zsidó Eugène Sue több szenvedéssel és kevesebb emberismerettel. *Pap Károly* a legkevésbé zsidós a három közül. A realizmus hűvös nyugalmát és a Parnasse csiszolt mondatait valami balladai lendületbe és akart homályba ágyazza. Néha különös szenvedéllyel és mithoszi hévvel találkozunk novelláiban: szinte örülséggé, monomániává fejlődnek a hősök alapérzései vagy gondolatai. A másik három író maga is belesik ebbe a zsidós örülségbe, a szenvedélyek vagy a meggyőződés valamilyen egyoldalúságába. *Roth* egészen átadja magát neki, *Schalom Asch* a józan ész síkjára akarja vetíteni, de mivel ez lehetetlen, darabos lesz. *Delmont* még nem jutott el

addig, hogy ki tudná fejezni magát, *Pap Károly* maga maga mentes tőle, csak leírja.

Ez az örülség legtöbbször valamilyen hit vagy meggyőződés túlzott alakja: Aschnál a forradalmi eszmék, Rothnál a szenvedések keresése, *Delmont*nál a modern eszmék utáni kívánczóság, *Papnál* a Messiás-hit a magja. Ez az örülség erősen hasonlít a keletiek «szent örületére»: valami megszállottságra emlékeztet, ami nekünk, akik az európai civilizáció logikán felépülő világában élünk, mélységesen idegen, esetleg — ha érzelmi reakciók is kísérik ezt a felismerést — ellenszenves.

Ezek az írók tisztán művészi szempontból nem túl fontosak, még a kereső, de kialakulatlan *Schalom Asch* se, meg a realista-Parnasse epigon *Pap Károly* se, de mindnyájan figyelmet érdemelnek tárgyuk miatt, amely a régebbi kísérletek ellenére is újszerű. Érdekes kérdés, hogy milyennek látják magukat a zsidók. Elsősorban kíméletlen őszinteségük lep meg. A legtöbb nép nacionalizmusa abban áll, hogy jó tulajdonságaikat emlegetik, keresnek valamit, amire büszkéek lehetnek, sőt a nacionalizmus túlzott eseteiben még hibáikat is erényeknek látják. A zsidóság talán az egyetlen nép, amely nem bámulatot, hanem szánalmat vár barátaitól. Ez az oka annak, hogy egy nép írói sem mutogatják ilyen mértékben hibáikat. A ghetto minden piszka-szennye, bűze terjeng e könyvek lapjain. Aki adatokat akar gyűjteni a zsidó nép rossz tulajdonságaihoz, jobb példatárat nem talál, mint ezeket a regényeket. *Delmont*nál egy falánk rabbi szerepel, akinek állandóan zsír- és ételmaradék díszíti szakállát, *Schalom Asch* regényhőse forradalmat kelt *Lodzban* azzal, hogy kitakarít egy imaszobát. A szerelem mind ízléssel írják le, mégis ez a szerelem olyan és akkora szerepet játszik, amilyent «az érzéki zsidóktól»

elvárhatunk. Ha valaki a nép degeneráltságára keres bizonyítékokat, azt is talál bőven. Nyomorékok, hülyék, örültek bőven szerepelnek mindig és mindenütt. Ha valaki a zsidók «destruktív» voltát akarja kipécézni, azt is megteheti bátran. Idézeteket is, eseményleírásokat is, jellemrajzokat is talál bőven, amelyeket felhasználhat erre a célra.

Ezek a tulajdonságok azonban csak a felületen maradnak, a zsidóság lelke mélyét nem fejezik ki. Legjellemzőbb vonásuk talán az, hogy minden iróból és a legtöbb regényalakból hiányzik a nyugateurópai ember logikai egyensúlya, biztonságérzete. Legtalálóbban Schalom Asch egyik magyarra még nem fordított regényének, a *Die Gjangene Gottes*-nek hősnője fejezi ezt ki, aki egy amerikai fiatalemberbe szeret bele és megérzi a különbséget kettőjük lelki struktúrája között. A zsidók érzik is ezt a hiányt, szeretnék pótolni, nyugtalanságukat elolítani. Schalom Asch trilógiájának főhősét ez a nyugtalanság üzi, Roth furcsa páthosságát ez fűti, Delmont lázadását és elégedetlenségét ez sarkalja és Pap Károly realizmusát ez lendíti át a miszticizmusba. Ennek a nyugtalanságnak, vagy inkább a biztonság, a megállapodottság elkeseredett hajszolásának következménye hajlamuk a forradalmi eszmék iránt (mind egyiktől azt várják, hogy meghozza a nyugalmat), a külsőségek elhanyagolása (a piszok, formátlanság írásban, tettben és szóban), a lélek fékező erőinek elhanyagolása (nyílt érzékiség, a monománia és megint a formátlanság), az alsóbbrendűség érzése az egész népben (mártir-öntudat).

Érdekes, hogy a modern zsidó írók akaratlanul is a középkori Ahasverus alakját támasztották fel. Jelleme megzavargadott: több szint raktak rá, több részletet világítottak meg rajta, de lényege ugyanaz maradt: a barátságatlan, saját magával tépelődő, sehol

nyugodni nem tudó, mindenütt idegen, sőt néha ellenséges örök vándor. Azt szokták mondani, hogy a zsidókat nyugtalanságuk arra a szerepre készíteti, hogy — mint a kovász a kenyérben — erjesztők legyenek a népek életében. Nem tudom fanatikus és elfogult gyűlölködőnek számít-e az, akinek az a véleménye, hogy a sok kovász elrontja, sőt tönkreteszi a kenyeret.

Fábián István.

Sigrid Undset : Pogány szerelem. — Kristin Lavransdatter : Koszorú. Hajdu Henrik fordítása (Athenaeum kiadása).

Bizonyos, hogy esztétikailag van valami vitatható abban a módszerben, amely egyes, fordítás-nyújtotta kötetek készülő arányai nyomán kísérli meg felmérni egy már egészen kialakult, idegen író értékét. Hiszen a történeti út tanulságai, adatai akkor igaztatóak, amikor már egy egyéniség oromzatán vagyunk, róla visszatekinthetünk, a részletek is ekkor kapnak belülről megvilágított, teljes értelmet. Sigrid Undset is mindenesetre másképpen hat, amikor minden munkájából egyszerre lép elénk, művészetének és világnézetének szintézisével. Viszont így, amikor csak egy-egy kötet mérlegén kapjuk tehetsége bontakozó útban érő ízet és erejét, inkább a mindig mélyülő sejtelem igazolásával tudjuk szemlélni azokat a friss jelentésű és fényű sugarakat, amelyeknek összegezése fogja majd jelenteni Sigrid Undset irodalmának új napját, mindjárt hozzátéhetjük azt is: ünnepnapját.

Szokatlanul nyílt és merész az a gesztus, amellyel Sigrid Undset ránk nyitotta a maga világát. Valljuk meg, egy kissé meg is riadtunk tőle. De valahogy igen jól esett az irodalom ablakainak ez a bátor felszaggatása. A nagy távlatok elnyomorodtak körülöttünk. Az irodalmi látáskör megszűkült s vele eltűnt az egész ember, csak vívódó intellektualizmusa látszott, ez is már úgy, ahogy a sablón szabályos

irodalmi idomaiba aszalt bele mindent. A mesét, a történetet felszívta a probléma-állítás egyoldalúsága, az alakítás nagyon fiktívvé vált, a valóság ereje eltűnt belőle, avagy eltorzult. Valóság! — ezzel köszöntött be Sigrid Undset. Valóság! — örültünk neki, valóság, amelyben nincs anachronizmus, lélektani hamisítás, s amely valami többért van, mint csak maga. Valóság, amelyben együtt van minden: naivság, primitívség, ösztönöség, indulat, erő, de ugyanakkor őszinteség, önkéntelenség, nyíltság is, azaz minden, ami feltétel, ami az egyéniség hősi gyönyörűségében alakul ki, ha majd megérinti a lélek fuvallata. Szinte félelmetes az a barbár harmónia, amelybe Sigrid Undset alakjait belülről a bosszú démoni féktelensége, a fegyelméletlenség erotikus kiélése, kívülről pedig a hegyek, tájak hideg árnyékvetése, babonái, ijedt pogányfényű éjszakái, fáknak ősi csendeken visszhangzó zúgásai öltöztetik. Mindegyikük együtt él a természettel. A hegyek meredek, szédítő magányai, a tenger meg-megvillanó messzesége, a hosszú, néma évszakok hozzájuk tartoznak, hátterük, temperamentumuk ezekre árnyékolja fel emberségük sötétté hullámzó körvonalait, ébredő lelkiismeretük riadt nyugtalanságait. S ebben a nagy, ijesztő formátlanságban, a történelem XI. századában, amikor a legnagyobb érték a külső cselekvés, tűnik fel a kereszténység, a nagy igény: a belső cselekvés, az egyéniség, a lélek felé. Igazában ez a kereszténység alig látszik, inkább csak dereng. Sigrid Undset művészetének monumentális ereje éppen abban ragyog, ahogyan ezt az ösztönös, nyers sötétséget a lélek ébredő hajnalába átvilágítja, az indulatok látványát lehántja s az erkölcsi öntudat vérző, gyötrődő szárait kifejti. Aligha lehet valaha is elfelejteni, ahogy ez az átváltás megtörténik, ahogy a robbanó feszültségű, kiáltó mondatok megcsuklanak s egy-egy sóhaj halk

remegésével ezt az elváltozást jelzik. Minden munkát a szerző nem végez el. Alakjaiban még sok chaos, feloldatlan sűrűség, kúsza ziláltság marad, de már látszik az új út, amelyen a lélek teljessége, új világa meg fog jönni. Az erős természet hangsúlyában azonban benne cseng a jövődő erős, keresztény egyéniség hitének himnusza. Az alap megvan, a többi a világnézet teljességének a munkája.

Az olvasás és elmélyedés élvezetét sokszor idegenül zavarja a fordítás érezhető fogyatékosága.

Brisits Frigyes.

Két Sinclair Lewis-regény magyar nyelven.

I.

Egy modern asszony szíve. Ann Vickers. Fordította: Bálint György. Az Athenaeum kiadása.

A regény régóta hadakozó területe az írónak. Swifttől kezdve, Dickens, Zolán keresztül szinte légióját lehetne felsorolni azoknak az írónak, akik műveikben állandóan ostorozták a társadalmat és folytatták heves harcukat az emberi igazságtalanság és korlátoltság ellen. Különösen az angoloknál volt jelentős ez az irányzat. Egy-egy mai angol író: Lawrence, Huxley, Woolf még máig is szinte kötelességének tartja, hogy kövesse ezt a tradíciót és epés megjegyzéseket tegyen kora erkölcsi és társadalmi berendezésére.

Nem lehet hát semmi csodálni való azon, ha az amerikai Lewis legújabb regényében szintén beáll ebbe a harcias csoportba, pergeti a maga dobját s egy aránylag ártatlan mese keretében, makacs és kíméletlen harcot indít az amerikai bürtönrendszer és yankeetársadalom ellen.

Ez idáig rendben is volna. Az olvasó megszokta már, hogy a mai ú. n. modern regényekben napi eseményekről hall híreket, nincs tehát meglepődve

az ellenzékieskedő, harcias stílus miatt. Egyet azonban nem ért. Ha Lewis szándéka mindenáron az volt, hogy gúnyos megjegyzése vitrioljával pusztítsa ki az amerikai büntetőrendszert s ha már az ő érdeklődési köre kizárólag erre a kérdésre szorítkozott, minek kellett ebbe belevonni ezt a szegény Ann Vickerset? És ha már bevonta regényébe, miért akar a végén olyan típust rajzolni belőle, aki a mai Amerika asszonyának eszményképe kellene legyen? Hiszen az az Ann Vickers, akit Lewis ábrázol, nemcsak hogy nem amerikai, de féltő, hogy soha sem is válik azzá. Ann ugyanolyan valószínűtlen egyéniség, mint amilyen fantasztikus az az út, amit befut.

A regény a mai nő eposzának indul. A hősnő sorsából azonban nagyon kizárják az író akarata. Úgy, hogy az olvasó mindjárt az első sorok elején bizalmatlanul és részvét nélkül nézi ennek a különös, lombikból kiemelt nőnek a küzdelmét az amerikai élettel. Ezen kívül a vázolt arckép is erőtlenségre, jobbra csak a körvonal és a keret van adva, minden más elmosódott. A regényben két Ann Vickers él. Az egyik, akit az író megírt s a másik, akit megálmodott. E kettő azonban nem fedik egymást. A megírt Ann Vickersben jóformán semmi sincs abból a csodálatos emberpéldányból, akit az író megálmodott. Az egyik mindvégig romantikus, a másik viszont tisztára racionalista, aki még szerelmi életét is erre a síkra szeretné transzponálni. Ez a két lelki táj, az amerikai optimizmus és az európai érzélgősség világa, állandóan összeütközik egymással; megbontja a jellem egységét és kínos harcot folytat az író tervei ellen. Úgyannyira, hogy hol az egyik kerül fölénybe, hol a másik. Ahol az élő, helyesebben megírt Ann Vickers győz s éli európai érzélgősségét, — ott elveszti a fejét az író (hiszen mást akart). Ahol meg Lewis beszél, — ott a szegény Ann nem ismer magára.

Ann alakja mindvégig fiktív marad. Ez a kétsík való játék a mű s az ő életébe kerül. S az olvasó is meglepődve áll a könyvnél. A cselekmény friss lendületéből s a csodálatos elevenségéről és hűséggel megírt amerikai miliórajzok után, legalább is egy jó közepes megoldást várt. Aki olyan tökéletes amerikai típust festett meg a *Main Street*-ben vagy a *Babitt*-ban, attól igazán tiszteletreméltóbb megoldást várhatott, még ha az a regény kísérleti regény is, mint ez. Az olvasó elsősorban a hősnő iránt érdeklődik s nem az író társadalompolitikai fellépése iránt. Így Ann-ban sem a gyakorlati feminista nőt szerette volna látni, sem sikerült büntetőreformját vagy tiszteletbeli doktorátusát, egyszóval a mindennapi életben elért sikereit, hanem azokat a lelki átváltozásokat, különbségeket, amelyek más amerikai vagy európai nőktől élesen megkülönböztették.

Erről azonban az író, úglátszik, megfeledkezett. Sőt, ő, aki nem szenvedheti az érzélgősséget, éppen ott hagyja el Ann-t, amikor az a Barney becsvágyó karjába kerül. És önmaga adja meg az alkalmat a rosszmájú antifeminista olvasónak egy megjegyzésére: hogy lám-lám, ezért a kis családi boldogságért omlottak össze a hegyek és viaskodott annyit a társadalommal ez az asszony. Hiszen akkor ez a bolondos waubanakeei lány sokkal jobban tette volna, ha első szerelmét, Resnik kapitányt igyekszik magához láncolni és nem teszi meg Mr. Barney-ig, ezért a már kissé kihűlt vulkánért, azt a sok fölösleges és fárasztó utat. Mert bizony az olvasó szerint még mindig jobb elvek nélkül élni fiatalon, mint kissé zavaros eszményekben és ideálokban gazdagon a halál árnyékában.

Lewis ezzel a regényével válaszütra ért. Mentésíteni akarja végkép magát az európai romantikától és mint fölfele vágyó hőse, Ann tette, kizárólag

amerikai magasságok felé igyekszik. Hogy azonban ez a lelki áthasonulás (Stekel szerint ugyanis Sinclair európai talajba oltott amerikai lélek) milyen előnyökkel fog járni, az ma még ismeretlen. Az olvasó mindenesetre szeretné hinni, hogy több eredménnyel jár majd, mint Ann Vickers útja a feminizmus, függetlenség és önállóság felé.

Zaka Sándor.

II.

Benzinkút. Fordította: I. Réтай Margit. Pantheon-kiadás.

Sinclair Lewis *Free air* (Szabad levegő) című regénye, amit magyarrá a német fordítás és a hasonló film képvéért *Benzinkút* címmel ültettek át, Lewis leggyengébb regénye, egészen Hollywood-szerű, ostoba és obligát könyv. A filmen a jómódú nyárpolgárisasszony elkényeztetett, de kalandos szerepében egészen jól festhet valamilyen sztár, egészen jó szerep lehet Milt Daggett, a férfiós, valamilyen szerelmes színész számára, nem is szólva a leány apjáról, e pipogya és félkegyelmű kispolgárról, akit szörnyen bosszant leányának rangon aluli kalandja, de végül is beleegyezik a házasságfélébe, nehogy «útjába álljon a fiatalok boldogságának» és természetesen, a happy end-nek. Filmen még elfogadható — regényben nem: vagy ha igen, talán valamilyen sárgarózsaszín-kék tíz-húsz-harmincfilléres vállalkozás hozhatta volna ki. Nagyon jól illett volna az utca málnaszörp- és limonádéárusok bódéinak kirakatába. Túlzás volt ezt a könyvet egy jónevű kiadónak lenyomatni és azt a hitet kelteni, hogy mert a szerző azonos, a *Free air*-nek köze van a *Babbitt*-hez és az *Elmer Gantry*-hez.

A téma az örökös Lewis-i, illetve, jobban mondva, a Jack Londoni téma: a *Vadon szaváé*, a *Lázadóké*, a *Tengeri farkasé*, vagyis a *Babbitté* és az *Arrow-smithé*. Az ember felismeri a civilizáció ürességét és visszavágyódik a természetes egyszerűségbe. Jack London embereit csakugyan vissza is viszi. Lewis megelégszik azzal, hogy a visszavágyódás lélektanát megírja. A *Babbitt*-ben ez tökéletesen sikerült. A *Szabad levegő* hősnője tulajdonképpen egy női Babbitt. Felismeri azt, hogy környezetében, a kisvilág, sekélyes, poros, szín és jellegtelen kispolgári középjómódban nem lehet boldog. Autókiránduláson, a Middle Westen, Lewis irodalmi hazájában, megismerkedik egy egyszerű, jóeszű, naiv, de mindennekfölött «természetes» fiúval. Egy benzinkútnál ismerkedik meg vele. Nem messze az állomástól karót tűztek le és egy feliratot tettek rá, azt, hogy: «szabad levegő». A szimbólum teljes — a karzat meghatottan tapsol, ez valóban «tisztá», «mély» irodalom, hiszen — íme! A kaland elkezdődik és végül minden rendbe jön: a leány visszatér a természethez.

A regény részleteiben néha-néha — s ez a regény egyetlen mentsége — Lewis mégis csak Lewis, az ügyes szatirikus, elmés, jókedvű, nem mély, de szórakoztató gúnyolódó. Nagyszerű érzéke van ahhoz, hogy érzékeltesse a Middle West bornirtságát, kispolgár korlátoltságát és ürességét. Jó mondatok, jó sorok — az egész regényben hús, vagy huszonöt — némiképpen kárpótolnak. Néha még meglebben a lapok között az a másutt érzett Lewis-i üdeség is, egészen ritkán és gyengén, valami: szabad levegő.

Hamvas Béla.

Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata.* Budapest, 1933. 2 köt. Franklin Társulat kiadása.

Szakértő a politikát és a lélektant illetőleg is; a tudomány és a közvetlen tapasztalat nemes kombinációja teszi Kornis művét különleges érdekűvé. Szinte szenzációsnak érezzük ily módon feladatát: Mit segíthet a magas elvontságban, számtalan tudós elme nehéz munkájával kialakított pszichológiai tudomány a legviadalmasabb életen, a politikán? Milyen kísérlet-eredményekkel gazdagíthatja a gyakorlati politika a tudós pszichológust elméleti szakterületén?

Imponáló a könnyedség, amellyel Kornis a megfigyelt életjelenségeket a tudományos fogalomrendszerrel összeköti. Ez összekötő feladatot nem kerüli meg soha, nem érezzük sehol a tudományos gondolatkinés elsekélyesítését a nem szakavatott olvasó kímélésének céljából és mégsem érzi fáradságos munkának senki a tudomány-szabta gondolatrendszerrel való megismerkedést. Nem óvatosan, kímélve, enyhítve, hanem érdekessége által kimerülhetetlenül, kikerülhetetlenül állít be bennünket a tudományos problematika kellős közepébe. A szerző régóta közismert specialitása ez.

Hogy maga is politikus, azt csupán a politikai jelenségek edzett biztonságú írói kezeléséből érezhetjük ki. Anyagát különben az emberiség történetének példáiból meríti; ezerevek államférfiai gyakorlati meglátással, mintegy a mi mai napjainkkal beszélgetve, kerülnek elénk. Kornis különben is, általában véve, inkább a történelmi életet választotta mindig lélek-

tani megfigyelés-területéül, kevésbbé a természettudományos ízű kísérletezést. Történetírói gyakorlottsággal emeli ki tehát alakjait a rég- és közelmúlt életből. Az egyes lelki sajátságok problémáinak tárgyalásakor hirtelen új és új belső rejtekében megelevenítve látjuk meg művében ugyanazon történeti egyéniséget, s végül egész belsejét, mozgó-vívódó lelki vonásaival.

Érthető, hogy kerüli napjaink magyar államférfi-egyénségeinek bevonását megfigyelésének körébe. Tisza Istvánnal végződik a magyar politikus-példák sora. Az idegen példák között azonban bőven felvonulnak a ma szereplő világnevek is. Sokan, akik a művet elolvassák, mélyebb értelemben vett politikai hasznót is meríthetnek ez egyéniségeknek belső megismeréséből. Az európaiakon kívül nemcsak az amerikai politikusok sorát vonultatja fel, hanem India, Kína, Japán vezető-egyénségeit is; a politikában rejltő «általános emberi», számunkra idegenszerű, távoli élet hátterével, ezzel még erősebben dramatizálódik.

Módszere leíró, megállapító, a lelki jelenségeket átértető. Az első kötet az államférfi étoszáról szól: a hivatástudat központi jelentőségéről, világontúlra törő értelméről, — vagy hiányáról; vagy pedig magasröptűségében is gyöngeségéről; vagy önmagával szemben pesszimizsztikusan, hivatásában nem bízva, mégis öntudatlan rendíthetetlen erejéről (Deák Ferenc). — Így, minden oldalról megforgatva, érzeteti át velünk a politikai eszménytudat lelki szerepét is; a politikai «tárgyszerelem» sokféle értelemben vett boldogság és holdogtalanság momentu-

mait; az akarakterő változó fajait, a felelősségérzet, az államférfiúi sugalmazó erő, az emberismeret és a valóságérzék jellemzőbb típusait. A második kötet lapjain aztán funkcionálni kezd előttünk a politikai lélek, amelynek eddig speciálisan politikai szellemi jegyeit ismertük meg. Az objektív és szubjektív, a konkrét és absztrakt gondolkodótípus; az értelem, ítélet, intuíció, fantázia sokszorosan bonyolult, sokféleképp színezett szerepe játszódik le előttünk. Külön — és napjainkra sajátos érdekességgel — a tudománynak, szaktudásnak szerepe a politikában és a politikába keveredett tudósnak helyzete abban. — Majd ismét más a kép, más belső viaskodás: az érzelem a politikában: hiúság, népszerűség, becsvágy, hatalomvágy, irigység, féltékenység. Optimizmus és pesszimizmus: az államférfi tragikum, sikeres élet végén is a boldogtalanságnak, kielégületlenségnek lehangozása. Az akarat természetrajza: elvszerűség és opportunizmus, elvek és pártok; idekapcsolódik a vezető európai nemzetek politikai jellemének finomtollú rajza, s a magyaré is, eléggé keserű alaphanggal. Az utolsó nagyobb fejezet pedig az egyes társadalmi osztályok (arisztokrata, gentry, plutokrata, polgár, kisgazda, munkás) politikai lelki típusait jellemzi.

Szinte lelki természetrajzot ír le. Az irracionális, a kifejezhetlen, az egyénnek ésszel meg nem ragadható sajátos volta, az adott helyzetnek történeti sajátossága, amely szintén soha meg nem ismétlődő, soha ki nem számítható: ez a műnek tulajdonképpeni alaptétele, minden vonatkozásban újra és újra felcsendülő alaphangja. Minthogy nem akar hasznos, gyakorlati útmutató lenni, tételes szabályokat adni, épp ezért válik gyakorlati hasznúvá az olvasó számára. Az egész életet adja, folytonos külső-belső mozgásában, kiábrándít a hitből, hogy

valami más rejtett útja is van a politikai nagyságnak, mint maga az eleven, erőteljesen kibontakozott emberi egyéniség.

Kornis átérzi a politikum emberében rejlő általános emberi tragikumot. Meglátja a hihetetlen ellentéteket, amelyek minden nagy államférfiú belsőjében állandó küzdelmet folytattak egymással. Az Ég s a Föld egyszerre, a halhatatlanok országában járás és a sietve, önáltatóan takart gyengesség. A sikeres élet boldogtalansága: mert hiszen maga a küzdelem a politikusiélet elérhető legfőbb gyönyörűsége, ha megsűnik, alig marad más hátra, mint keserű zúgolódás azok ellen, akik tovább is küzdhetnek. — Érinti s kifejti e tragikumot; de, időnkint úgy tűnhetik fel, a természetrajz-szerű leírás túlhamar megoldja azt. Hogy úgy fejezzük ki magunkat: valami brutálisabb, engesztelhetlenebb problémaalakítás után kívánczoznánk. Talán a hivatástudat, eszménytudat, s a politikai erosz együttes megragadásából kiindulva s nagy és kicsiny tragikumait az egyéniség sajátosságai szerint bemutatva?

Ez azonban szükségképpen valamely egyoldalúbb szempont erőltetését vonná maga után; és a szerző minden átfogó tudós egyénisége idegenkedik ettől. A leíróan szemlélődő megoldás elénk adja az egész életanyagot. Ha talán valaki, olvasóink közül, átéli a politikus belső vívódásait, Kornis művében mindig megtalálja a lapokat, amelyeknek sötét értelmét, lehetőségeit csak most ismeri meg igazán. S amidőn a legsúlyosabb konfliktusokat egy tudós író fölényes biztonságu, tárgyi kifejezéseiben látja viszont, bekövetkezik a feloldó, kiegyenlítő érzés, amit belső lelki dolgok objektív kifejezése mindig meghoz számunkra. Úgy a politikusra, mint a politika közönségére a zavaros szenvedélyeket mérseklő, nemesítő hatású lesz Kornis művének olvasása. *Hajnal István.*

Mitrovich Gyula : A neveléstudomány alapvonalai. Csáthy Ferenc R. T. Egyetemi Könyvkereskedés. Debrecen—Budapest. 1933. 340 l.

A nevelés : művészet ; egyéni munka, mely egyének heterogén sokaságán kipróbálva nyeri létjogosultságának kisebb-nagyobb hitelét. Abban pedig egyedüli, hogy hivatása a leg-határtalanabb. A nevelés művésze a legnagyobb közösségért munkálkodik s még korántsem végezte el feladatát, ha csak önmagából merít, bármilyen dús szellem is. Minden kor emberét, lelkeségét ismernie kell, különben nem gyümölcsözteszheti az eddigi eredményeket s nem egyengeti eléggé a jövő útjait sem.

Mitrovich Gyula könyvéből e sokoldalú hivatás lelke sugárzik. Talán azért is, mert esztétikus és pedagógus műve. A lélektan segédtudománya a pedagógiának, esztétikának : *Mitrovich Gyula* a közös találkozási helyen ébredt arra a gondolatra, hogy munkásságának határait tágítania kell. Erdemes gondolat volt, s megvalósítása nemcsak meglepetést, de önzetlen örömet is kelt. Könyvét így kettős szellem tartja egyensúlyban. Az elszigetelt pedagógus ösztönszerűen inkább az «etika», az esztétikus a «szép» felé hajlik : e két életszemlélet bölcs, derűs harmóniába olvad *Mitrovich Gyula*-ban s az ő reális-ideális embertípusában, melyet hatalmas művében mintaképnek rekonstruál.

Négy hatalmas részre oszlik a könyv s rengeteg fejezetre. Az első rész az alapvető szempontokat ismerteti (ember, tiszta humánitás, erkölcsiség, vallás, művészet, jellem, nevelés, neveléstudomány, segédtudományaival, anyagának rendszerezésével), a többi három az értelem, az érzelmi élet és az akarat nevelésével foglalkozik. *Mitrovich Gyula* egész könyvtárt olvasott e nagy munkához ; névmutatója nem dísznek alkalmazott függelék : a fel-

dolgozott rengeteg anyag komoly ismeretére vall művének minden szakasza. Nehéz feladat volt az övé : eredetinek lenni s egy percre sem szabadnosnak ; feltárni a maga önálló pedagógiai hitvallását, de folyvást összhangba hozni ezt a sajátos nevelési módot magának a nevelésnek történetével, leszűrt igazságaival s rá-rávilágítani a még vitás kérdésekre. A nevelés az élet tenger jelenségével függ össze, mindazzal, ami az «ember» fejlődésében számottevő. Élvezet megfigyelni, mily gazdagon, maradéktalanul, mindig jelentőségük arányában jutnak szóhoz e tényezők *Mitrovich Gyula* művében. A szerző lépésről-lépésre, hibátlan logikával halad előre, a fejezetek állandóan átragyognak egymásra s lényegük e kölcsönhatásban teljesedik ki. Értelem, érzés, akarat nevelése így válik egymásmellérendeltségében is egyetlen egységgé : szétbontásuk csak arravaló, hogy szerves összefüggésük annál inkább megvilágosodjék.

Mitrovich Gyula a részek arányában, a végső kompozícióban egyformán jeles munkát végzett. Nincs benne szemernyi pedantéria, nagyképűség sem, a legkomplikáltabb tényeket is a kifejezés tökéletes egyszerűségével, egyben tudományos előkelőségével közli. Az olvasó — bármely átlagműveltségű ember is — egyszerűen otthon érzi magát egy olyan területen, melyen eddig idegennek, képzettségére alkalmatlannak hitte magát. *Mitrovich Gyula* könyve több a népszerűsítő műveknél : egyéni világnézete, tudományos és gyakorlati szempontjai vannak ; elmélet és alkalmazás embere harmónizál benne, a szép és a jó kultuszán keresztül. Ez nem évek munkája, hanem évtizedeké ; rendkívüli sok megfigyelésnek köszönhető, kutatásnak könyvekben és emberi lelkekben, s veleszületett pedagógiai, esztétikai érzéknek is.

Ki volt Anonymus ?

Ki ne ismerné Ligeti Miklós *Anonymus*-szobrát a Városligetben ; a mély hallgatásba burkolódzó, személytelen középkori történetíró szép, megkapó ábrázolását? Ha elnézzük ezt az emlékművet, szinte bántónak érzünk minden vizsgálódást, amely kilétét akarja felderíteni, és mégis ez a titokzatosság, ismeretlenség az, ami tudósainkat a rejtély megoldására ösztönzi.

Anonymus Gesta Hungarorum-ának megjelenése óta eltelt közel két évszázad alatt a tudósok egész serege szentelt hosszabb-rövidebb tanulmányt e fontos forrásunknak. E vita hol hevesebben, hol el-ellanyhulva állandóan folyt s e közben a *Gesta* úgyszólván minden szavát megvitatták, nemcsak az arra illetékes magyar tudósok, de jóakarát hiányával és nem minden elfogultságtól mentesen a külföldiek is.

Nem lehet feladatunk ezen a helyen sem maga a *Gesta Hungarorum*, sem a szerzője körül lefolyt vita még csak rövid ismertetése sem. Meg kell elégednünk annak a ténynek pusztán megállapításával, hogy helyes kritikával olvasva történetünk legelső századainak legbecsesebb forrása, amely minden eddigi ismeretünk támogatása szerint a XII. század közepén keletkezett.

A keletkezés időpontja körül folyó vitának illetően befejezése *Jakubovich Emil* érdeme, aki alapos történeti, írástörténeti és nyelvtörténeti felkészültséggel nemcsak a már említett időpontban a munka keletkezésének korát állapította meg, de néhai Béla királyunknak a köztudatban *Anonymus* néven ismeretes jegyzőjét személy szerint is felismerte.

Nem tudjuk itt részletesen ismertetni a legkülönbözőbb természetű adatoknak azt a pontos és logikus felépítését, amelyeknek alapján *Anonymus* *Jakubovich* II. Béla király

kancellárjában, Péter prépostban találta meg, de eredményeit röviden mégis össze kell hogy foglaljuk.

Jakubovich legelőször is minden kétséget kizáróan megállapította azt, hogy a *Gesta Hungarorum* első szava a «P dictus» nem «Praedictus»-nak (előbb nevezettnek) a rövidítése, amint azt a századforduló felfogása vélte, hanem «P dictus», azaz «P-nek nevezett». Ha nem is tekintjük azokat az adatokat, melyekkel ezt a megállapítását *Jakubovich* alátámasztotta, a szerénységnek a fogalmazásban való illetén megnyilvánulása rendkívül jellemző a középkorra. Csak azon csodálkozhatunk, hogy ez eddig az *Anonymus*-kutatók figyelmét elkerülte.

Legfontosabb bizonyítékokat a keletkezés idejének meghatározására a nyelvtörténész *Jakubovich* szolgáltatta ; a magyar szavak helyesírása alapján tudta a *Gesta Hungarorum* P-nek nevezett mesterét II. Béla király okleveleit szerkesztő — az oklevelekben a *Gesta*-val megegyező ortográfiát használó — Péter préposttal azonosítani. A nyelvészeti adatokat történeti adatok is támogatják s azonkívül a XII. század első feléből egyébként is ismeretes francia összeköttetések lehetővé teszik azt a feltevést, hogy II. Béla jegyzője Franciaországban tanult s ez magyarázza meg a Németországban és Ausztriában szokásos száraz évkönyvek helyett az első magyar összefüggő forrásnak az akkor Franciaországban divatos elbeszélő *Gesta* formáját.

Jakubovich említett pompás tanulmánya már 1925-ben megjelent s azóta érdemleges ellenvetés nélkül történéseink nagyrésze el is fogadta megállapításait. Mire volt akkor felvetni a kérdést : Ki volt *Anonymus*?

Komoly történeti munkában, a *Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyvének* nemrégén megjelent II. kötetében egy fiatal német tudós, Heilig Konrád foglalkozik igen kimerítően a *Gesta Hun-*

garorum-mal és annak szerzőjével. A latin szavak és kifejezésmódok stíluskritikai összehasonlítását meglepő alaposággal végezte el Heilig, de ha tudjuk azt, hogy a XII. századból még igen kevés a fennmaradt okleveleink száma és ezeket az okleveleket szerkesztők igen szigorúan ragaszkodtak a meglevő formalizmusokhoz, nem tudunk úgy elragadtatva lenni az elért eredménytől, mint a szerző maga.

A latin szöveg stíluskritikája a szerző szerint azt mutatja, hogy 1156 körül kellett keletkeznie a *Gesta*-nak, mert az e korból való oklevelek kifejezései fordulnak benne leggyakrabban elő. Ezeket az okleveleket azonban az akkor uralkodó II. Géza király jegyzője fogalmazta, bizonyos Barnabás nevezetű. Heilig ezekután magyarázatot keres arra, hogy miért kezdődik hát a *Gesta B.*-nek nevezett mester helyett P.-nek nevezett mesterrel. Tudvalevő, hogy a fontosabb kezdőbetűket, különösen pedig valamely munka első betűjét a középkori írástudók igen szépen rajzolták, díszítették, s ezeket az iniciálékat rendszerint csak utólag rajzolták bele a szövegbe. Heilig úgy látja, hogy a kihagyott helyre csak tévedésből került utólag P. a tulajdonképpen tervezett B. betű helyett. Ha valaki a kézirat könnyen hozzáférhető mását szemügyre veszi, láthatja, azt, hogy a Heilig által feltételezett B betű csak nagyon szűken és a díszes kiállítású kézirat egyéb helyeivel ellentétben, csak minden díszítés nélkül fért volna el a kihagyott helyen.

De még kevésbé látszik ez a hipotézis komolynak akkor, ha arra keressünk magyarázatot, ha Géza király Barnabás nevű jegyzője volt a sokat vitatott Anonymus, miért nevezi magát «néhai boldog emlékezetű Béla király jegyzőjének».

Heilignek az a magyarázata, hogy Barnabás már II. Béla alatt is működött, semmit sem bizonyít; vagy elképzelhető, hogy az élő uralkodó hiva-

talban levő kancellárja magát ne az akkor uralkodó király, hanem az előde jegyzőjének mondja? Ezekután csak azt kell még megjegyeznünk, hogy a magyar szavak írását teljesen figyelmen kívül hagyja s így egyáltalán nem tudja cáfolni Jakubovichnak talán erősebb érvét. Hiába állítja tehát a magyar történet iránt ilyen nagy érdeklődést mutató német tudósunk saját feltevéséről, hogy az «természet-tudományi exakt módszeres» kutatás eredménye, ezt nemcsak a hivatásos történészek, de a nagyközönség sem tudja elhinni neki.

Mindenesetre hálával tartozunk, amiért nem hagyja feledésbe merülni Anonymus személyét és a *Gesta Hungarorum*-mal kapcsolatban néhány percre újra felidézte ezeréves történetünk dicső emlékét. *H. Pálffy Ilona.*

Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerkeszti: *György Lajos dr.* Kiadja az Erdélyi Múzeum Egyesület. Cluj-Kolozsvár. 1931—32. 38—52. füzet.

Erdély magyar tudományos élete az imperiumváltozás óta majdnem kizárólag az *Erdélyi Múzeum Egyesület* körében folyik le. Bár az Erdélyi Múzeum gyűjteményeinek jogállása még mindig tisztázatlan, magában a Múzeum Egyesületben komoly tudományos élet folyik. Itt fejtik ki működésüket az Erdélyben maradt tudománnyal foglalkozó magyarok s a különböző szakosztályok egyre fokozottabb tevékenységű életet élnek. Az egyesület pár évvel ezelőtt újra megindította nagymúltú folyóiratát, az *Erdélyi Múzeumot*, melynek komoly hasábjain az erdélyi tudósokon kívül szóhoz jutnak erdélyi tárgyakkal foglalkozó magyarországi tudósok is. Míg a természettudományi és orvostudományi szakosztály élete inkább az osztálygyűléseken és az évi nagy magyar társadalmi eseményt jelentő vándorgyűléseken folyik le, addig a humanista tárgyakkal foglalkozók inkább a folyó-

irat hasábján jutnak nyilvánossághoz. A folyóirat jelentősebb cikkei különnyomat formájában is napvilágot látnak s ezek gyűjteménye az *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorozata, melyet a folyóiratot is szerkesztő György Lajos szerkeszt. Ha végigtekintünk a sorozat legújabban megjelent füzetein, érdekes képet nyerhetünk egyrészt az erdélyi tudományos élet intenzitásáról, másrészt arról, hogy milyen témák foglalkoztatják elsősorban az erdélyi nagyközönséget is. Hisz a külön füzetekben elsősorban azok a dolgozatok jelennek meg, amelyek szélesebb körű érdeklődésre számíthatnak.

Igen becses munkát végez évről-évre *Ferenczi Miklós* az erdélyi magyar irodalom könyvészetének összeállításával. A közelmúltban két füzetben számolt be az 1930. és 1931. év könyvterméséről. Hasonló munka nálunk is elkelne. Időszerű nemzetpolitikai kérdéssel két füzet foglalkozott: *Balogh Arthur* vizsgálta a székely vallási és iskolai önkormányzat kérdését és *Oberding József György* ismertette azokat a törekvéseket, amelyek a román törvényhozásban a mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányultak. A filozófiát *Varga Béla* kitűnő tanulmánya képviseli az individualitás kérdéséről. Az erdélyi történelemnek több füzet van szentelve. *Asztalos Miklós* új elméletet nyújt a székelyek őstörténetéről, *Kemény Katalin* részletesen ismerteti az erdélyi emlékirókat, *Balogh Jolán* pedig a gyulafehérvári olasz freskókról számol be. A történet és irodalomtörténet határán mozognak *Kristóf György* és *Hofbauer László* tanulmányai. Kristóf egy-egy füze Eötvös József erdélyi utazásáról, valamint Kazinczi és Erdély viszonyáról számol be; Hofbauer pedig az *Erdélyi Híradó* történetét állítja össze. Tisztán irodalomtörténeti tárgyakat dolgozott fel *György Lajos* és *Dömötör Sándor*, előbbi Eulenspiegel magyar nyomait, utóbbi Vida György facetait

vette vizsgálat alá. Dömötör másik füze, melyben a cigányok templomával foglalkozik, néprajzi természetű.

Valamennyi füzet értékes közleményt tartalmaz s érdekes betekintést enged az erdélyi tudományos élet probléma-világába. Áruk alig néhány fillér. Igazán megérdemelnék, hogy minél többet olvassanak el belőlük itt, a csonkaországban is.

A. M.

Német Philológiai Dolgozatok. XLV—LI.

A magyar-német szellemi érintkezések feltárása a hazai germanisztika elsőrendű feladata és kevés tudományág van Magyarországon, amely hivatásának ennyire meg is felel. Ezt a célt szolgálja az a nagyrészt doktori értekezésekből álló sorozat, amely Német Philológiai Dolgozatok címen Petz Gedeon, Bleyer Jakab és Schmidt Henrik szerkesztésében jelenik meg s immár átlépte a félszázas jubileáris számot. A címjegyzéket áttekintve sokoldalúan bontakoznak ki a lehetőségek, amelyek a magyar-német szellemi kapcsolatok kutatója számára nyitva állanak: a magyarországi német irodalom, a hazai német nyelvjárások, sajtó, színeszet története, német írók magyar és magyar írók német kapcsolatai. Az egyes füzetek némelyike önmagában jelentéktelen részletmunka volna, de így, beleállítva a céltudatos kutatás szolgálatába, egy kő a nagy építményhez. Az egyik folytatja a másik munkáját, az egyik részlet a másikhoz kapcsolódik. Kicsinységünkben és esettségünkben nem mondhatunk le szellemi energiánknak és termelésünknek egy szemcséjéről sem, még arról sem, amit egy doktori értekezés képvisel. A Német Philológiai Dolgozatok céltudatossága példát ad az erők összefogására.

Az utolsó hat füzet kicsinyben ízeletet ad az egész sorozat sokoldalúságáról. Osztern Rózsa (XLV.) a zsidó újságírók szerepét ismerteti a hazai

németnyelvű sajtóban a Pester Lloyd megalapításáig (1854). Ez szinte előjátéka a zsidóság magyar irodalmi térfoglalásának. A hazai zsidóság II. József intézkedései óta a németnyelvűségre tért át. Mihelyt a II. József alkotta tanításügyi intézkedések szerint nevelt zsidó generáció felnőtt, az 1810 és 1820 közötti években, a zsidók a nyilvános szereplés terére léptek és bámulatossággal özönlöttek el a magyarországi német sajtót. 1819-ben hárman működnek a pesti német sajtóban, 1848-ban huszonhárman. Kilencc olyan hazai német folyóirat és hírlap van ebben az időben, amelynek zsidó az alapítója, szerkesztője s túlnyomó részben a munkatársai is; részben zsidó vezetés alatt állott s nagyrészt zsidó munkatárssal dolgozott három; keresztény vezetés alatt zsidó munkatársakkal dolgozott öt; zsidómentesek csupán a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*, a *Pester Zeitung*, a *Gemeinnützige Blätter* és a *Vierteljahrsschrift von und für Ungarn* voltak. A zsidó írók és ujságírók életében magyarországi szereplésük nagyrészt csak epizód. Hiába írja Einhorn Ignác az *Ungarischer Israelit* megszűntekor (1848): «Der ungarische Jude hört auf in diesen bewegten Zeiten sich als Jude zu fühlen, er ist in Zeiten der Gefahr Ungar mit Leib und Seele», — a zsidó írók, mihelyt lehetett, külföldön kerestek nagyobb érvényesülési lehetőségeket, így Saphir Móric Gottlieb, Beck Károly és Vilmos, Hugó Károly. Sokat tettek a magyarság külföldi megismertetéséért, bár ők a hibásak abban a hamis képben, melyet a külföldi közvéleményből nem lehet kitörülni. A magyar lélek mélyére nem hatoltak, a magyarság számukra az akkor divatos és romantikus exotikum: csikós, pusztá, cigány és paprika.

Osztern Rózsa dolgozatának bizonyos szempontból folytatása Fürst Ilona munkája. (L. Dóczi Lajos, mint

német író. Egy zsidó írói nemzedék típusa.) Dóczi az előző nemzedéknek a magyarsággal rokonszenvező, de német zsidó íróival szemben már a teljes kétnyelvűség fokán áll. Drámáit magyarul és németül írja, két nyelven kerülnek színpadra; munkásságának legértékesebb része egyrészt a magyar irodalom értékeinek németnyelvű tolmácsolása, másrészt német költői remekek magyar fordítása; csúcsa az *Ember Tragédiája* németül s a *Faust* magyarul. Magasívelésű karrierje típusa az asszimilált magyar zsidó pályájának a liberalizmus korában. Id. Andrássy Gyula gróf bizalmasa — mint Kossuthé Helfy Ignác és Schwarz Vilmos, Deák Ferencé Kónyi Manó és Falk Miksa, Rudolf trónörökösé Futaky Gyula — s az ő segítségével jut el magas méltóságáig, a külügyi sajtófőnökségig; magyar névvel, magyar báróként és keresztény hitre térve hal meg. A realizmus korában konzervatív beállítottságánál fogva romantikus, lelkiileg minden sikere ellenére sem szabadul a «Minderwertigkeitsgefühl»-ből fakadó öniróniától, ami talán zsidó származásának velejárója.

Szemző Piroska (XLVII.) német írók pesti kiadóiról közöl érdekes adalékokat (1812—1878). A magyar és német szellemi élet közötti kapcsolat a XIX. század elején a magyarországi német folyóiratok és zsebkönyvek megindulásával óriási élénkülést mutat; ezek igyekeznek a magyar nemzetet és szellemi termésének legjavát a külfölddel megismertetni, de másfelől a német irodalmat is közvetítik a magyar közönséghez. Dolgozó társaik közé tartoznak J. N. Vogl, J. G. Seidl, Grillparzer, Stifter is. A német írókat magyar kiadókhoz először a magyarországi enyhébb cenzúra hozza. Különösen Hartleben Konrád Adolf és Heckenast Gusztáv tűnnek ki, mint német írók magyarországi kiadói; kiadásaikat szép és szolid kiállításukkal kelendőknek is tudták tenni. Őket

választják kiadójukul többek között Hammer-Purgstall, Brentano, Feuchtersleben, Lewitschnigg, sőt Stifter, Hebbel és Rosegger is. A könyv függeléke az egyes íróknak pesti kiadóikhoz intézett kiadatlan leveleit közli.

Kardos Emilia (LI.), a pécsi német sajtó és színészet történetét ismerteti nagy levéltári apparátussal, amely egy kissé meg is terheli és színtelenné teszi előadását. Nagy érdeme, hogy kiterjeszkedik a magyar sajtóval és színesszettel való kapcsolatokra és a közönségre is, amelyről színésztörténeti írók gyakran olyan szívesen megfélemlenek. Ezzel aztán előadásuk légűres térbe jut, hisz a közönség a színház létfeltétele, levegője. Megállapítja Pécsre nézve is, hogy a német színház közönségét a magyar úrikorok adták, bár nem tud arról, hogy ez mindenütt így volt. A hazai német színtársulatok csaknem kizárólag magyaroknak játszottak s ez teszi őket éppen számunkra jelentőssé.

Végül Monsberger Ulrik (XLVI.) a hazai német naptáirodalom történetét vázolja 1821-ig, Erdődi József (XLVIII.) a finnugor és indogermán népek legrégebb érintkezésének néhány bizonyítékát sorakoztatja fel, az őshazára vetítve vissza a magyar-német szellemi kapcsolatokat. Jenőfi Éva (XLIX.) a szegedi német telepesek és céheik történetéhez közöl adatokat s röviden, mint a szegedi német céhek kulturális hatását, a szegedi német színház történetét is tárgyalja. Schilling Rogér hatalmas apparátussal, a legmodernebb kutatási módszerrel kimerítően foglalja össze Dunakömlőd és Németkér telepítés-, népiség- és nyelvtörténetét. (LII.)

A dolgozatsorozat jelentőségét emeli az a Németországzserte erősödő érdeklődés, amely az «Auslanddeutschtum», a német határokon kívül élő németiség iránt megnyilvánul. Nekünk kell ezekkel a kérdésekkel foglalkoznunk, mert mi magyar szemmel s a

magyar viszonyok ismeretével nyúlunk hozzájuk s igazabb képet tudunk adni, mint az, aki kívülről közelíti meg őket.

Pukánszky Kádár Jolán.

Szent István Könyvek. A tudomány népszerűsítésének szolgálatába állított *Szent István Könyvek* immár száz kötetet meghaladó kitűnő sorozata újabb *hat* értékes művel gyarapodott. Nemrég jelent meg Auguste Diès élvezetesen megírt *Platon*-ismertetése, mely nemcsak a nagy görög filozófus emberi és szellemi arcképét rajzolja meg eleven tollal, hanem színes kor-képet is fest az akkori antik világról. — P. Takács Ince a keresztény üldözések történetét írta meg *Nérótól Diokléciánig* címen. A történetíró tárgyilagosságával és pontos adatszerűséggel ismerteti e véres korszak szörnyűségeit és az első keresztények csodálatraméltó heroizmusát. — Stuhlmann Patrik dr. pompás és alapos pszichológiai munkát írt *Az ifjúkor lélektana* (Scientia amabilis) címen. Az emberi élet e nagyjelentőségű fejezete, bonyolult kérdéseivel, kényes és nagy körültekintést követelő jelenségeivel csak a legutolsó évtizedekben lett komoly, tudományos vizsgálódások tárgya. E könyv megjelenéséig hiányzott a magyar szakirodalomban megfelelő, az ellentétes nézeteket kiegyensúlyozó jeles összefoglalás e téren. — Pitroff Pál dr. *A szépirodalom esztétikájá-*nak rendszerébe vezeti be a kötet olvasóját. Ezt a rendszert a legújabb irodalomtudományi és esztétikai eredmények ügyes felhasználásával építi ki a jeles szerző. — K. Török Mihály Miklós a magyar kultúrtörténelem számára nyújt értékes adalékot *A magyar egyházpolitikai harc története* c. művével. — Schütz Antal az alkalmazott etikát szolgálja hasznosan, tanító erővel *A házasság* összefoglaló címen közreadott tíz előadásában. (—é—)

Woyciehowsky József: Sipos Pál élete és matematikai munkássága. (Bpest, 1932. Athenaeum.)

Főlemelő tanulással szolgál ez a bámulatatos szorgalommal megírt füzet: a régi nagy magyar matematikusok sora nincs lezárva azokkal, akiknek neve átment a köztudatba. Lehangelő tanulás is járul ehhez: a tehetség, a tudás, nálunk sem az egyénnek, sem a nemzetnek nem hoz annyi gyümölcsöt, amennyit ígér, amennyit joggal várni lehet tőle. Sipos Pálról alig tudott valamit a magyar tudománytörténelem, most Woyciehowsky József kideríti, hogy korának európai viszonylatban legkitűnőbb matematikusai közé tartozott, akit az elipsziszről írt tanulmányáért 1795-ben a berlini akadémia aranyéremmel tüntetett ki, olyan eredményért fejezve ki ötven arannyal tetézt elismerését, amelyhez hasonlóért a francia akadémia csupán száz év múltán adott jutalmat. Harminchat éves korára jutott ide Sipos, — eddig emelkedő az életpálya íve. Enyedi deákévek után a Telekiek támogatásával tett külföldi utak következtek. Majd a kis szászvárosi iskola rektora lesz. (Mondjuk-e magyar sorsnak, hogy ez a szászvárosi iskola pár évvel azelőtt szűnt meg, hogy volt rektora elfoglalja helyét az ismert halhatatlanok sorában?) Innen elhívják Sárospatakra, de a magyar sorsot már nem kerülheti ki. Mélyülés helyett szélesedik munkássága, filozófussá, versíróvá, szónokká kell lennie a környezet parancsára. Összesen húsz évig sem foglalkozott tanítással, mikor — megint régi magyar szokás szerint — 50 éves korában tordosi lelkésznek megy. És másokat segített, mecénáskodott, ahelyett, hogy tudományos céljaiért önző lett volna. Ötvenhat évvel sírba száll. Ne sajnáljunk egy könnyet Sipos Páltól, aki nek sorsa annyi magyar nagyotakárnak tükre és mondjunk szívesen

köszönetet Woyciehowsky Józsefnek, aki tudománytörténelmünk e nagy-jelentőségű alakját tudományos alapos-sággal és lelkesedéssel fedezte fel a gyorsan felejtő utókor számára.

Török Pál.

Rapaies Raymund: A magyarság virágai. Nagy 8°; 4 színes műmelléklettel, 14 táblával és 125 szövegrajzzal; 1—423 old. (Természettudományi Könyvkiadóvállalat XX. ciklusának I. kötete) Budapest, 1932.

Ezzel az új könyvvel valahogy úgy vagyunk, mintha már régi ismerősünk volna. És egészen bizonyos, hogy a könyvesbolt kirakatának üvegtáblája mögül azzal a meghitt mosollyal üdvözli a rátekintőt, aminővel a régi, jó-ismerőst szokás.

A magyarázat egyszerű. A könyv a legkedvesebb, terhünkre sohasem váló, önzetlen barátunkról, a virágokról szól. S még hozzá: a magyarság virágairól. És bizonyosan a bennünket sanyargató tél hidege is fokozza velük való újabb találkozás meghitt melegségének vágyát. A virág az enyhe évszakok napsugarát juttatja eszünkbe; sőt ennek jelenlétét talán még a téli zimankó idején is el tudja velünk képzelteni.

A szerző neve is ismerős. Nemcsak szaklapok foliánsokká fejlődő kötetiben, hanem népszerűsítő folyóiratok és napilapok hasábjain is sűrűn találkozzunk vele. Tudjuk, hogy mondani-valója mindig érdekes, előadásmódja pedig lebilincselő.

Ismeretes: a jól megválasztott könyvtéma már magában is félsiker. S hozzágondoljuk: könnyű dolga van a szerzőnek, mert hálás a virágokról írni, sőt úgy is írni, hogy a könyvnek sok olvasója legyen. Kellenek-e csalogatóbb fejezetcímek, mint: kökörösín, rózsa, gyöngyvirág, nárcisz, tulipán, rozmaryn, krizantémum, muskátli?

De kezdjünk csak az olvasáshoz! A könnyen megírható virágos könyv

föltevéséből csakhamar kiábrándulunk. Azt, amit Rapaics ebben a könyvében megírt, bizony nem volt könnyű megírni. Mert a könyv tartalmának csak egy része növénytudomány, de talán ugyanannyi, vagy még nagyobb része nyelvészet, történelem, esztétika. Mindezek szervesen összefüggő egészzé fonódnak össze a szerző művében.

A szerző otthonossága különösen a kolostorkertek, régi vár- és díszkertek virágai és herbái közt szembetűnő. S jóllehet az idevágó s különösen a XIV—XVI. századra vonatkozó följegyzések külföldi kertekről szólnak, ezek részletes ismertetése mégis megokolt, mert — mint egyes utalásokból nyilvánvaló — a hazánk földjén levő ilyen kertek is egészen hasonlók voltak. Ezek, írja szerzőnk, «mindenesetre olyanfélék lehetek, mint amilyenek Albertus Magnus leírásából a nyugati várkerteket megismertük».

És ha itt megnyugszunk az analógiákban, még inkább megnyugodnánk ott, ahol az írott források, vagy egyéb történelmi bizonyítékok száma még jobban elapad. Közismert dolog, hogy a levediai, s általában pogánykorbéli magyarságra vonatkozó adatoknak mennyire szűkében vagyunk. Nem is várjuk tehát, hogy őseink növény- virágkultuszának bizonyítása nagy adattömeggel történjék. Velünk szemben azonban a szerzőt csak nagy, és sok oldalról ellenőrzött adathalmaz elégíti ki. Minthogy pedig pogány őseink hagyatéka ebben a tekintetben hiányos, Rapaics — több helyütt elszórt megjegyzései szerint — alig-alig hajlandó az ősmagyar virágkultusz tényét elismerni. Úgy látjuk azonban, hogy az írott bizonyítékokhoz ebben az esetben túlzottan ragaszkodó szerző is más képet nyert volna erről a kérdéstről, ha csak egyszer is összesítette volna az idevágó adatokat. A kökörcsín és gyopár ősmagyar szavakon kívül ugyanis a többit csak a sorok garmadájában itt-ott elpottyantva

találjuk; jelentőségük így nem is tűnhetik szembe.

Teljes elismerésünk illetheti a szerzőt, kivált a gyopár, istenfája, viola, gladiolusz nevek értelmezése körül évszázadok folyamán fölgyülemlett zavarosság eloszlatásáért. A kökörcsínkérdésben is sokat tisztázott a szerző. Ezekon kívül a rózsáról, gyöngyvirágról, rozmaringról szóló fejezetek, valamint az igazi sárgaliliomot tárgyalt részlet a legsikerültebbek.

A szerzővel együtt őszintén sajnálhatjuk, hogy a mai viszonyok Erdély nagy könyvtárainak, s az erdélyi családok levelesládáinak átkutatását jórészt lehetetlenné tették. Pedig nyilván nem egy kérdés juthatna úgy teljes megvilágosításhoz. A szerző több ízben is érinti, hogy Erdély virágkultusza nem mindig jár egy csapáson az anyaországgal. Hogy csak egy példát említsünk: Erdélyben soha senki sem hívja másképp az orgonavirágot, mint borostyánnak.

Mindent összefoglalva elmondhatjuk, hogy Rapaics igen jól oldotta meg föladatát s a Természettudományi Társulat legújabb, valóságos díszmű hatását keltő kiadványa méltán igényelheti nemcsak a Társulat tagjainak, hanem a kívül állók fölkaroló érdeklődését is.

Gaál István,

Méhes Gyula: Kémiai kíséretek.

A szerző kiadása. 1932. 226 lap.

Az első pillanatban, talán kissé furcsán hat, hogy a Napkelet olvasóit egy ifjúságnak szánt és kémiával foglalkozó könyvre figyelmeztetjük. Ez a furcsaság azonban rögtön eltűnik, ha meggondoljuk, hogy 1—2 évszázaddal ezelőtt pedagógiai módszertanra vonatkozó írások a legnagyobb figyelmet keltették és a tanult emberek, fényes szalonok megbeszéléseinek állandó tárgyai voltak. Comenius, Pestalozzi és hogy éppen csak említsük, Rousseau írásai lázba hozták a társadalmat

Azóta nagyot fordult a világ.

A pedagógiai munkák sorsát és útját manapság ritkán vagy talán sohasem kíséri megfelelő «előkészítés». Ezek megjelennek a legnemesebb elgondolásokból és a jobb jövő előkészítése érdekében. Rendesen tanférfiak írnak egymásnak. Ez annál feltűnőbb, minthogy talán egy kor se volt még soha, amely problémáinak megoldását oly mértékben várta volna az iskolától, mint ez a kor. Egyik oldalon a legnagyobb igénybevétel, a másikon a legteljesebb közönyösség.

Jelszavak röpködnek: egyszer a játszvatanulás, máskor az egyéni nevelés, természettudományi vagy történeti szempont a felfogás, latinos vagy nem latinos képzés, öntevékenységek, munkaiskola vadul kavargó viharában, csendben kiáll egy tudós és pedagógus, belenyúl nem tőzséri-bőségű zsebeibe és hosszú évek alatt gyűjtött tudását bölcs és egyszerű szavakban odateszi a magyar szülő és a magyar ifjúság elé. A régi idők nagy pedagógusainak gesztusa ez.

Mi van ebben a könyvben? Több száz egyszerű kísérlet, de úgy, hogy mindegyik lépcsőül szolgál a következőnek és úgy, hogy minden kísérlettel az anyag és az eszközismeret bővül és végül, ami a leglényegesebb, ami miatt ez a kis könyv a nagyközönség és a szülők belügyévé válik, megtanítja a gyermeket az önálló munkára és a saját munkagyönyörén keresztül

elvezeti a lelkeket a szemlélődés, az elmélyülés, a valódi tudás és az összefüggések megtalálásához. A sokat hánytorgatott *munkaiskola* van itt előttünk, amit pár fillér árán, egy kis kopott sarok asztal mellett minden gyerek könnyen végigcsinálhat. Ilyen könyv nincs külföldön se, nálunk se volt. A könyvet kézbe kell venni és olvasni. Minden útbaigazítás, minden tanulás soronkint következik. Az oxigén, a hidrogén s a többi elem tulajdonságai, a cserebomlás, kémiai egyenlet s ezer más, amit annyi fáradsággal és oly útott egykedvűséggel tanul a gyerek, itt szépen előtte van, de mint egy finom csomagolású skatulyából ő maga szedi elő és mindjobban gyönyörködik azokon a kincseken, amelyeket maga fedez fel. A *serdültebb* ifjúságnak szánt könyv ez, vagyis a középiskola 12—16 éves tanulóinak szól. De okulhat belőle bárki. Jól mondja róla *Pintér* Jenő tankerületi főigazgató: «a könyv a maga nemében hézagpótló», mert «sok igazuk van azoknak, akik azt tanítják, hogy az ifjúság önképzése csaknem oly fontos, mint iskolai tanulása». Kavargó, társadalmi és gazdasági átalakuló korunkban azok győznek, akik öntevékenységen nevelt világos célkitűzés mellett erős akaratúval rendelkeznek. Ez a könyv arra nevel, azért közügye a magyar vezető társadalomnak.

Geszti Lajos.

Néhány héttel ezelőtt jelent meg Pauler Ákos egyetemi tanár «Bevezetés a filozófiába» c. alapvető nagy művének immár harmadik kiadása. E nagyjelentőségű esemény kapcsán legközelebbi rovatunk főcíkke, melyet Brandenstein Béla báró ír, ismertetni és méltatni fogja Pauler Ákos nagykoncepciójú filozófiai rendszerét.

Elhúnytak.

Paul Ernst.

Németország mai legkaotikusabb napjaiban meghalt egy író, akinek egyetlen törekvése, egész életcélja az volt, hogy tiszta formákat, magasabb és egységet adó erkölcsi tartalmat találjon irodalom és élet számára. A XIX. század végének impressziómorzsákon, hangulat-rágógumikon kérődző formátlanságának, tétova anarchiájának közepette, formailag tökéletes, mely emberi és etikai alapokon nyugvó, nagy stílusú költészetet követelt. Lobogott benne a vágy, az élet tisztultabb formái, egyszerűbb örömök, mélyebben átélt fájdalmak valami magasztosabb hősiség után, ami szöges ellentétben állt az akkor már nagyobb mohósággal bontakozó kapitalizmus megalkuvó egész utilitárius létezésével. Eszményi célkitűzések, minden kicsinyest, időleget lerázó, az öröklét jegyében fogant stílus lebegett Paul Ernst szeme előtt. Ugyanezért a célért küzdött Stefan George és köre a lírában, míg ő a dráma és a novella problémáját akarta hasonló szellemben megoldani.

De úgy hitte: először magát az életet, a társadalmat kell átformálnia az elsőrendű nagy stílus számára. Pályáját mint politikus kezdte. Tolsztoji eszmék hatása alatt a szociáldemokráciához szegődött. Hamarosan ki is ábrándult belőle. A marxi osztályharc éppen ellentéte volt annak a lelkében élő arisztokratikus törekvésnek, amely az egész emberiséget a lelki harmónia

és az intellektuális felsőbbtség magasabb szintjére akarta emelni. Úgy érezte, hogy a szociáldemokráciában hiába keresi azokat a tisztultabb erkölcsi alapokat is, amelyekre szerinte minden politikát építeni kell. Azért rövidesen szakított a szociáldemokráciával, sőt nemsokára végkép búcsút mondott a politikának. Életének ezt az első folyamatát híven tükrözteti első életrajzi regénye «*Keskeny út a boldogsághoz*», amely «egyben megkapó ábrázolása az 1890-es évek lelki és szellemi légkörének». (W. Marcholz.)

A cselekvő politika után egyszerre az ellenkező végleten tűnik fel Paul Ernst szellemi tevékenysége: az elvont eszteticizmusban. Mintha a század-forduló esztetikai kultúrája, amely a reális élettől elvonatkozva az abszolút szép légüres térbe állított bálványát lelkendezte körül l'art pour l'art himnuszokkal, őt is teljesen meghódította volna. Ez azonban csak látszat. A *Weg zur Form* tündöklő világosságú kritikai szelleme nem pusztán formai problémákkal foglalkozik, nemcsak a formák tiszta kifejezésével akarja a dráma és a novella új nagy megújódását elérni, hanem erkölcsi alapjaik megteremtésével is. Még politikai pályájának visszhangjaképpen élt benne az ellenszenv a kapitalista rendszer sivársága iránt s az egyetemes emberi szempontok világos áttekintése s az a törekvés, amely végső fokon egy jobb, boldogabb, emberibb korszak messzianisztikus álmát ringatta maga előtt iránytűnek. Hogy mennyire át van hatva nála

minden esztetikai elmélet erkölcsi szempontokkal, saját vallomása igazolja *Ein Credo* című essay-gyűjteményének előszavában. «A legmagasabb, amit emberi akarat saját erejéből kiküzdhet a «tragikum», mert az emberi akarat legmagasabb formája az ethos ; de van magasabbrendű dolog is az emberi akaratnál, mégpedig az isteni és magasabb az ethosnál, ez pedig a vallás.»

Paul Ernst irodalmi munkásságának négy fejezet-címet adhatunk : essay, dráma, novella, éposz.

Mint essayista eleinte erősen elméleti. Szerinte a legtokéletesebb legzártabb művészi forma a dráma, ennek az elméletébe mélyed hát bele régi klasszikus tragédiák beható elemzése alapján. Szerinte a dráma: küzdelem, még pedig a hős küzdelme sorsával. A mag, amelyből a tragédia a költőben kisarjad, két kikerülhetetlen szükségesség kereszteződése. Ennek a kereszteződésnek ütközőpontjában áll a tragikus hős. A tragédiának megdönthetetlen törvényei vannak, amelyek kényszerítők, mert mint valamennyi költői forma nem a véletlen alkotásai, hanem az emberiség örökké változatlan lelki szükségletei hozták létre őket. Drámai hős csak magasabbrendű ember lehet, mert csak az ilyenben van meg a szükségszerű sors kényszerével szemben az erkölcsi választás szabadsága, mert csak az ilyen ember tarthatja az erkölcsi küzdelmet az élet legfontosabb értékének. És csak az ilyen emberben emelkedhetik az egyéni sors egyetemes, tipikus jelentőségűvé. Éles kritikával fordul azután a modern naturalista és neoromantikus dráma formátlansága, esetlegessége, művészieltlensége ellen. Szerinte az a művészet, amelynek más célja nincs, csak-hogy okozati összefüggéseket bogozzon ki, nem művészet, hanem legfeljebb tudományos elméletek tetszetős példatára. A naturalista regény, amely

mint a regény általában, csak félművészet, nem is tűzött ki maga elé más célt, mint hogy ismereteket és modern eszméket terjesszen. Paul Ernst ezért elfordul a regénytől s inkább a novellát fogadja szeretetébe, amely szerinte a drámai után a legzártabb s a legetikusabb művészi forma. Mint a drámában, ahol az antik tragédia a mintaképe, itt is a régi olasz novellából indul ki és klasszikus remekművekre alapított elméleteivel megindítója lesz a mult századvégi neoklasszicizmusnak, amelynek legkiemelkedőbb harcosai mellette Wilhelm von Scholz és Samuel Lublinski és Emanuel von Bodman.

Paul Ernst azután megpróbálja az elméletet valóságra váltani. Első lépései ezen a téren nemcsak új formák keresését jelentik, hanem küzdelmet a naturalista indulás formátlanságainak leküzdéséért. Útmutatással szolgál itt neki a régi olasz novella, amelyből 1902-ben két kötetre való gyűjteményt ad ki. Ennek hatása alatt születik *Kelet hercegnője* című novellás kötete, amelynek rövidlélezetű darabjaiban a klasszikus olasz novella cikornyátlan, szigorúan a tárgyra és az elbeszélésre szorítókozó vonalvezetését próbálja érvényesíteni. Minden lélektani elemzés a lehető legszűkebbre korlátozódik itt, minden történés, cselekvés, mozgás. Minden mondat tovább viszi az eseményt. A kötet legkiemelkedőbb novellája Dzsingizkan halála, amelyben tökéletesen érezzük a sors és jellem kölcsönös egymásra utaltságából fakadt szükségszerűséget. De tetőpontját *Cosimo halála* című kötetében éri el Ernst novellairó művésze.

A drámában változatos drámai és vígjátéki kísérletek után (Demetrios, Az arany, Canossa, Egy éj Florencben, Lanval lovag, Szent Krispin stb.) a *Brunhilde* című tragédia jelenti nála a beteljesülést. Mint a novellában úgy a drámában is a legszigorúbban

a cselekményre igyekszik szorítani a formát. Kis számú szereplő, a tér és idő lehetőleg pontosan betartott egy-sége jellemzi. A *Brunhilde* ebben a tekintetben is mintaszerű. Brunhilde nászéjtszakáját követő napon játszik napkeltétől napnyugtáig. A dráma megírásában Sophokles lebegett előtte. A *Brunhilde* éppen olyan lesújtó, kikerülhetetlen végzet dráma, mint az Oidipos. Mint a maga fölött ítéletet ülő király úgy áll Brunhilde is Siegfried holttesténél s miközben nemes lelkét a legnemesebb lelkével eljegyzi, ledöfi magát a halott Siegfried kardjával. Paul Ernst maga is úgy érezte, hogy a *Brunhilde*-vel sikerült elméleteit igazolni s ezúttal sikerült neki megírnia azt a tragédiát, amelyet akart. De nem állt meg itt. A tragédia tisztán emberi konfliktusai után valami még magasabbrendűt keresett, ahol az emberi sors már metafizikai hatalmak sodrába lendül. Így írta meg *Ariadne Naxosban* és *Kassandra* című drámáit, amelyekben már valóságos miszteriumok korvonalai bontakoznak ki.

Ernst előtt tehát a legmagasabb célok lebegnek, a nagy drámát, az új istenek misztériumát akarja megteremteni. De tiszta, nemes és magasrendű szelleme hajótörést szenved ebben a törekvésben. Az a vád, hogy Ernstben a költő nem ér fel a teoretikussal. A nagy célkitűzésű, tiszta tragikái eszmények szerint felépített drámák mint költemények sápadtak, vérszegények és bár Ernst a drámát a tömegek művészetének tartja és szánta, éppen a tömegekre hatástalannak. Lehet azonban, hogy ez nem annyira a költői erő hiánya, hanem inkább a túlságba hajtott formatörekvések következménye. Az elmélet igazolását kereső szellem nagyon is szorosán tartja a szárnyalni kívánó lélek gyeplőit. A teremtő képzelet, a lélek intuitív ereje nem tud az értelmi gátlások miatt szabadon kibonta-

kozni. Paul Ernst lelkében is ott van tehát a kettős szükségesség végzetes keresztveződése s az elméletet teremtő intellektus győzelme a költő drámájává válik.

Élete utolsó korszakában új és már meglehetősen elhagyott területre tért Paul Ernst. Hatalmas éposz megírásába kezdett és tíz évig dolgozott a *Kaiserbuch* hat kötetén, amelyben a német nép örök feladatait s ennek az örök hivatásnak tipikus jelentőségű hősökben való kivirágzását akarta megírni a középkori császárság világi és lelki hatalmainak küzdelmében. Ennek a monumentális műnek jórésze még kiadatlan s tulajdonképpen ez a költő hagyatéka népének, amelyet egy eszményi szív szeretetével vágyott a legtisztább erkölcsi alapok magas talapzatára emelni. *Kállay Miklós.*

Pakots József.

1877—1933.

Az idei könyvnapon a Nemzeti Színház függőnye előtt egy kellemes mozgású, ezüstös halántékú, behízeltő orgánumú férfi szólt a közönséghez a magyar könyv tápláló erejéről és a magyar író toll embereinek lázári kenyeréről. Az Írók Gazdasági Egyesületének nevében állt az «ismeretlen könyvvásárló» elé, hogy ennek megsegítő figyelmét és cselekvő jóakarát felébressze a szépirodalom és tudomány munkásai iránt, kiknek nálánál önzetlenebb, találékonyabb és fáradhatatlanabb gyámolítója a nyomorúságnak immár kétszer-hét szűk esztendejében nem akadt. S ezek az írók, pontosan két héttel utóbb: ijesztő örvény módjára megnyílt sirgödrét állták körül a lelkek igaz vonzalmával s az elmék megértő tiszteletével övezett, nemes és áldozatkész barátjuknak, kit a most másodízben, az őszi Balaton-körülí zárandoklás után ezúttal Lillafüreden megrendezett Íróhét küszöbén döntött le az élről a könyörtelen elmúlás.

Pakots József írói, publicistai, politikusi és szervezői minőségében egyaránt a szellem, közműveltség és irodalom javára dolgozott, meggyőződéssel férfiasan és megalkuvás nélkül, modorban és módszerben higadtan, ellenállhatatlanul szeretetreméltó tapintattal és sallangos szövegek nélkül. Csak igen kevés nyitott sír mellett lehet ennyit alkalmi túl-

zástól mentesen, minden szóért őszinte helytállással elmondani, — Pakots végtisztességén íróársadalmunk egyetemessége találkozott mindezeknek mélyen átértett megállapításában. A Jókai-leples koporsó ezúttal a legtisztább részvét és fájdalom magasba emelő vállán vágott neki az örök útnak, a testvéri lelkek földnek csügsztett, makulátlan lobogói között.

Rédey Tivadar.

Színház.

Hazudj igazat!

Korcsmáros Nándor vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Ez évadzáró újdonság színlapjának végén a megjelölés, hogy «Történik: Budapesten. Idő: ma», — egyáltalán nem hazudik igazat. Dehogysis Budapesten, dehogysis ma: ami itt előttünk leperog, az a francia helyzetvígjátékok tájáról s a hetvenes évek korából visszarémelő barátságos kísértetjárás. Ez a kétoldalú «majdnem» házasságtörés, ez a váratlanul hazaérkező férj, ez a *malgré lui* megházasított nyámanyila udvarló, ez a primadonnakultuszban loholó lapszerkesztő, a rosszmájú kebelbarátnőknek ez a lármás triója: mintha egytől-egyig a Paulay-korszak sűgőkönyveiből támadt volna merőben anakronisztikus látszatéletrre, onnan hozta magával a «szalon»-ban járás-keles formáit (azzal az igazán nem döntő különbséggel, hogy a flörtre ráboruló alkonyt itt villanyvilágítás kallantyújával oszlatják el, a gyanakvó férj pedig nyomozásába a telefont is belekapcsolja) s végül még a dialógus fordulatait is azokból a Labiche-iskolabeli darabokból tanulta el. — «Uram! Ön hírbe hozta a lányomat!» — halljuk itt a vőre vadászó kegyelmesasszonytól, ki fiatal korában nyilván sűrűn eljárt Paulay Ede kiváló gárdájának emlékezetes előadásaira. S hogy a káprázat teljes legyen: a második felvonást ama bi-

zonyos szívart lopkodó Inas, meg ama szerelmi kalandjain merengő Szobaleány intonálja, kikről örömmel állapítjuk meg, hogy még mindig viruló egészségben élnek, holott mi azt hittük: régesrég jobblétre szenderültek.

Helyzetvígjáték ez — mint már «említők» — melyben a színészre is pusztán az a feladat hárul, hogy a kimerkedett helyzetből (hol egy félreértett sürgöny, hol egy paraván mögöl előkandikáló s rosszul agnoszkált női boka segítségével) pillanatnyilag minden kicsiholható «mulatságosságot» kicsiholjon. Jellemekről pedig — melyek nincsenek — semmi szó se essék. Ezek az emberek és jellemek a felvonásközökben egyszerűen elfelejtik önmagukat, a léha nőcsábászból például az újabb viszontlátásig a házönzetlen barátja s a családi boldogság mentora lesz, és így tovább.

Méltó efféle foglalkoztatás a Nemzeti Színház jeles művészeihez? Igazat hazudva: nem méltó. Noha valamenynyien hősiesen magukra erőltették a szerző ártatlan elgondolását s a tőlük telhető maximális vidámsággal mentették a menthetőt, legsikeresebben a finom Aczél Ilona, a rokonszenves Abonyi, a higgadt Timár, a közvetlen Vizvári Mariska, a grációzus Ághy Erzsé és a szerzőnek a drámai szendék felöl táplált elképzeléséhez pompásan hozzásimuló Füzes Anna. A vendég Táray ezzel a kivaszt színműróval nem sokra juthatott. Az egyetlen

Sugár szerzett rövid epizódjával valódi örömet: ő «juszti is» megmutatta a szerzőnek, hogy a színész a maga fantáziájából mennyivel megtoldhatja akár a leglaposabb szerepet.

A Nagymama felújítása.

Fiatalok vendégjátéka a Nemzeti Színházban.

Csiky Gergely szapora műzsjának ez a könnyes mosolyú terméke majd félszázada állja az időt, s valameddig paradés főszerepének kellő tekintélyű, az öregkor gráciáját lényéből kisugárzó vállalója akad, naiv fordulataiban, fakultas mondataiban újra meg újra megindul a vérkeringés. Az utolsó években Márkus Emilia hódít benne a mély és gazdag egyéniség varázsán túl a nemzeti színházi «nagy stílus»-ból is — multakon nyugvó, jövőknek szóló — nemes leckét adva. Most, hogy a vigjáték évadutói felújításán ennek a diadalmas multnak élő erejét megint felmutathatta: a színház vezetősége színészetünk jövőjének egy egész sor fiatal ígéretével vette körül alakját, akiktől azt reméli, hogy a drámajátzás legelőkelőbb hagyományainak nem méltatlan folytatói lehetnek.

A szereposztás két változata közül mi itt az elsőről emlékezünk meg, mely három ifjú színésznőnek adott alkalmat arra, hogy lényének sugálló erejéért, játékbeli tudásának fokáért a kényes igényű fórum előtt helyt álljon. Komár Julia a Belvárosi Színház színpadi noviciái sorából jutott az unokának, Mártának friss vérmérsékletet és érzelmes bensőséget kívánó szerepéhez. A fiatal művésznő jól fogta fel feladatát, sok finomsággal, néhány valóban lélekből szakadt hanggal hálálta meg a szerep hatáslehetőségeit, de a légkörteremtés képességéből, a játék vívőerejének egy-egy lendületéből egyelőre keveset állított azok szolgálatába. Éppen a döntő jelenetekben nem bírt igazán

meggyőző lenni, ezek magasába eddig megszerzett biztossága és tudása még fel nem lendíti. A Kamara Színház *Fanny*-jában kellemesen feltűnt Olty Magda sem vitte teljes sikerre Piroskának, a tűzről pattant, katonás fiatal lánynak ezúttal gondjaira került alakját, mely egyéniségéhez amúgy sem igen talál. Beszédének kevés volt a lelki fedezete, mozgásának sok a «rendezői utasítás»-jellege; mindebből egyébként igyekvő játékára a szerepenkíviliségnak némi zavaró árnyalata borult.

A színészi mérlegelő- és ítélőképesség fölényes biztosságával, a maga erős egyéniségét a szerep legjobb hagyományaival finoman egybehangolva mutatkozott be Langó Szerafin komikai alakjában Peéry Piri. Őt már a közönség és kritika komoly becslése fogadta, miután fővárosi első évada alatt az igaz tehetség próbáját a legváltozatosabb feladatokban rendre megálta. Ez a most neki juttatott szerep igen hálás, szinte olcsó-áron is az, mivel magában rejti annak veszedelmét, hogy alakítója a helyzeti effektusok kiaknázásán túl bármiféle egyénibb karakterrajzra vajmi kevés alkalmat talál. Peéry Piri két irányban is módját lelta, hogy a hervadó Szerafinát az élclapkonvencióból kiszabadítsa: a ríktó külsőségeket jóleső izléssel letompította, amivel sikerült az alaknak mintegy biztosítania néhány csendesebb, *lelkibb* percet, melyben aztán a testi és modorbeli félszágességek és ferdeségek érzés- és kedélyéleti ráfeleléseit is — legalább átfutó mozzanatokra — szóhoz juttatta. Ezzel az arc- és hangmodulálásnak még ebben a kevés modulációra alkalmas figurában is szokatlanul gazdag készségeiről adhattott számot, méltán felcsigázva a várakozást, hogy ezt a készségeket a mostaninál magvasabb színjátzó feladatokban is kibonthassa. Tőle a Nemzeti Színházban — a groteskségnek

ennyire emberi aláfestéséből következtetve — gyökerükön megragadott

embersorsok teljes gazdagságú fel-
takarását is joggal remélhetjük.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

Batthyány Gyula gróf kiállítása.

Az Ernst-Múzeum legutóbbi csoportkiállításon Batthyány Gyula gróf festőművész legújabb termése nagy sikert aratott. A művész keleti útjának színes és exotikus emlékeit szóltatta meg azon a sajátos, túlkultúrált és bizarr formanyelven, melyet évek hosszú sora alatt szinte a tökéletességig meghangszerelt. A távol-

kelet meseszerű forma- és színélményei kitűnően találkoznak a művész előadási módjával, melyben az álomszerű emlékezés öröme amúgyis nagy szerepet játszik. Batthyány Gyula gróf különös, merész és érdekes ritmusokra épített festészete ezen a kiállításon teljes pompájában áll s méltán aratott nagy sikert a közönség körében.

G. I.

Zene.

Az idei hangversenyévad utolsó érdekes eseménye volt *Bartók Béla* II. zongoraversenyének bemutatása Klemperer Ottó, a berlini Staatsoper volt karnagyának, Kentner Lajosnak és a Budapesti Hangversenyzenekarnak közreműködésével. A mű teljesen logikus folytatása Bartók sajátosan egyéni fejlődési irányának. Az első tétel a régi concerto grosso stílusát mutatja: zongora és tiszta fúvós-zenekar állnak egymással szemben. Ezáltal a hangszerszínnek erős elhatárolása, világos árnyalata, érdes, pattogó jellege erősen hangsúlyra jut. Sajnos, az előadás hiányosságát — éppen a rendkívül kényes fúvós szólamok miatt — ebben a tételben éreztük a legrikítóbban. Már a II. tétel éteri finomságú vonós szólamai, a zongora lágy, fájdalmas motívuma, egészen másképp hatottak, mert a kifejező eszközök is engedelmesebb szolgálói voltak a szerző intencióinak. A közbeszúrt Presto azt a lidércszerű, víziós, egy-

másbaolvadó hanghullámokat villantja fel előttünk, amelyek annyira jellegzetesek Bartók későbbi stílusára: mintha kísérteties árnyak suhannának el előttünk és olvadnának bele a pusztá végtelenbe vesző távlatába. Az utolsó tétel táncszerű, rendkívül világos szerkezetében valósággal tobzódik Bartók kimeríthetetlen ritmikus képzelete. Nem csoda, ha mind ennek, mind a többi tételnek szokatlan nehézségeivel nem nagy sikerrel küzdöttek meg az előadók. Minden Bartók-bemutatónál felmerül a régi óhaj: bár akadna végre egy konzseniális karmester, aki igazi szeretettel és odaadással karolná fel a nagy magyar mester műveit. Hogyan lehet akár a legzseniálisabb alkotásról is csak megközelítő képet nyernünk, ha nincs olyan tolmácsoló, aki a maga szuggesztív erejével felfedné, életrekeltené azokat az új szépségeket, amelyek ebben a műben ma még csak a papíron, kottafejekben szunnyadnak.

Prahács Margit.

Aldous Huxley a homeroszi angol.

Aldous Huxley egyik kisebb regényében, az «After the fireworks»-ben valaki, — illetve miért ne lehetne azt mondani, hogy maga az író — beszél a veji Apollo mosolyáról: ez a négy-öt lap Huxley egyéniségének kvintesszeneciája. A mosoly ártatlan, édes, tiszta — homeroszi; nem kulturált — vagyis kulturált, de egészen természetes módon, elsődlegesen, nem «modernüb»; idealista? — mindenesetre igen, de «illiteratus idealista»; olyan lény egyszóval, aki egyébbel is tud törődni, mint «saját kis személyes állati érzéseivel»; szellemi, egészen magasan szellemi, de a szellem nála nem hisztéria és nem örület, hanem az élet örömében feloldott tudás; növény-állat-gyermek-ember-isten-görög; a Földközi-tenger mosolya ez, azé a tengeré, amely bölcsője volt minden magas emberi életnek.

Ha a veji Apolló mosolyát az ember egy modern angol magas szellemségre képzelem: megkapja Aldous Huxley portréját. Huxley homeroszi angol. A veji Apollo tweedben, esetleg oxfordingben, flanellnadrágban és automobilban. Whitehead, Newman, Freud, Jung, Sombart Werner, Spengler, Dewey korában; de állandó mély, nagyon mély honvágygal a Földközi-tenger levegője után és még mélyebb sóvárgással a tiszta, igazi görög élet után.

A «greek's-eye view — a görög szemmel való látás, a görög perspektíva az egyedüli hely, ahonnan Huxley munkáit a maguk teljes jelentőségében meg lehet érteni.

* * *

Huxley világa az első pillanatra elragadóan mulatságos. Az ember akár-melyik könyvét veszi elő, kell, hogy már a harmadik lapon elmosolyodjék és ez a mosoly az utolsó betűig elkíséri. Az elégtételek milyen tömege! A faggyúszívú milliomos (Chawdron) — a vegetárius theozófiában szenvedő család (Claxtonék) — az élmény-irodalmárok intellektus-csőcseléke (Antic hay) — snobság és szélhámosság (Those barren leaves) — a minden álságok karneválja (Point counter point) — a szocialista tudományos világa bárgyú lapossága (Brave new world) — könnyű és felelőtlen gúny, szellem, ragyogó hasonlatok, villogó kifejezések, játék, átható értelem és mindent semmibevevő nihilizmus. Minden oldalon megközelíthetetlen: páratlanul művelt, a festészetet éppúgy ismeri, mint a muzsikát, az építészetet, történelmet és lélektant; mesterségbeli tudásban senki sem haladja meg: ilyen szabadon, könnyen és világosan ma Angliában senki sem ír; beutazta a világot; illuziói nincsenek; a siker nem is próbálta meg, hogy ellenálljon neki; mindenütt győzött — kell, hogy elragadó legyen.

Ez azonban még nem Huxley műveinek igazi, sajátos, minden más íróétól különböző charme-ja. Mert ez a valami egészen személyes, csaknem fizikai: mint egy gesztus, mint a hanghordozás, mint a fiziognómia. Ez a charme: a homeroszi angol mosolya, az a mosoly, aminek — nem leírására, hanem kifejezésére — Fanning-Apollo alakjában oly nagyszerű szavakat talált. Egy egész

élet üdesége és gyermekien gondtalan játékosága ez : felülemelkedik a modern élet minden kis és nagy gyarlóságán, minden kis és nagy — komolyságán, ostobaságán, nagyképűségén, ürességén és hazugságán. Arra, amit csinál, belőle kell venni a kifejezést : az «Antic hay» ben megcsinálja művészetének egyenletét s ez így hangzik : «Istennégyzet minusz embrenégyzet egyenlő művészet-plusz élet-szer művészet-minusz-élet». — Az ember megborzad ettől a nihilizmustól, de a borzongás hirtelen alábbhagy. Aki ennyire frivolnak mutatkozik, biztosan nagyon mélyre rejti áhítatát. Ez a vakmerő arcátlanság csak bensőségesen komoly vallásosságot takarhat.

* * *

Ha az ember nem áll meg a felszínen, nem áll meg ott, ahol minden olyan üde, olyan elragadóan mulatságos — bolondos, könnyelmű, felelőtlen, sőt illetlen és gonoszkodó, akkor kezdti észrevenni, hogy a tarka, világos farsangi felszínek bizonytalan homályosságokat fednek el. Mulat? — igen, de ez a megsebzett ember mulatsága. Irónikus? — igen, de kétségbeesésből az. Nihilista? — igen, de nem azért, mert önként választotta, hanem, mert nem maradt más választása. «A modern ember egyetlen elképzelhető tisztességes magatartása, ha mindent, ami körülveszi, lenéz, mert van-e még az életnek egyetlen kicsiny sarka, ahol tisztalelkű ember meghúzódhatik?»

Az igazi nagy angol regényírók látszólagos jókedve sohasem értelmetlen nevetés, nem önmagáért való, nem csak-gúny, fölényeskedő ironia. Mindig van e mögött a nevetés mögött valami egészen más : talán csak szomorúság, néha düh, elkeseredett lázadás, vagy keserűség. Swift nevetése kétségbeesett embergyűlöletet takar ; Sterne-é egy szeizmografikus léleknek fájdalmakra való túlérzékenységét, amely «csak nevetéssel tudja megváltani magát» ; Dickens nevetése egy örök kamasz-gyermeki érzésvilág takarója ; Joyce-é, ahogy Powys mondja, «a vér kozmikus táncának tragédiájáé». Amit Huxley nevetéssel takar, egy egész világ sóvárgása : egy vígasztalanul és visszavonhatatlanul tönkrement, zátonyrajutott, elszegényedett, romlott világ sóvárgása a tiszta, nemes, egyszerű, mély élet után.

Mi az a romlottság, ami a modern ember életét a legbelül rejtőző csirájában megmérgezi? — Huxley azt mondja, hogy : az irodalmiság. Az a valami, ami az álpietistákat neveli, de a szellemi kalandorokat és kalandornőket is, az anarchistákat éppen úgy, mint a konzervatívokat, a tudósokat éppen úgy, mint a sarlatánokat. Ez az egész modern élet egy végső tessék-lássék színészi szélhámosság, és pedig igen komoly gondolatok nevében való szélhámosság. Értelmetlen kaosz. Még hozzá ízléstelen és ízetlen is. («Moslék» Huxley kedves jelzője.) Borzongatóan kiábrándító ma élni — Angliában — Amerikában — Berlinben — Párizsban — Rómában, borzongatóan kiábrándító látni a sok irodalommal, pózzal, kosztümmel megmérgezett charlatánt, aki mind kultúrát játszik, vallást, költészetet, filozófiát, művésztörténettel foglalkozik, nadrágtartókat talál fel, vesekövekre vadászik, vagy — végül is — szemébe nevet mindennek az örültségnek, ennek az «örültek táncának». Csupa hamis szerep, mind, mind, mert élettelen, száraz és üres, üres, üres.

És a jövő? Huxley nem remél. A «Derék új világ» (Brave new world) — a falanszter, a szociológusok álma ; az értelem, tudomány, higiénia józanság diadala, igen, — de a homunkuluszok világa, az automatáké. A tiszta ész — de egyszersmind a legsötétebb ostobaságé ; a tisztaságé, — de ugyanekkor az ősi emberi megbecstelenítéséé, «Békacomb, amelyik azért mozog, mert galvani-zálják.» Ez már nem élet, csak reflex.

Huxley művei mégsem elkeserítőek. A nevetés-plusz-élet több, mint a kétségbeesés-minusz-élet. Hogy a modern életet nem veszi komolyan? — de ki veszi komolyan? Hogy elvágjuk a mai világból? — de ki nem vágyik el? Hogy nevetéssel könnyít magán? — de ki nem teszi ugyanezt, akiben van hozzá elég szellem? Egy dologban azonban igen lényegesen különbözök a modern írők legtöbbjétől: Huxley az emberiségtől már nem vár semmit. A fénykor már elmúlt, ez volt a Mediterrán kultúra ideje, a kretai-mykeni-etruszk-görög-római világ. Ez volt az emberiség által elérhető legmagasabb hely. Erről a helyről lezuhantunk s az egyedüli, ami számukra megmaradt, a Mediterrán kultúra csodálata.

Milyen mélyen szívódott művészetébe a görög- latin élet, azt mondatról-mondatra követni lehet. Műveinek háttere, egész elképzelése, filozófiája — mitológiai. Képekben, érzéki, vizionárius, hallucinációs képekben gondolkodik. Nem fogalmat lát, hanem eleven embereket. Nem elméletet épít, hanem lelket. Nem az elvont igazságot keresi, hanem az anyagi, megformált valóságot. Hasonlatainak ereje, szavainak biztos, találó iránya, egész stílusának érzékeltetni-tudása az antik világ hagyománya benne. Nyelve nem a XX. század sápadtan elvont féltudományos kifejezőmódja, amely eldurvult ahhoz, hogy az élet igazi melegségét el tudja mondani, kihűlt ahhoz, hogy az élet forró hullámain át tudja vezetni az egyik emberből a másikba. Huxley kifejezése a közvetlen szemlélet. Nem tudás: — látás. Nem gondolkodás: — átélés.

Ez az öröm maradt meg számára: a látszatlan, a szépségben való gyönyörködés. A görög öröm: «a felszíné — mélységből». És ez az öröm olyan bensős, átható, intenzív, hogy legyőzi a tiltakozást, undort, fájdalmat és kétségbeesést. Legyőzi, különösen, ha Itáliában járkal, Toscanában, a Campagnán, Etruriában — vagyis: «otthon».

* * *

Annak ellenére, hogy ilyen mély gyökereket eresztett a klaszikus kultúrába, Huxley mégis — angol. Angol: szellemének játékosága, sokszor naivitása, angol az érzelmessége, komolysága, s végül angol abban az értelemben, amit nem lehet más szóval kifejezni, csak, hogy angol. Megvan benne a britek feltétlen nyugalma, biztossága, az a valami, ami nem modor, hanem életstílus. Sportszerűség. Komoly játék, vagy, ami ugyanaz: játékos komolyság. Táncos, könnyű lépés. Az intelligencia gazdagsága, fénye és — gyakorlatiassága. Mindehhez odahaza van, de még Angliában is egy kicsit külföldi. Főlényes. A magatartás hüvössége és egy leplezetten nagy tűz parázsló ereje. Gyermekies vadság — ugyanakkor érett és higgadt férfias értelem. — Ez az angolság bevonja és átszővi görögségét. Megszóllaltatja. Megéri. Felöltözteti Apollót, tweedbe, oxfordba, nyakkendő tész rá, szalmakalapot, erős pápaszemet, manikűrözi a kezét, shillinget és zsebkendőt rak a kabátjába, megtömi a fejét szocializmussal, pszichoanalizissal, újsághírekkel és hotelszámlákkal. Csak a mosoly nem változik. «. . az etruszk mosoly . . .», amely az élet szomorú, rejtelmes, szépséges értelmetlenségén mosolyog».

Hamvas Béla.

«Az udvari törpe» írója.

Geissler Horst Wolfram a német írónak ahhoz a nemzedékéhez tartozik, amely ifjúságában és az iskolában még a háború előtti Németország levegőjét szívta magába. Így nincs is

meg benne a legifjabbak nyugtalan-sága, sokszor bizonytalan ziláltsága. Kétségtelenül romantikus író, de nem a töprengő, világtól elfordult fajtaból. Conrad Ferdinand Meiernek, Jean Paulnak, Theodor Fontanenak tanítványára ismerhetünk benne.

Geissler 1893-ban született, ifjúságát Weimar klasszikus légkörében töltötte. 1912-ben, mint egyetemi hallgató került Münchenbe és azóta München állandó lakhelyévé lett. Talán a délnémet város könnyedebbévé, vidámabb talaja fedeztette fel az ifjú Geisslerrel írói tehetségét. Itt érezte magát valójában otthon, hiszen ősei a Zillertalból vándoroltak ki egykor.

Geissler sohasem kötötte magát valamely írói irányhoz, nem volt tagja semmiféle irodalmi iskolának, amely programszerűen dolgozott. Egyetlen törekvést vall a magáénak: mindig a legjobbat írni legjobb tehetsége szerint s mindig még jobbra törekedni. A siker csakhamar mellé is szegődött és támogatta őt célja elérésében. Már első, 1916-ban megjelent regénye, *Der letzte Biedermeier* ismertté tette nevét és megengedte neki, hogy minden energiáját a első törekvéseinek szentelje. Már ez első könyvében előtűnik az író vonzódása és kitűnő érzéke a történeti légkör megteremtéséhez. Alapos történelmi tanulmányai és mély művészettörténeti átérző képessége rajzolatják meg vele azt a színes és intim hátteret, amely előtt azután a cselekmény, legtöbbször szintén történeti, részben azonban költött alakjaival lejátsszódik. A valóság és a költészet aranyzálakkal való összeszővése kapja meg az olvasót Geissler műveiben. Ezt találjuk meg *Az udvari törpe* kis remekben is, mely így Geissler munkásságának kiválóan jellegzetes darabja. A biedermeier és a rokokó az ő szeretett területe. A biedermeierben játszik legismertebb regénye *Der liebe Augustin*, mely számos kiadásban látott napvilágot s amely meleg szeretettel rajzolt történeti világgal, mély humorával méltán egyik legolvasottabb német regény. A rokokó kort rajzolja legújabb nagyobb műve *Die Dame mit dem Samtvisier*, amely

a mult évben különösen Bajorországban keltett feltűnést a bajor és az osztrák történelmi viszonyok ecsetelésével.

Külön kell megemlékeznünk Geissler humoráról, amely minden művén, még a legkomolyabbakon is átvonul s mintegy az alaphangot képezi. E mélyzöngésű humornak semmi köze sincsen a komikumhoz, de ez teszi alakjait oly egyéniekké, ez kölcsönzi nekik azt az éltető és mozgató melegséget, amelyet nem egyhamar felejtünk el. Ebben a tekintetben sokszor hasonlították őt össze Carl Spitzweggel, az ismert festővel, akinek életét Geissler szintén feldolgozta egyik regényében. (*Der ewige Hochzeiter.*)

Geissler művelődéstörténeti értékű költői munkái mellett azon műveiről is említést kell tennünk, amelyek a jelenbe torkolnak s amelyekkel könnyedebb szórakozást kíván nyújtani. Itt mindenekelőtt a Rivierán játszódó, *Weiss man denn, wohin man fährt* c. regényét említjük, amely Amerikában éppoly nagy sikert ért el, mint Németországban.

(München.)

Jókay Zoltán.

Selma Lagerlöf önéletrajza.

Selma Lagerlöf, Észak híres mesemondója nemrég adta ki önéletrajzának harmadik kötetét. Selma Ottilia Lovisa Lagerlöf meleg szavakkal ajánlja a könyvet két unokatestvérének: Afzelius Elinnek és Alannak, kiknek vendégbarátságát többször élvezte Stockholmban eltöltött tanulmányévei alatt.

Az életrajz minden mondata harmóniát és életörömet sugároz. Nincsenek benne *ízgalmas* részletek. A stílus egyszerű és élethű. Kedvesen szívrehatóan meséli el, hogyan utazott Stockholmba orvostanhallgató bátyjával, Daniellel. (Lagerlöf Daniel később orvos lett Kungsälvben, egy kis régi városban, Göteborgtól északra)

Selma Stockholmban szorgalmasan tanulja az angol nyelvet és sokat tornázik. Az embereket meghatja az a tisztaszívű életöröm, mely a kis Selmából árad és megszeretik. A 15 éves Selma már művész, ki a legszürkébb hétköznapi eseményt is a szépség és ünnep díszével vesz körül. Minden dologhoz áhitattal nyúl és ebben áll a később világhírt szerzett író nő erkölcsi és költői nagysága is.

Lagerlöf ezt az élet szépségeivel szemben érzett áhitatát gyönyörűen fejezi ki önéletrajzának egyik legszébb és legköltőibb fejezetében, amelyben ihletett szavakkal írja le a katolikus templomban eltöltött óráit. (Stockholmban két katolikus templom van. Az egyik Szent Eugéniáról elnevezett templom, a másik Mária temploma.) Szívét a mise és az ének meghatja, sírvafakad és úgy érzi, az ég nyílt meg előtte a maga csodálatos titkaival. Lelkesülten, átszellemlen kiált fel a templomban, hogy ilyen szép éneket életében még nem hallott.

Ha az ember Lagerlöfnek ezt az önfeltáró írását forgatja, arra vár feleletet, vajjon milyen erők és tényezők hatottak reá írói művészetének kifejlődésében.

A mesemondó Lagerlöf gazdag fantáziájának egy gyújtópontja volt és ez Marbacka udvarháza: a szülői otthon. Kevés költő van az irodalomtörténetben, kinek életében az *otthon* olyan nagy szerepet játszik, mint Lagerlöfnél. Önéletrajzának az eddig megjelent három kötetében (e művekben életét gyermekkorától kezdve 15 éves koráig tárgyalja) Marbacka udvarházának történetét is adja.

És minthogy Lagerlöf költészetének melódiáját Marbacka udvarháza adta, valahányszor e nagy mesemondóra gondolok, két kép jelenik meg előttem. Először Östra Amtervik falu temetőjét látom. A temetőben a fehér-törzsű nyárfák egy helyen, mint gö-

tikus boltív borulnak össze. A lombos kapu mögött márvány síremlék fehérlik. A síremléket három különálló, téglalakú márványlap alkotja. A középső magasabb és azon egy görög urna áll. A kövekre lelkészek neveit vésték. Wennervik, Morelius stb. (Ők alapították az udvarházat még a XVI. században, Amtervik községnek, mely öt km-re fekszik Marbackától, volt a paplaka.) E nevek mellett, mint születési helyet mindenütt Marbacka udvarházat olvashatjuk. Egy név mellett — Lagerlöf hadnagy neve mellett, — mint születési hely Arvika áll. Ki volt ez a Lagerlöf hadnagy, ki Marbackán megbontotta a hagyományos lelkészi rendet? . . .

És ekkor feltűnik előttem Arvika, a kis wärmandi város a Glafsford partja mellett. A fjord sötét vize széles ívben hullámszik Arvika előtt. A part mellett helyenként komor fenyőerdők váltakoznak friss, halványzöld lombú nyárfákkal. A város dombon épült, ragyogó tiszta házai-
val, csúcsos templomával és virágos kertjeivel. Egész Arvika felett valami életvidám levegő lebeg. A jössehäridiek egész Svédország legvigabb emberei, a könnyed életörömök kedvelői. A művészi hangulatokat, a szépen megnyilatkozó életkedvet tartják a legnagyobb erénynek. Nyugat-Wärmlandban hisznek a szépségben. Egy-egy táncmozdulatba lelkük minden báját beleviszik és a szívük megrezdül, ha tökéletes dallamot hallanak. És esténként hegedűjök húrjain életszeretettől csengő wärmandi népdalok zengenek fel. (Arvikában van a világ egyetlen népies melódiákat megőrző és terjesztő zenei népfőiskolája: Ingesund.)

Ott a nők ajkán a dal dallamosabb és a szívekben költőibb a szerelem. Az ország legnagyobb művészei ott alkotnak nagy eszméktől áthatott műveket. (Fjaestad és Lindström, stb.) Ott dolgoznak a híres régi ötvösme-

terek utódai és ott szövik a legszebb háziipari szőnyegeket, kézimunkákat.

A nép egészségesen, nagyvonalúan gondolkodik. És ha egy lelkes gondolat elragadja őket, akkor képesek érte mindent feláldozni. Ezért adta Nyugat-Wärmland Észak leghíresebb költőit. E költői vidék névelte Lagerlöf atyját is és Arvikának ezt a könnyed, játékos és melódiákkal telített életörömét hozta ő a marbackai lelkészlakba. Lagerlöf Selma tehát atyjától örökölte nyugtalan, kalandokra éhes képzeletét és nagy élethitét. Az író atyját így jellemzi: «Minden ember szerette őt, mindenkit meghódított, ellenállhatatlan volt. Olyan életöröm lakozott szívében, hogy a legszomorúbb ember is felvidult társaságában».

Lagerlöf Selma művészetének két ellentétes pólusa van: a száz csókot és sok szerelmet kereső duhaj Gösta Berling és a Krisztus-legendákba merülő, alázatosszívű lélek. Ez az ellentét azonban csak látszólagos, mert Lagerlöf műveiben ez szép harmóniába olvad. Az arvikai művészérzésektől feszülő bohémítás ott a marbackai áhítatos lelkési hagyományoktól megnesesült levegőben halk arisztokratikus gondolattá és vallásos érzéssé finomul. A viharzó, duhaj és tragikus emberi érzések ott messze, abban a Fryken-völgyi udvarházban, napsugarakat tükröző habokká simulnak.

Lagerlöf írásművészete abban áll, hogy minden bonyolult életproblémát leegyszerűsít és e leegyszerűsített jelenségben mutatja meg a csodálatos teljességet. Az ő művészete olyan, mint azok a csendes erdei tavak Wärmlandban, melyeknek tiszta, nyugodt vizében teljes szépségében tükröződik vissza az ég.

Az életcsodában való hitét jellemzően fejezi ki önéletrajzának első kötetében. A kis Selma lába egy napon megbénult. Betegen egy paradicsommadárról hall mesélni és Selma ezt

csodálatos szépségű és titokzatos madárnak képzelel el, mely majd az égből száll le és meggyógyítja őt. Midőn végre tényleg meglát egy kitömött paradicsommadarat, örömeiben csakugyan meggyógyul.

*

Emlékezem, amikor egy meleg nyári napon először voltam Marbackán, Lagerlöf sokat beszélt regényeiről és a värmlandi népről. Végül kissé ünnepélyes mozdulattal megállt az oszlopos verandán és a kertben álló napórára mutatott:

— E napórára egy bölcs mondást írtak: «*Ti a sötétben, árnyékban álltok, én meg a fényben*»... A napórának ez az emberekhez intézett szövege mindig lelkemben cseng és ez az én jelmondatom is. Mindig szelid, megbocsátással írok az emberek gyengeségeiről és bűneiről, mert tudom, hogy az ember — én magam is — száz és száz elbukáson át keresi a fényt és az életigazságokat. *Márchis György.*

Triennale di Milano.

A Sforzák ősi kastélya mögött, a Parcóban a háromévenként megismétlődő olasz és nemzetközi építészeti és iparművészeti kiállítás nem egészen szerencsés állandó kiállítási épülete Giovanni Muzio tervei szerint épült. A vörös téглаépület márványdíszeivel inkább külsőségeiben modern, mint szerkezetében. Szűk előcsarnokában egyáltalában nem érvényesül az épület legszerencsésebb része: a fölépcső, fehér kőből, rézkorlátjával. A földszint két kis udvarában csak Leone Lodi szökőkútja hat, a másik két kut elvész a szűk térben. A modern közlekedési eszközök dekoratív és aerodinamikai fejlődésének kiállításán Németország nagy fölénnyel veri a többi nemzetek anyagát.

Talán legjelentékenyebb része a nagyméretű kiállításnak a nemzetközi építészeti rész, melyen a világnak csak-

nem valamennyi nemzete képviselte magát. Hollandia és Németország teljesen modern építészeti alkotásai jelentik a legmagasabb színvonalat: San Wils, Van der Vengt, Mier van der Rohe, Ritter, Fahrenkamp, Mendelsohn stb. épülettervei a mai építészeti stílus jelentős képviselői. Le Corbusier várostervei, a cseh Mezera, a belga Nyst, Peter Behrens, Holzmeister, Mallet Stevens, a japáni Banburo és Ueno, az orosz Melinkoff, a magyarok: Kotsis, Hajós, Birbauer stb., Norvégia, Amerika, Spanyolország és nem utolsósorban a közel száz kiállítóval képviselt Olaszország építészeti szerepelnek rengeteg érdekes tervvel.

A hatalmas épület alagsorában van elhelyezve egy modern színházterem, amelyben főként mozielőadások lesznek. A magasságról a fölépcsőn át a palota dísztermébe juthat az ember. Ez a fehér-, vörös- és szürke-díszítésű terem a mai olasz piktúra főbb képviselőinek freskóival van díszítve. A főfalon de Chirico nagy festménye: «Az olasz művészet», jobbról-balról Sironi «A munka», Campigli «Az anyák», Funi «Az olasz atlétika» c. freskói. Az emelet folyosóján és első csarnokában Savinio, Prampolini, de Grada, Barbini, Depero és mások fal-festményei. Az egyes nemzetek mai iparművészeti kiállításai előtt a látogató ókori római bronzművek szépen rendezett és érdekes gyűjteményét nézheti végig. A nemzetek külön kiállításának főbejáratánál Bourdelle két monumentális szobra fogadja a belépőt. Franciaország finom lakásberendezéseivel, ötvös- és üvegyiparának legszebb modern darabjaival szerepel. Utána sorrendben Magyarország következik. Itt a modern színpadtervek keltenek feltűnést: Bárány Ila, Békefi Endre és Horváth

János egy-egy színpadmodellje Németh Antal dr. rendezői elgondolásai alapján, Fülöp Zoltán és ifj. Oláh Gusztáv makettjei. Ezenkívül kerámiákkal, szőnyegekkel és plakátokkal szerepel a magyar iparművészet. Finnország erősen népies jellegű iparművészeti tárlatán keresztül Ausztria jólrendezett és izléses kiállításához jut el a látogató. Ezután az új Németország következik tisztán grafikai és nyomdaipari anyaggal: plakátok, könyvek, reprodukciók. Nem egy műlap remekbe sikerült. Olaszország belső építészeti kiállítása, kerámiája és üvegyipara szinte áttekinthetetlen anyagot visz a néző elé. Jellemző rá a magas színvonalú latin ízlés, de modernsége inkább csak külsőség, mint meggyőződés.

Elhagyva a főépületet, a parkban külön pavillonokban az olasz sajtó kiállítása köti le a figyelmet. Az utolsó tíz esztendő hatalmas fejlődése teljes igazolása a győzelmes fascizmusnak. Ugyanitt van a nemzetközi fényképképzés kiállítás, melyen holtversenyben győz Magyarország Németország és Franciaország mellett. A többi önálló pavillon közül érdekes megemlíteni még «egy művész otthoná»-t, — Marinetti «repülőtérráállomás»-át, úgynevezett «aeropiktúra»-faldíszzeivel, — az «alpesi menedékházat», mely tisztán fából épített érdekes szerkezet. Különleges modern villák, vikendházak, fényűző és egyszerű épületek, lakások, elszórtan, szerte a parkban... És végül, a hatalmas virágkiállítás csodálatos szín- s illatorgiája tesz ki teljessé az első «Triennale di Milano» változatos benyomását. Hárman jegyzik ezt a modern iparművészeti bábelt: Carlo A. Felice, mint szervező, Gio Ponti mint építész és Mario Sironi, a festő.

(Milano.)

H. J.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — Felelős: IFJ. KOHL FERENC.